

७३	१२	दूदत	दूदत
७४	१	सिन्धुराये	सिन्धुरा ये
७४	९	एष्यः	एष्यः
७४	१५	नतु	ननु
७६	११	तृतीय	तृतीय
७७	१	त्रेत्य	त्रेत्य
७७	४	ततो	हि ततो
७७	२१	भोज्य	भुज्य
७९	१७	सूस्व	सूश्च
७९	२२	सिद्धैः	सिद्धैः
८०	८	नो इ	नोइ
८६	२	तेन	त्ते न
८६	८	पदे म	पदम
८९	१५	नैषा	नैषां
९०	१५	स्तदथ	स्तदर्थ
९४	३	सुष्ठु	सुष्ठु
९४	१७	परोक्ष	परोक्ति
९५	८	येना	येऽना
९५	१३	सुरचन्द्रमनः सिध	सूरचन्द्रमनःस्थि
९६	१७	स्वको	सक्तो
९७	७	बोध्यो	बोध्यौ
९८	१	य स	यस
१००	६	ताः	ता
१००	१०	स्वा	स्व
१०१	२०	सरण	सरणं

प्रस्तावना.

सुज्ञ वाचको ! अमारा जीवनना आधार परमपवित्र परमपूज्य विश्वविख्यात श्रीजैनधर्मप्रभावक स्वर्गस्थ महात्मा श्रीविजयानंद सूरीश्वरजी-श्रीआत्मारामजी महाराजजी साहेबना परोपकारपरायण शिष्य प्रवर्तक महामुनि श्रीकांतिविजयजी महाराजजीनी आज्ञानुसार आ ग्रंथने संशोधी भाषान्तर साथे तैयार करी आपनार अमारा विद्वान् मित्र वैद्यराज मगनलालभाइ चुनीलाल वडोदरावाळा छे अने महाराजजीए पोते विद्वत्ता भरेलो उपोद्घात लख्योछे. तेथी आपनी सर्वे प्रकारनी जिज्ञासा पूरी थाय तेम छे. माटे अमो अहीं ते उपकारी मुनिमहाराजनो अने वैद्यराजनो त्रिकरणयोगे उपकार, मानवानी फरज ज बजावीए छीए. पण ते सिवाय बीजो एक खुलासो करवानी जरूर जणायछे. आ ग्रंथनुं मूल तथा भाषान्तर छपाववानो तमाम खर्च वीजापुरवासी धर्मात्मा शा. मूलचंद सरूपचंदना मृत्युपत्रना आधारे तेमना दूस्ती-ओ शा. सूरचंद सरूपचंद तथा दलीचंद रवचंद एमणे अने एकळा भाषांतरनी वधारे नकलो छपाववानो खर्च वडोदरावासी धर्मबंधुओ झवेरी छोटालालभाइ लालचंद परभुदास तथा गोकळभाइ दुल्लभदास एमणे आपीने अमने अत्यंत आभारी कर्या छे. तेमनी एवी उदारताथी आ उपयोगी ग्रंथ विना मूल्ये पण आपवानी अनुकुळता थइछे. तेम छतां अमे तेमनी ज इच्छानुसार जे नामनी वेचाणकिंमत राखी छे तेथी मळतो लाभ आवां उपयोगी पुस्तको छपाववाना काममां ज वपराशे अने तेथी थती पुण्यपरंपराना भागी पण तेओज थशे. अलम्.

भावनगर.

पौषसुदि ५.

श्री जैन आत्मानंद सभा.

औषधादिवडे शमन थवाथी रोगना अस्तित्व विषे तेमनी स्वात्री थाय-
छे. जे वस्तु प्राणीना शरीरना अवयवभूत होय ते जोइ शकायछे
परंतु अमूर्त जोइ शकाती नथी. आकृतिवाळा प्राणीना अंग उपर
जे वस्तु थइ होय अथवा जे तदंगभूत होय ते ज जोइ शकायछे.
निराकार जीवना गुण जोइ शकाता नथी, केमके ते गुणो पण नि-
राकार छे. आथी सिद्ध थयुं के इन्द्रियोने जे ग्रहण करवा योग्य
होय तेनुं ज ते ग्रहण करेछे अने आप्तोए कहुंछे जे सामान्य
कोकनी इन्द्रियो सर्व जोइ-ग्रही शकती नथी ते सत्य छे.

उपोद्घात.

अध्यात्मशास्त्रसम्भूतसन्तोपसुखशालिनः ।

गणयन्ति न राजानं न श्रीदं नापि वासवम् ॥

श्री न्यायाचार्य यशोविजयजी.

आ असार संसारमहोदधिमां जन्ममरणादिक अत्युग्र कष्टोथी मुक्त थवा माटे अनाथ आत्माओ अनेक उपायो शोधेछे. सत्य धर्म माटे अनेक कल्पनाओ करेछे, सूर्यातापनाओ सहेछे, जडभूत थइ इंद्रियोने दमेछे, एकांत स्थलोमां रमेछे, नीरस भोजनो जमेछे, क्रोधमानमायालोभादिक आत्मशत्रुओथी वेगळा रहेवुं गमेछे, नम्रतादि गुणगणेकरी गुणिजनोने नमेछे, प्राणियोना प्राणोने प्र-पात करतां देखी कमकमेछे अने अनेक प्रकारनां योगसाधनो करवा माटे रसाल भूतलोमां भमेछे. परंतु जे अध्यात्मशास्त्रना अमृतांजन विना निरंजनपदावबोध करवा थारेछे ते समल नेत्रोए निर्मल सूर्यावबोध करवा विचारेछे. “आत्मनि अधिकृत्य अध्यात्मम्” ए वचनथी जेमां आत्मसंबंधी अधिकार-विचार होय तेने अध्यात्मशास्त्र कहेवुं योग्य छे.

अध्येतव्यं तदध्यात्मशास्त्रं भाव्यं पुनःपुनः ।

अनुष्ठेयस्तदर्थश्च देयो योग्यस्य कस्यचित् ॥

एवा अध्यात्मशास्त्रनुं अध्ययन करवुं, वारंवार तेनी भावना भाववी-ते संबंधी विचार करवो अने तेनो अनुष्ठानमां-वर्तनमां मूकवा लायक अर्थ कोइ योग्य होय तेने आपवो-वताववो. अर्थात् आत्मतत्त्व अने अनात्मतत्त्वनो विचार करवो. आत्मसंबंधी ज्ञान संप्राप्त करवुं. अनात्म-जड संबंधी ज्ञान संपादन करवुं. ए बे पदा-

थीनो भेद थुं छे ते विषे सविस्तार ज्ञानप्रकाश करवो. ए प्रकाश पण स्वपरबोधक होवो इष्ट छे. औपचारिकमात्रथी साफल्य मानवुं ते कल्पनामात्रथी भले रहो पण ते तत्त्वतः अंधकारने प्रभाकर-करनिकर मानवा समान छे.

अध्यात्मज्ञानोदय थाय त्यारे आत्मा प्रत्येक प्राणिना प्राणोने पोताना प्राण समान जाणे. विषयाधीन थइ अन्य प्राणियोना प्राणोनी विनिपात न करे एटलुंज नहि पण अज्ञानजनकल्पित धर्म-कृत्योने पण न माने.

अहिंसासम्भवो धर्मः स हिंसातः कथं भवेत् ।

न तोयजानि पद्मानि जायन्ते जातवेदसः ॥

विचार करो के जळथी थवावाळां कमळो अग्निथी थतां नथी तो अहिंसाथी थनारो धर्म प्राणिहिंसाथी केम थाय ?

पापहेतुर्वधः पापं कथं छेत्तुमलं भवेत् ।

मृत्युहेतुः कालकूटं जीविताय न जायते ॥

पापनुं कारण वध छे ते पाप छेद्वा केम समर्थ थाय ? मरण-कारण कालकूट जीवित माटे थाय ज नहि. जो धर्मबुद्धिथी जीवहिंसा करतां आत्मा अनंतसंसारी थाय तो विषयाधीन थइ करतां अनंतसंसारी थवामां कोण ना कही शके ? अध्यात्मज्ञानी मिथ्याभाषक पण न होय.

एकत्र सत्यजं पापं पापं निःशेषमन्यतः ।

द्वयोस्तुलाविधृतयोस्तत्राद्यमतिरिच्यते ॥

एक वाजु असत्य बोलवाथी पाप थयुं ते अने बीजी वाजु बीजां संपूर्ण पापो ए बेनी तुलना करीए तो असत्यजनित पाप ज विशेष थाय. अध्यात्मज्ञानी लोभाधीन थइ प्ररकीय वस्तु लेवा पण न

धारे. परं स्वं तस्करो गृह्णन् वधवन्धादि लेश्चते ए वचनथी
परधन ग्रहण करनार तस्कर गणाय तो अध्यात्मज्ञानीथी ते केम
थाय ? तेमज अध्यात्मज्ञानी नाम धरावी स्त्रीलुब्ध थाय तो तेने
शी उपमा आपवी ?

यदेवांगं कुत्सनीयं गोपनीयं च योपिताम् ।
तत्रैव हि जलो रज्यन् केनाज्येन विरज्यताम् ॥

स्त्रीनुं जे अंग कुत्सनीय अने गोपनीय छे तेमां पग जे बाल
जीव लुब्ध थाय ते शेनाथी विरक्त थाय ? नीचमां नीच चर्मचोरी
उपर नजर नाखी नारीनयनानंदी थइ भटकतो फरे-कुठ्यानमां
मग्न थइ अध्यात्मज्ञानी कहेवडावे तेने होळीना महाराजा जेवा
महाराजा विना बीजुं थुं कहेजुं ? तथा योगमग्न महात्माओ धन,
धान्य, स्वर्ण, रजत, वस्त्र, पात्र, दास, दासी, स्त्री, हस्ति अने अश्व ए
आदिक बाह्य परिग्रहो तथा राग, द्वेष, कपाय, हास्य, रति, अरति,
भय, जुगुप्सा, वेद, मिथ्यात्व ए आदि आंतर परिग्रहो जे अध्यात्म-
ज्ञानना शत्रुओ छे तेनो संचय केम करे ?

यदीच्छसि सुखं धर्मं सुक्तिसाम्राज्यमेव च ।
तदा परपरीहारादेकाभाशां वशीकुरु ॥
आशौच-राक्षसी पुंसाम्नाशौच विषमंजरी ।
आशौच जीर्णमदिरा धिगाशा सर्वदोषभूः ॥

जो सुखनी, धर्मनी अने सुक्तिसाम्राज्यनी इच्छा होयतो पदा-
र्थोनी आशामात्रनो त्याग कर. आशा पुरुषोनो नाश करनारी राक्ष-
सीछे. आशा विषमंजरीछे. आशा जीर्ण मदिराछे. सर्व दोषोनी भूमिका
आशाछे. माटे आशानो त्याग करे त्यारे ज अध्यात्मवासनाथी
वासित आत्मा स्तुति करवा योग्य थाय.

ते धन्याः पुण्यभाजस्ते तैस्तीर्णः क्लेशसागरः ।
जगत्संमोहजननी धैराशाशीर्विषी जिता ॥

धन्यछे ते पुण्यात्माओने जेमणे जगत्ने संमोह करनारी आशा रूप सर्पिणीने वश करीछे. जे नाममात्र अध्यात्मवादियो आशाधीन थइ धनवंतोनी आगळ दीनता भरेला शब्दो बोले, खुशी करवामाटे गीतनृत्यादि करे अने एवी एवी विडंबनाओ करे तेमने अध्यात्मशास्त्रनुं परिणाम केवुं थयुं सयजवुं ? तथाविध योगिमहाशयो क्रोधाग्निने पण शांत करे. क्रोधानल शांत न करे तो क्रोटि वर्षना तपसी थया क्षणमात्रमां लपसी गथा एना जेवी गति थाय. क्रोधात्मा पोतानो ज नाश करेछे तेम नथी पण परनो पण नाश करेछे. प्रशमरसनिमग्न महायोगी श्रीमहावीरप्रभु म्लेच्छादिकोना घोर उपसर्गो थया तोपण शांत रसथी चलायमान थया नहोता, तेज स्मरवा अने वंदवा योग्य छे. अध्यात्मीथी जातिकुलादिनो मद पण न थाय. थाय तो नीच जातिकुलादिमां जाय. मायाजंजाळमां पण न बंधाय. जो जाळमां बंधाय तो अधोगतिमां ज जवुं थाय. लोभाजगरना मुखमां पण न जाय. जाय तो लोभाजगर अधुरो नहि मुकतां आखो ज गळी जाय. ए चार कषायो महा चंडाळो छे तेमनाथी उत्तम योगात्माओए वेगळा रहेवुं श्रेयस्कर छे. तथा राग, द्वेष, क्लेश, अभ्याख्यान, पिशुनता, रत्यरति, परपरिवाद, मायामृषावाद अने मिथ्यात्वशल्य ए पातकोथी निर्वृत्तियो शांतात्माओने अवश्य होवी जोइए. पापनुं मुख्य साधन इंद्रियोनुं प्रबळ छे. इंद्रियाधीन थइ भक्ष्याभक्ष्य, पेयापेय अने गम्यागम्यनो विचार पण जो राखे नहि ते आप ज विचार करो के अध्यात्मवादियोनी पंक्तिनी पताका थइ शके ? अध्यात्मपदपंक्ति लेनार महापुरुषो उपर कहेलां कृत्योनी छायाना निवासी पण ना थाय अने संसारदशाथी विरक्त दशामां ज निरंतर ध्यान राखे. जेमके,

आ संसारनी आपदाओ क्यांक्यांथी आवी पडेछे ? काळना मुख-यंत्रमां भचडाइ कोइ अवसर जीवडा जता रहेवाना छे. वज्रशरीरियो नष्ट थइ गया तो मारा जेवा पामरो काळवायुना सपाटामां उडी जता रजकणवत् दर्शन पण नहि थाय. मंत्रतंत्रभैपज्यादि साधनो जीव फावे तेटलां करे पण अंतसमये अनाधार आत्माने आधारभूत नहि ज थाय. भले सुरासुर हो के महाराजा हो. तेमनी रक्षामाटे रक्षकशतको, कुडुंव-शतको, वैद्यशतको, वज्रतलभूमिशतको अने अपारपरिवारशतको तत्पर हो. परंतु अशरण आत्माओ भूतबलिवत् भूतलभोग थया विना रहेशे ज नहि.

अध्यात्मवादियोमां केटलाक तो नामना ज अध्यात्मवादियो, केटलाक स्थापनामात्र अध्यात्मवादियो अने केटलाक अध्यात्मज्ञानोपयोगशून्य मात्र द्रव्य-शब्दोनो वकवा करनारा द्रव्याध्यात्मवादियो होयछे. जेम नाटकाचार्यो नाना प्रकारना वेपो भजवी स्वार्थ साधे तेम द्रव्याध्यात्मवादियो अनेक चेष्टाओ-इंद्रियनि-रुंधनादि वैराग्यजनक आकारो, छटाबंध वचनधाराओ अने योगाभ्यासप्रचारो करी स्वार्थ साधवा एटले के परधन ते स्वधन केवी रीते थाय तेना उपायो शोधवा अने अनेक प्रकारनां सांसारिक सुखनां साधनो भेगां करवा सांसारिकोने पण न शोभे तेवां कृत्यो धर्मसाधनना नामे करी भक्तलोकोना तनमनधनने स्वाधीन करी लेछे. ते लोकापवादनो भय पण मानता नथी अने संत, महंत, महाराज, स्वामी, पूज्य, आचार्य इत्यादि पदारोहण करी कार्य साधेछे. वळी केटलाक संसार-गृहस्थवासमां रही परमगुरु तरीके पूज्यकोटि धारण करी भोळी प्रकृतिना भव्यात्माओने भोळवी तेमनां तनमनधन आचार्यार्पण करावी सांसारिक साधनो भक्तो करतां पण अधिक भेगां करी भक्तोने दासत्वकोटिमां नाखी अध्यात्मवादि-

योमां आगेवान थइ बेसेछे पण समाधिना साधनो भूली असमाधिनां साधनो सेवेछे. सुरसरूपगंधस्पर्शवाळां फळपाकमिष्टान्नादि भोजन-सोमग्रीना भोग भोगवेछे, मनोहर पुष्पहारकलगीअतरवगेरेनी सुगंधिमां गरक थइ जायछे, शृंगाररससार कामोदीपक रागरागणीना श्रवणमां लीन थइ जायछे, सुंदर स्त्रीओना हावभावकटाक्षरूप रंगनाट्यकलादि निहाळवामां मस्त वनी तेमना अंगअनंगविलासनी फांसीमां फसाइ जायछे अने पुत्रपौत्रादि संतति परिवार तथा तेमना लग्नमहोत्सवादि जोइ ते दिवसोने धन्य-कृतार्थ-महानंददायी मानेछे. अर्थात् मनोराज उपर विजय नहि मेळवतां इंद्रियोने वश पडी पोते अकृत्योमां प्रवृत्त थइ स्वभक्तोने पण तेवा अकार्यमां जोडी स्वपरहित माने-मनावे छे. ते पण द्रव्याध्यात्मवादियोनी राजिमां मूकवा लायक छे. तेवा वनावटी अध्यात्मवादियोनां भणेलां-रचेलां शास्त्रो पण शस्त्ररूप थइ स्वपरनो नाश करनारां थइ जायछे. जो द्रव्याध्यात्मवादियो तत्त्वांध थइ एम कहे के अमारा पण अंतःकरणमां तत्तज्ञानरूपी सूर्यनो उदय थयोछे तो तेमनां नेत्रोतुं पूर्वमहर्षिनी ज्ञानांजनशलाकाथी उन्मीलन करवुं. ते ज्ञानरूपी अंजनशलाका केवी छे ?

तज्ज्ञानमेव न भवति यस्मिन्नुदिते विभाति रागगणः ।

तमसः कुतोस्ति शक्तिर्दिनकरकिरणायतः स्थातुम् ॥

अध्यात्मज्ञाननो उदय थाय तो रागादिगण-विषयांधता केम रहे ? सूर्योदय थाय तो अंधकार केम रहे ? अंधकार रहे तो सूर्योदय शेनो ? विषयांधता रहे तो अध्यात्मज्ञानोदय शेनो ? तेम होय तो सर्व विषयांधो तत्त्वज्ञो थइ बेसे. भावाध्यात्मवादियो विषयकषायथी मन दूर राखी निरंतर वैराग्य-भावनाओ भावेछे. जेमके, दीपाग्निमां पतंग जंतुओ वळी मरेछे.

भ्रमरा सुगंधने आधीन थइ मरेछे. मृगो पारधीनी बांसली प्रमुखना मधुर शब्दश्रवणने आधीन थइ मरेछे. मत्सो रसनाधीन थइ मरेछे, हस्तियो स्पर्शेंद्रिय वश पडवाथी मरेछे. जो ए प्रत्येक प्राणी एक एक इंद्रियविषयथी मरेछे तो जे मनुष्यो पांचे इंद्रियोने वश थइ पडेला छे ते अनाथोनी शी गति ? जो पंचेंद्रियोनो अधीश्वर मन वश न थाय तो समाधिधारक शी रीते थवाय ? माटे हे चेतन ! जो उभयलोकनुं हित करवुं होय तो मनने तथा इंद्रियोने वश कर. इंद्रियोने भोग आपवाथी शरीर पुष्ट थशे ते पण हितकारी छे एम कदापि ना जाण. आत्माने ते अहितकारी थशे एटलुंज नहि पण पुष्टिकारक पदार्थो शरीरना संबंधमां आववाथी अपवित्र थइ जशे. शरीरनुं चामडुं, मांस, चरबी, हाड अने रक्त वगेरे कंड पण काममां न लागतां पडथुं रहे तो मनुष्यो दुर्गंधना भयथी मुखनासिका उपर कपडुं नाखी नासानास करेछे. मूत्र, पुरीष, थुंक, नासिकामल अने चर्मखंड वगेरेने हाथ अडके तो वारंवार जलादि लेइ धोवा पडे छे. एवा अपवित्र शरीरनो अंते दाह करवामां आवेछे एटले ते अपवित्र शरीरनो अंते तो नाश थइ जशे. माटे गुन्न पुरुष भाडानी वस्तुनो सार लेइले तेम आ शरीरवडे संयमक्रिया, परोपकार, दान, शील, तप, शुभाध्यवसाय, ज्ञानाभ्यास अने योगाभ्यास करी मारो आत्मा परमानंदपदस्थ थाय तो सर्व साधनो सफल थयां मानुं. एवी एवी शुभ भावना भावी आत्महितकारी संयमसाधनो करवामां ज प्रमाणिक अध्यात्मज्ञानीओ सदा तत्पर रहेछे.

अध्यात्मविद्या अने अध्यात्मवादियोना संबंधमां अत्र आटलौ लांबो प्रस्ताव करवानुं प्रयोजन ए छे के प्रस्तुत ग्रंथ अध्यात्म—आत्मज्ञानना विषयनुं प्रतिपादन करवावाळो छे, तेनो आशय शीघ्र ध्यानमां वेसे. प्रस्तुत ग्रंथनां ? जैन-

तत्त्वसार, २ जीवकर्मविचार अने ३ सूरचंद्रमनःस्थिरीकार एवां
 त्रण अभिधान-नाम राखवामां आवेलां छे ते शुं सूचवे छे ? राग-
 द्वेषादि दोषो उपर जित मेळवनार जिन (तीर्थकर-परमेश्वर) ना
 दर्शनमां जीव (आत्मा), अजीव (कर्मादि), पुण्य, पाप, बंध अने
 मोक्ष वगेरे तत्त्वोनो विस्तारथी विचार करेलो छे. ते सामान्य
 लोकने प्रतिबोध करवाना हेतुथी लोकप्रसिद्ध दृष्टांतो साथे साररूपे
 आ लघु ग्रंथमां आपेलो छे. तेथी जेमप्रथम नाम सार्थक समजाय-
 छे तेम बीजानो अर्थ पण स्पष्ट समजायछे अने बीजा नाममां ग्रंथ-
 कर्तानुं पोतानुं नाम सूचित थवानी साथे अध्यात्मसंबंध विशेषतः
 व्यंजित थायछे. सूर एटले सूर्यनाडी, चंद्र एटले चंद्रनाडी अने मनः
 एटले मध्य-सुषुम्णा नाडी जेमां वायुनो संचार करवाथी मननी
 स्थिरता थाय छे. तेमना स्थिरीकार एटले सूर्यादि नाडीओनी स्थिरता
 *अथवा सूरचंद्रना अने बीजाना मननी स्थिरता-समाधि माटे आ
 ग्रंथ रचवामां आव्योछे. योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः मननी
 समाधि ए योग-अध्यात्मनो हेतु छे माटे आ ग्रंथ अध्यात्मशास्त्रनी
 कोटिमां ज मूकवा लायक छे.

ग्रंथारंभे निकटोपकारी योगीश्वर श्रीवर्धमान-महावीरस्वामीने
 नमस्काररूप मंगल करी किञ्चिद्विचारं स्वविदे समूहे ए वाक्यथी
 वस्तुनिर्देश करवामां आव्योछे के आत्मज्ञान माटे किंचित् विचार
 दर्शावुंछुं एटलुं ज नहि पण स्थळे स्थळे ए विषय उपर भार मूकी
 लक्ष खेंचवामां आव्युंछे.

* तेनासुको वाचकसूरचन्द्रनामा रसज्ञाफलमित्थमिच्छता ।

ग्रन्थोऽभितोऽग्रन्थि मया स्वकीयान्यदीयचेतःस्थिरतोपसम्पदे ॥

तत्सेधने साधुगृहस्थमुखैरात्प्रावबोधे परियत्न एष्यः ।

१६ अ. ३३ श्लो.

ते (निराकारमां चित्तनी स्थिरता) साधवाने साधु अने गृहस्थ प्रमुखोएं आत्मावबोध-आत्मज्ञानमां समस्तप्रकारे यत्न करवो.

यदात्मबोधान्न परोऽस्ति सिद्धये हेतुस्ततोऽत्रैव यतध्वमध्वनि,
२० अ. २२ श्लो.

सिद्धि-मुक्ति माटे आत्मबोधथी अन्य हेतु नथी माटे एज मार्ग-मां-आत्मज्ञानमां प्रयत्न करो. वळी ज्ञानमात्रथी नहि पण साथे चारित्र-क्रियानुं आराधन करवाथी ज मोक्षनी प्राप्ति थायछे अने त्यारे ज आत्मज्ञान प्रकट थयुं एम समजाय एवो प्रघोष करवा पण चुक्या नथी.

इत्यादिका ये भगवद्गुणौघाः शास्त्रेषु दृष्टा अथ तान्प्रकल्प्य ।
मुमुक्षवोऽस्मी अपि शक्तियोग्यमादृत्य सिध्यन्त्यपि ते क्रमेण ॥
१६ अ. १७ श्लो.

इत्यादि प्रकारे जे गुणो सिद्धभगवंतमां होवानुं शास्त्रोमां जो-वामां आवेछे ते गुणोने मुमुक्षुओ धारीने यथाशक्ति आदरी क्रमे करी सिद्ध थायछे.

यावत्कषायान्विषयान्निषेवते संसार एवैष निगद्य आत्मा ।
एतद्विमुक्तोऽजनि यावदात्मावबोधयुग्मोक्ष इतीहितोऽयम् ॥
२० अ. १७ श्लो.

ज्यांसुधी कषाय अने विषयोनुं सेवन करे त्यांसुधी आ आत्मा संसारमां ज छे अने आत्मज्ञान थयाथी ज्यारे कषाय तथा विषयथी मुक्त थाय त्यारे तेज मोक्षमां छे एम विचारवुं. कषाय अने विषयथी

मुक्त थवानुं क्यारे बने के ज्यारे मनने वश करवामां आव्युं होय, ते सिद्धांत पण मुक्तिमार्ग वतावतां स्पष्टताथी निवेदन कर्योछे.

सर्वस्य चैतस्य मनोनिरोधो हेतुस्ततोऽत्रैव रमध्वमध्वनि ।
२० अ. ३२ श्लो.

ए सर्वनो हेतु मनोनिरोध छे माटे एज मार्गमां रमण करो.

हवे आ ग्रंथमां अध्यात्मने लगता कया कया प्रश्नो विषे विचार कर्योछे ते माटे विषयोनी अनुक्रमणिका जोवानी सूचना करीने ए विषयनुं विशेष विवरण करवावाळा सूत्र-सिद्धांत तेमज सम्मतितर्क, तत्त्वार्थ, कर्मप्रकृति, योगदृष्टि अने योगशास्त्र वगैरे अनेक महान् ग्रंथो छतां आ ग्रंथ रचवामां कर्ताए केवा संजोगोमां प्रवृत्ति करी अने ए पोते कोण हता ते संबंधी वाचकोनी आकांक्षा पुरी पाडवा माटे अत्र *एकवीसमा अधिकारनो आवश्यक तेदलो अनुवाद ज करवानुं योग्य धारुंछुं.

“ आ विचारने पुरातन मुनियो ग्रंथोमां अतीव विस्तारथी ग्रंथन करी गयाछे. परंतु तेमां आ युगना अल्प बुद्धिवाळा आत्मा-ओनी मति प्रसार थाय तेम नथी. जीव अने कर्म संबंधी आ ग्रंथमां आपेला प्रश्नो कोइ शैवे मने अति आग्रहथी कर्या हता अने श्री जिनेश्वर भगवंतना मतनी अवहेलना न थाय एम विचारीने में ए प्रकारे अजाण छतां ए धृष्टताथी शीघ्र उत्तर आप्या हता. जेम जेम तेणे हृदयमा तर्क उठवाथी सहसा प्रश्नो कर्या हता तेम तेम में तेनुं कहेवुं आगळ करीने जैन तरीके उत्तर आप्या हता. ए प्रश्नोना उत्तर केवल लौकिक उक्तिमां-व्यवहारमां प्रसिद्ध छे तेवा आप्या हता. पुराण

* आ अविकारमांना विषयनो अहीं उल्लेख थवाथी भाषांतरमां ते लीधो नथी.

-પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં જેમની બુદ્ધિ પ્રવેશ કરી શકે તેવી હોય તે એ વિષયમાં પુરાતન યુક્તિનો આદર કરો. પણ આ વિચારમાં મારો ગોચર-વિષય નથી એટલું જ નહિ પણ વિદ્વાનો એ એમાં મુઝાય તેમ છે. કેવલિ વિના સર્વ શ્રુત-સિદ્ધાંતને જોનારા પ્રકટ થાય તો તે પણ એ કહેવાને સમર્થ ન થાય. માટે આ મારું સાહસ જોઈને દક્ષોએ હસવું નહિ. શું વાલકને સમુદ્રનું પ્રમાણ પૂછવામાં આવે તો તે પોતાની બુદ્ધિથી હાથવડે ન વતાવે ? અથવા અલ્પ બુદ્ધિવાળાને માટે એમાં શાસન-વોધ છે માટે એ શાસ્ત્ર જ હો. જે ઉક્તિ પ્રત્યુક્તિ અને નિર્યુક્તિથી યુક્ત હોય તેને વિદ્વાનો શાસ્ત્ર કહે છે. આ મારો ઉદ્યમ આસ્તિકોને અને નાસ્તિકોને આનંદ આપવા માટે છે તે આસ્તિકોમાં આસ્તિકતા ગુણનો પ્રસાર કરીને અને નાસ્તિકોમાં નાસ્તિકતા ગુણનો અપસાર-નાશ કરીને સર્વ સફળ થાઓ ! આ વિચારને લાંબા વચ્ચે સુધી વારંવાર જણાવતાં વાદથી, કદાગ્રહથી અથવા ભ્રમ-સંભ્રમથી જે કંઈ ન્યૂનાધિક કહેવાયું હોય તેથી મને જે દુષ્કૃત-પાપ લાગ્યું હોય તે તત્ત્વતઃ-સ્વરેસ્વરી રીતે મિથ્યા હો ! એ પ્રમાણે મેં મનની સમાધિ માટે યથામતિ જૈનતત્ત્વસાર સ્મૃતિમાં આપ્યો છે. અત્ર જ કંઈ ઉત્સૂત્ર થઈ ગયું હોય તે સુવિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળાએ વિશોધી લેવું. શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતના વચનોમાં એ પ્રકારે શ્રદ્ધાનો પ્રસાર કરાવતા મેં જે ધર્મ ઉપાર્જન કર્યો છે તેવડે સમસ્ત જન કર્મ-રહિત-સિદ્ધના જેવા સુખી થાઓ !

“ઉત્તમોત્તમ સ્વરતર ગણ-(ગચ્છ) ને ધારણ કરનાર યુગવર શ્રીજિનરાજસૂરિના સામ્રાજ્યમાં તેમના પટ્ટાચાર્ય મહાન્ શ્રીજિન-સાગરસૂરિ વિદ્યમાન છતાં +અમરસર નામે ઉત્તમ નગરમાં શ્રીશીતલ-

+ અમરસર એ પંજાવમાં સીંચધર્માનુયાયીઓનું પવિત્ર સ્થાન છે. ત્યાં એક જૈન ચૈત્ય-મંદિર છે. તેમાં મૂલનાયક ભગવાન્ હાલ વીજા છે. પ્રથમ શ્રીશીતલનાથજી મૂલનાયક હતા તે વાજૂએ પધરાવેલા છે.

नाथनुं सान्निध्य प्राप्त करीने सूरचंद्र सुज्ञान माटे आ समर्थ ग्रंथनुं
ग्रंथन कर्युंछे. १६७९ वर्षे आश्विन पूर्णिमाए बुधवारे विजययोगे
आ प्रश्नोत्तरथी अलंकृत अमल-पवित्र ग्रंथ उत्तम पद्मवल्लभगणिना
साहाय्यथी अर्हत्परमात्माना प्रसादरूपश्रीनी प्राप्तिमाटे में वाचक-
उपाध्याय *सूरचंद्रविबुधे पूर्ण कर्यो. ”

आ ग्रंथनी प्रतिलिपि-नकल मने एक भक्त श्रावक तरफथी भेट
दाखल मळेली छे. ते ११ पत्रात्मक छे. पत्रनी लंबाई १० इंच
अने पहोळाई ४॥ इंच छे. पत्रनी दरेक वाजुए १६ थी २१ पंक्ति
मूल ग्रंथनी छे. दर पंक्तिमां ५७ थी ७५ अक्षरो छे. उपरनीचे
केटलाक उपयोगी पर्यायो आपेला छे. ते एटला तो सूक्ष्म अक्षरे
लखेला छे के कोइ कोइ पंक्तिमां १४१ अक्षरो समावी दीधाछे.
अक्षरो मनोहर पण महेनत आपे तेवा छे. ग्रंथ संपूर्ण कर्या पछी
“ लिखितश्च सं. १७१० वर्षे दिल्ली महानगरे पं० रविवर्धनगणिना
स्ववाचनकृते ” ए प्रमाणे लखेलुं छे. केटलाए भंडारो जोया पण

*सूरचंद्रवाचके पोतानी पट्टावली नीचे प्रमाणे आपेलीछे.

(खरतर गच्छनी बृहत् शाखामां.)

जिनभद्रस्वरि.

मेरुसुंदर पाठक.

? हर्ष-२ प्रिय पाठक.

? चारित्र-२ उदय वाचक.

वीरकलश.

सूरचंद्रवाचक पद्मवल्लभगणि.

कोई ठेकाणे आ ग्रंथ जोवामां आव्यो नथी, तेथी तेनी बहु नकलौ थइ होय एम लागतुं नथी.

विक्रम संवत् १९६३ ना वर्षमां हुं विहार करतो करतो वडोदरा नजीकना छाणी गामे गयो हतो. त्यां सुश्रावक वैद्यराज मगनलालभाइ चुनीलाल वडोदरावाळा मारी पासे आव्या हता. तेमनी नजरे ए ग्रंथ पडतां ज तेमनामां ज्ञानभक्ति उत्पन्न थवानी साथे ग्रंथनी काव्यरचना साधारण अने क्वचित् दोषित पण छतां तेमांना दृष्टांतो वगेरे आधुनिक केळवणी पामेला लोकोने उपकारक थाय तेवां लागवाथी अति प्रसन्नता पण थइ हती, जो आ ग्रंथ भापांतर सहित छपाइ बहार पडतां तेनी वाणी रसिक अने भव्यात्माओने उपकार थाय तो मारी ज्ञानभक्ति सफल थाय एवा सरळ भावथी तनमनथी तेमणे खरेखरी महेनत करी मुद्रणार्थे स्वहस्ते तेनी नकल उतारी लीथी अने ते एक ज ग्रंथना आधारे संशोधी तेनो आशय लेइने रसत्यागरूप बाह्य अने अभ्यंतर तपना प्रभावे गूजराती भाषामां अनुवाद पण तैयार कर्यो. मारी इच्छानुसार ते वने भावनगरस्थ श्रीजैनआत्मानंद सभाने प्रसिद्ध करवा माटे अर्पण कर्यो जे प्रसिद्ध थयेलां जोइ मने अत्यानंद थायछे. थोडां वर्ष उपर नेकनामदार महाराजा श्रीमंत सयाजीराव गायकवाडनी आज्ञानुसार ते महाशय तरफथी कुमारपालप्रबंधुं गूजराती भापांतर थयुं हतुं. ते ग्रंथ जैन तेमज अन्य जनोने लाभकारी थयेलो छे तेवीज रीते आ ग्रंथ पण विश्वने लाभ कारी थाओ ! श्रीमङ्गलमस्तु !

विहार स्थल-वडोदरा.

मार्गशीर्ष वदि १० गुरुवार.

शुनि कांतिविजय.

अनुक्रमणिका.

विषय.	अधिकार.	श्लोक.	भाषांतरपृष्ठ.
मंगल तथा वस्तुनिर्देश.	१	१	१
आत्मानुं लक्षण.	१	२	१
कर्मानुं लक्षण.	१	२	१
जीव अनंत ने तेमना पृथिव्यादि भेद.	१	३	२
जीव करतां कर्म अनंत गुणां इत्यादि.	१	४—६	३
जीव अने कर्मनो अनादि संबंध.	१	७—८	३
जीवनुं कर्मथी मुक्त थवुं.	१	९	४
जीवनुं शुभाशुभ कर्मने ग्रहण करवुं.	२	१—९	५
जीवनुं ज्ञानविना पण कर्मने ग्रहण करवुं	२	९—११	६
जीवनुं इंद्रियो तथा हस्तादि विना कर्मने ग्रहण करवुं.	३	१—२८	७—१०
जीवने लागेलां कर्मानुं नहि देखाववुं.	३	२९—३३	१०
जीवकर्मनो आधारधेय भाव.	४	१—१०	११
सिद्धोनुं कर्मने नहि ग्रहण करवुं.	५	१—९	१२
सिद्धोने इंद्रियादि विना अनंत सुख.	५	१०—१७	१२—१३
सिद्धोनुं कर्म ग्रहण करवाना स्वभावने छोडी देवुं.	६	१—११	१४—१५
मुक्तिमार्गनुं सदा वहेवुं छतां संसारनुं भव्यशून्य नहि थवुं.	७	१—१२	१६
परब्रह्मनुं स्वरूप.	८	१—७	१७
परब्रह्मथकी सृष्टिनी रचना अने तेमां ज प्रलयनुं नहि घटवुं.	८	८—३७	१७—२०

इश्वरनी मायाथी जगत्नी रचनानुं नहि घटवुं.	८	३८-४७	२०-२१
स्वतः इश्वरथकी जीवोना सृष्टिसंहारनुं नहि घटवुं.	८	४८-६१	२१-२२
जीवने कर्मथी सुखदुःख वगेरे थत्रा छतां परमेश्वरमां कर्ता तरीके आरोप.	८	६२-६९	२२-२३
ब्रह्मनुं स्वरूप	९	?	२४
जगत्नुं कालादि पंचसमवायथी उत्पन्न थवुं अने प्रलय थवो.	९	२-३	२४
ब्रह्मनुं ब्रह्ममां लीन थवुं अने ज्योतिनुं ज्योतिमां मळी जवुं.	९	४-७	२४-२५
ब्रह्म-सिद्धने संकडाश नहि पडवी.	९	८-११	२५
निगोदिया जीवोनुं अनंत काल निगोदमां ज दुःखी रहेवुं वगेरे.	१०	१-१३	२६
निगोद जीवोनुं नहि देखाववुं.	१०	१४-२०	२७
निगोदादि जीवोनुं आहार करता छतां भारे न थवुं.	१०	२१-२४	२८
निगोद जीवोनुं अनंत काल दुःखी रहे तेवां कर्मने वांधवुं.	१०	२५-३७	२८-२९
निगोद जीवोनुं मन विना पण कर्मने वांधवुं.	१०	३८-४१	२२
सर्व विश्व निगोदना जीवोथो परिपूर्ण छतां तेमां बीजा द्रव्योनुं समाववुं अने अवकाशनुं रहेवुं.	११	१-८	३०

जीवने सुख दुःख आपनार तरीके कर्म विना बीजानुं न होवुं. भाग्य स्वभाव वगेरे नामोथी कर्मनुं ज प्रतिपादन.	१२	१—६	३१
कोइनी पण प्रेरणा विना जीवने स्वस्वरूप योग्य फळ पमाडवानो कर्मनो स्वभाव. जगतनुं स्वरूप.	१२	६—११	३१—३२
कर्मो जड छतां द्रव्यक्षेत्रकाळभावनी अनिवार्य शक्तिथी प्रेराइ तेमनुं प्रकट थवुं.	१२	१२—४०	३२—३४
कर्मने उदयमां आववाना भांगा-प्रकार.	१२	४१—६१	३४—३५
कर्मनी भुक्त, भोग्य अने भुज्यमान अवस्था.	१२	६२—६०	३५—३६
मात्र इंदिव प्रत्यक्षने मानवामां दोष.	१३	१—२५	३७—३९
परोक्षने पण मानवानी जरुर.	१४	१—१९	४०—४१
चेष्टाथी पण न देखाय ते मानवा बावत.	१४	१९—३३	४२—४३
नहि देखातां स्वर्गादि मानवा बावत.	१५	१—१२	४४—४५
स्वर्गमोक्षादिनां साधन. सिद्धना गुणोने यथाशक्ति सेववाथी सिद्धिनुं थवुं.	१६	१—१९	४६—४७
गृहस्योए द्रव्यधर्म सेववानी अने व्यवहार साधववानी जरुर. आत्मज्ञान परम धर्म.	१६	२०—३७	४७—४९
परमेश्वरनी प्रतिमाना पूजनथी पुण्यनो संभव.	१७	१—२३	५०—५२
नीरागी अने निःस्पृहीनी सेवाथी परमार्थनी सिद्धि.	१७	२४—२५	५२

प्रतिमा अर्जाव छतां पुण्यनी सिद्धि.	१७	२६-२८	५२
प्रमाणिक-पंचे स्थापिली वस्तुनी विशेष मान्यता.	१७	२९-३७	५३-५४
परमेश्वर निराकार छतां तेनी मूर्ति केवी रीते थाय ?	१७	३८-४१	५४
निराकारनी पण स्थापना, अने तेनी पूजाथी लाभ.	१८	१-१९	५५-५६
प्रतिमा पूजानुं फल प्रायः तूर्त अहीं नाहि मळवानुं कारण.	१९	१-२०	५७-५९
परमेश्वरना नामस्मरणनी पण जरूर.	१९	२१-२९	५९-६०
आत्मज्ञानथी ज-केवल राजयोगथी मुक्तिनुं थवुं. ए विषयमां वैष्णवादि सर्वना कथननी एकवाक्यतानी घटना.	२०	१-२२	६१-६३
मुक्तिनो सर्व दर्शनने अनुसरतो मार्ग.	२०	२३-३५	६४-६६
सिद्धमां निष्क्रियता.	२०	३६-३९	६६
मनोनिरोध-योगना मार्गमां रमण करवानो उपदेश.	२०	३९	६६

*उपर जणावेला सर्व विषयोनुं अ ग्रंथमां प्रश्नोत्तररूपे लोक-
प्रसिद्ध दृष्टांतो आपीने निरूपण करवामां आव्युंछे.

जैनतत्त्वसारः

श्रीगुरुभ्यो नमः

संशुद्धसिद्धान्तमधीशमिच्छं
श्रीवर्धमानं प्रणिपत्य सत्यम् ।
कर्मात्मपृच्छोत्तरदानपूर्वं
किञ्चिद्विचारं स्वविदे समूहे ॥ १ ॥
आत्मायमार्याः किल कीदृशोऽस्ति
नित्यो विभुश्चेतनवानरूपी ।

१ निर्दोषम् । २ अतिशयैर्दीप्तं । ३ स्वज्ञानाय । ४ विचारयामि । ५ यद्यप्यात्मा द्रव्यास्तिकनयान्नित्यः पर्यायास्तिकनयादनित्यो देवाद्यन्यतरव्यपदेशलाभात् । परमिह तु सकर्माकर्मकरूपसर्वजीवद्रव्य-ग्रहणोपयोगान्नित्यत्वेन ग्रहणं । ६ व्यापकः केवलिसमुद्घातादौ सर्व-लोकाकाशव्यापकत्वात् अन्यथा तु स्वकायमात्रव्याप्तत्वादपि विभुः ।
७ चेतनापि द्वेषा सावरणनिरावरणभेदात् । सावरणज्ञानं यथासम्भवं केवलादर्वागन्यत्सर्वं । केवलज्ञानं हि निरावरणं । इह हि चेतनामात्र-ग्रहणात्सर्वजीवसम्बन्धिज्ञानं गृह्यते तेन सर्वमपि जीवद्रव्यं चेतनवदिति चेतनावान् जीव उच्यते । ८ रूपं सततमस्यास्तीति रूपी सर्वोऽपि पुद्गलधर्मा पदार्थः । न रूपी अरूपी अपुद्गलधर्मा जीवः । यद्यपि तेजसकार्मणशरीरसङ्गतो जीवः सातिशयज्ञानवतां रूपितया प्रत्यक्ष-स्तथापि चर्मचक्षुषां निरतिशयज्ञानवतामर्षस्यभवाभासयाऽरूपीत्युच्यते ।

तथा च कर्माणि तु कीदृशानि
जडानि रूपीणि चैवाचयीनि ॥ २ ॥

जीवाः पृथिव्यादिमसूक्ष्मवृद्ध-

निगोदाभिन्ना हि भवन्त्यनन्ताः ।

नानाविधावाप्तसजातियोनि-

भिन्नाः समस्ताः किल केवलीक्ष्याः ॥ ३ ॥

कर्माणि तेभ्यो यदनन्तकानि

समग्रलोकाम्बरसंस्थितानि ।

घनं किमङ्ग्येकतरप्रदेशे

ऽप्यनन्तसङ्ख्यानि शुभाशुभानि ॥ ४ ॥

अनन्तसङ्ख्याः किल कर्मवर्गणा

जीवप्रदेशे परिकल्प्य एकके ।

शुभाशुभाः केवलदृष्टिदृष्टा

मुक्ता अमूभ्यः खलु ते हि सिद्धाः ॥ ५ ॥

९ पूरणगलनस्वभावानि । १० जीवाः कथम्भूताः । पृथिवी आदि-
मादिर्येषां ते पृथिव्यादिमाः षट्कायिकास्ते च ते सूक्ष्माश्च वृद्धाश्च ते
तथा । विशेषणविशेष्यभावस्य विवक्षानिवन्धनत्वात् सूक्ष्मवृद्धशब्दयो-
र्विशेष्यतयोपादानेन परनिपातो ऽतः पृथिव्यादयो द्विधा सूक्ष्मा वाद-
राश्च । निगोदा हि निगोदसञ्ज्ञाव्रतस्तेऽपि सूक्ष्मा वादराश्च । तैर्भे-
दैर्भिन्ना ये ते तथा । यद्वात्र सूक्ष्मवृद्धशब्दौ पृथिव्यादिमनिगोदशब्द-
योरन्तरस्थितौ डमस्कमणिवत् पृथिव्यादिषु निगोदेषु योज्यौ । ११
एकस्य जीवस्यासङ्ख्याताः तेषामेकस्मिन्नपि मनोबुद्ध्या परिकल्प्ये

अतस्तु कर्माणि समग्रलोका-
 काशश्रितानीह निरन्तराणि ।
 तेनैव जीवा हि भवन्ति कर्मा-
 वृता वर्भूनीव मृदाविलानि ॥ ६ ॥
 कथं विभो कर्मण आत्मनश्च
 योगोऽयमेषो ऽजनि भिन्नजात्योः ।
 अनादिसंसिद्ध इहोच्यते यो
 हेमाश्मनोर्वारणिचित्रभान्वोः ॥ ७ ॥
 दुग्धाज्ययोर्वा युगपद्भवो ऽस्त्ययं
 यथा पुनः पावकसूर्यकान्तयोः ।
 सुधासुधीभृच्छिलयोः सहोत्थितः

ऋद्रे ऽनन्तकर्मवर्गणाः सन्तीति । १२ वस्तुनि स्वर्णानि रत्नानि वा । यथा
 खन्यादौ स्वर्णानि रत्नानि वा समुत्पद्यमानानि मृदा मृत्तिकया सह
 व्याप्तानीवच्छन्नानीव समुत्पद्यन्ते तथा जीवा अपि संसारस्थाः क-
 र्मावृता एव भवन्तीति सम्बन्धः । १३ जीवानामरूपित्वात् कर्मणां
 रूपित्वात् भिन्ना जातिः स्वभावः सत्ता वा ययोस्तौ भिन्नजाती तयोः
 संयोगो ऽनादिसंसिद्धः अनाद्युत्पन्न इत्यर्थः । १४ कयोरिव हेमाश्म-
 नोरिव स्वर्णपाषाणयोरिव सतेजस्कानिस्तेजस्कयोरथवा हृतवद्धयोरथवा
 गुरुलघ्वोरथवा स्निग्धास्निग्धयोरित्यादिभिः प्रकारैर्भिन्नजात्योरेव-
 मुत्पत्तेषामपि पदार्थानां यथासम्भवं भिन्नजातित्वं स्वयम्भवं । १५ ष-

कर्तृगुणानामथ कर्तृवादिनाम् ॥ ८ ॥

कर्मात्मनोरेवमनादिसिद्धो

योगोऽस्त्ययं केवलिनः समूचुः ।

अस्यापि भेदो विदितस्तथाविधान्

सामग्र्ययोगात्कर्तृकाश्मनोरिव ॥ ९ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

जीवकर्मस्वभावोक्तिलेशः

प्रथमोऽधिकारः ॥

न्द्रकान्तयोः । १६ ये तु जगतः सकर्तृत्वमाहुस्तेषां कर्तृवादिनां मते
 यथा कर्तृगुणानां च सत्त्वादीनां मिथः सम्बन्धो अनादिसंसिद्धः । न
 हि निर्गुणः कर्ता जगत्करणे समर्थो भवितुमर्हति कर्तृनिःक्रियत्वा-
 धिरञ्जनत्वात् सगुणत्वं न स्यात् तदभावे च कर्तृत्वं न सम्भवतीति;
 एवमपि न वक्तुं शक्यं यत्कर्ता सृष्टिकर्मणि प्रवृत्तः सगुणोऽन्यथा नि-
 र्गुणः एवमुच्यमाने सति कर्तुरनेकस्वभावत्वादित्यत्वं तथा तु कर्तृ-
 रभावः स्यात्, इदं तु कर्तृवादिनां न मतः तन्मते च कर्तारि सगुणत्वं
 निर्गुणत्वं च द्वयमपि वक्तव्यं यथा निरञ्जने निःक्रिये कर्तारि सगुण-
 त्वमन्तर्हीनं तथात्मन्यापि कर्मसयोगः । १७ पूर्वं हेम पश्चात्पाषाणोऽथ-
 वा पूर्वं पाषाणः पश्चात्सुवर्ण इत्यादिको भेदः क्वापि न वक्तुं शक्यः
 द्वयोरपि समसमय एव सम्बन्धस्ततोऽप्येषु वस्तुषु अनादिसंसिद्धो
 यथा सम्बन्धः तथा जीवकर्मणोरपि अनादिसंसिद्धः सम्बन्धः इति भि-
 न्नज्ञात्योरपि स्वयंभावीः ।

द्वितीयोऽधिकारः

तादृक्स्वभावान्नियतेर्भविष्यत्-
 कालाच्छुभाशोभनभुक्तिहेतोः ।
 जीवस्तु कर्माणि समाददीत
 शुभाशुभानीह पुरःस्थितानि ॥ १ ॥
 कर्माणि योगीन्द्र जडानि सन्ति
 तानि स्वयं नाश्रयितुं क्षमन्ते ।
 आत्मा तु बुद्धः स्वयमेव जानन्
 कर्माण्यशस्तानि कथं हि लाति ॥ २ ॥
 को नाम विद्वानशुभं हि वस्तु
 गृह्णाति मत्वा किल यः स्वतन्त्रः ।

१८ जीवकर्मणोरनादित्वादयमनादिसिद्धः संयोगः तथापि कुरु-
 णानि कानिचित्कर्माणि कृष्यति कानिचिन्नवानि गृह्णाति इति स-
 म्वन्धेनायातोऽयं द्वितीयः कर्मग्रहणाधिकार उच्यते । तादृक्स्वभावात्
 इत्यादि । जीवः पुरःस्थितानि यथायोग प्राप्तानि शुभाशुभानि क-
 र्माणि समाददीत गृह्णीयादिति तत्र हेतुत्रयमाह । तादृगिति जीवस्य कर्म
 ग्रहणस्वभावात् पुनश्च नियतेरवश्यंभावात् नियतिर्भगवतो वलीय-
 स्तो इत्युक्तेः तादृशात् भाविनः कालात् । चकाराकरणमत्र त्रयाणामप्ये-
 षां समुदितानामसद्भावादेकोभाव एवातः पारमर्थ्यादभेद एवेति न च-
 कारः । कोदृशादस्मादापि हेतुत्रयादापि । शुभाशो० मुखदुःखभोगकार-
 णतः । अत एव नियतिस्वभावकालैः प्रैर्यं यादृशानि कर्माणि पुरतः

सत्यं विजानन्नपि भवितादृक्-
 कालादिनोदादशुभं हि लाति ॥ ३ ॥
 तथा हि कश्चिद्धनवानपीह
 स्वादेद्भविष्यन्नियतिप्रणुन्नः ।
 खलं विबोधन्नपि मोदकादि-
 स्वादिष्टवस्तूनि यतः स्वतन्त्रः ॥ ४ ॥
 अनन्यमार्गश्च तथैव कश्चित्
 स्थानं निजेष्टं प्रथियासुराशु ।

प्रापितानि तादृशानि गृह्णातीति पारवर्ष्यं जीवस्य जैनैर्व्यज्यते । तथा
 चोच्यते तादृशा जायते दुर्द्विव्यवसायश्च तादृशः ।
 सहायास्तादृशा एव यादृशी भवितव्यता ॥ इदं हि
 शास्त्रं प्रायः पृच्छकशेवाभिप्रायमाश्रित्योक्तमस्ति । शैवा हि
 जैनानिति वदान्त । भो जैनाचार्याः जीवोऽयं सुखैषी सन्
 शुभानि कर्माणि जानन् गृह्णातु परमसौ दुःखद्वेषी सन् अशु-
 भानि कर्माणि कथं गृह्णाति । अतो ऽशुभानि कर्माणि ग्रहीतु-
 मनिच्छतो ऽस्य कश्चिदीश्वरादिरशुभकर्मग्रहणे प्रेरको वाच्यो यथा सर्वं
 भवन्मतं समञ्जसं स्यादिति पृच्छन्तं शैवजनं समधिगम्य जानतोऽपि
 जीवस्य प्रेरकादि विनैव शुभकर्मग्रहणवदशुभकर्मग्रहणं वर्तते इति नि-
 गदन् जैनाचार्यः शैवादिकं प्रत्युत्तरयति-सत्यं विजानन्नित्यारभ्या
 नवमकाव्यपूर्वाधिपर्यन्तग्रन्थेनेत्यादि स्वयं ज्ञेयं । १९ कालो सहाय
 नियद्द पुञ्चकयं पुरिस कारणे पञ्च । समवाए सम्मत्तं ए-
 गंते हीइ मिच्छत्तं ॥ भाविनः भविष्यतो ये तादृशाः सुखदुख
 हेतवः कालादयः षुच तेषां नोदः प्रेरणं तस्मात् ।

शुभाशुभान्स्थानभरान्विजानन्
विलङ्घते स्वीर्यपदाप्तिनोदात् ॥ ५ ॥

तथा च चौराः परदारगा अपि
व्यापारिणो दर्शनिनो द्विजास्तथा ।

विदन्त एते हि तथैविधायतेः

शुभाशुभं कर्म समाचरन्ति ॥ ६ ॥

मिक्षुस्तथा ^{२३}बन्दि ऋषिश्च भिक्षां
स्निग्धां च ^{२४}रूक्षां ^{२६}परिबुध्य भुङ्क्ते ।

शूरस्तथा युद्धगतो ज्वगच्छन्

शत्रूनशत्रूंश्च निहन्ति रोधे ^{२७} ॥ ७ ॥

रोगी यथा वा निजरोगशान्ति-

मिच्छन्नपथ्यं ह्यपि सेवते जसौ ।

रोगाभिर्भुतत्ववशादर्पायं

जानन्स्वयम्भाविनमात्मगामिनम् ॥ ८ ॥

एवं हि कर्माण्यसुमान्विलाति

२० स्वकीयस्थानकणाप्तिप्रेरणात् । २१ तथाविधशुभाशुभहेतु
भविष्यत्कालात् । २२ वन्दी शब्दस्य इ कृत्यक् इति पाणिनीयसूत्रेण
पक्षे कृतह्रस्वस्य पाठः । २३ ऋषिस्तु तत्त्ववित् योगविदिति । २४
स्निग्धामर्थात् स्वादिष्टां मृष्टां सरसामितियावत् । २५ रूक्षामुक्तविप-
रीतां स्वस्मिनरुचितां स्वप्रकृतितो भिन्नरूपामिति । २६ ज्ञात्वा ।
२७ रोधे गढरोधादिके । २८ पारवशात् । २९ कष्टं । ३० जीवः ।

शुभाशुभानि प्रविदन्नवश्यम् ।
 जीवस्य कर्मग्रहणे स्वभावो
 ज्ञानं विनाप्यस्ति निदर्शनं यत् ॥ ९ ॥
 यथैव लोके किल चुम्बको ऽप्ययं
 संयोजकैर्योजितमंजसा भृशम् ।
 सारं तथा ऽसारमयो ऽविचारितं
 गृह्णाति येनाव्यवधानमात्मनः ॥ १० ॥
 कालात्मभाव्यादिनियोजितान्यहो
 स्वभावशक्तेश्च शुभाशुभानि यत् ।
 कर्माणि सामीप्यसमाश्रितान्यय-
 मात्मापि गृह्णाति तथाविचारितम् ॥ ११ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
 जीवस्य शुभाशुभकर्मग्रहणोक्तिलेशो
 द्वितीयो ऽधिकारः ॥

३१ ज्ञानं विनापि जैनाभिप्रायेण जीवस्य ग्रहणस्वभावोऽस्ति अत्र
 दृष्टान्तो यथा लोके किलेत्यादि । ३२ लोहं कान्तविद्युत्सारादि । ३३
 मृण्दादि । ३४ येन सारेण लोहेनाथवासारेणलोहेन सहात्मनः स्व-
 स्याव्यवधानं अन्तरं नास्ति ।

तृतीयो ऽधिकारः

~*~*~

स्वामिन्ननाकारतया हि जीवो
 निरिन्द्रियः केन च लाति कर्म ।
 निरीक्ष्य पूर्वं तत आत्मलेयं
 पाप्यादिना न्याददते पुमांसः ॥ १ ॥
 आत्मा तु नेदृक् घटते न चैतत्
 सत्यं, विनापीन्द्रियतो ऽप्यथात्मा ।
 भाव्याश्रितं कर्म समाददीत
 शक्तेः स्वभावाच्च शृणु स्वरूपम् ॥ २ ॥
 यथेन्द्रियाकारविवर्जितो^{३६} ऽयं
 कर्ता शृणोत्येव निजाङ्गिजापम् ।
 भक्तं निरीक्ष्याथ विलाति पूजां
 पाणिं विना चोद्धरतीह भक्तान् ॥ ३ ॥
 पापं हरत्याशु कृतं स्वकैर्य-
 दनन्तशक्तेः सहजात्तथात्मा ।

---

३५ आत्मना लेयं ग्राह्यं यद्वस्तु स्यात्तद्वस्तु पाप्यादिना नियत
 माददते इत्यर्थः । ३६ करादिना । ३७ गृह्णन्ति । ३८ भविष्यत्कालभो-
 गार्ह भवितव्यताश्रितं । ३९ अयमिति कर्तृवादिलोकप्रसिद्धः कर्ता ।

लोके यथा वा गुडं^{४०}को रसस्य^{४१}
 सिद्धो निरीक्ष्येन्द्रियपाणिमुक्तः ॥ ४ ॥
 दुग्धादिपायी त्रपुनीरशोषी
 स शब्दवेधी बलशुक्रदश्च ।
 सूतोऽपि चैतत्कुरुते निरक्षो
 जीवस्तु शक्तो न करोति किं किम् ॥ ५ ॥
 वनस्पतीनामपि वा यथा^{४२}हति
 र्यन्ना^{४३}लिकेर्यादिषु दृश्यतेऽपि च ।
 यद्वा धनं किं किल वस्तु सर्वं
 सङ्गृह्य नीरं स्वयमाद्रितं स्यात् ॥ ६ ॥
 न चेति वाच्यं पयसोऽस्ति शक्ति-
 स्तद्भेदने यद्यभिचारितास्ति ।
 न भेदनं मुद्गशिलासु तद्वत्
 धान्येऽम्भसः किं कटुका^{४४} न भेद्याः ॥ ७ ॥
 सिद्धं तथेदं ग्रहणीयमेव
 वस्त्वत्र यस्यास्ति तदेव लाति ।

४० गुटिका । ४१ पारदस्य । ४२ आहारः । ४३ वनस्पतीनामपि
 पाण्यादि विनैवाहारग्रहणं दृश्यते तच्च लाङ्गल्यादिषु गृहीतमपि समी-
 क्ष्यते तन्मूले जलसेचनात्तत्फले जलाधानं प्रत्यक्षतयोपादीयते
 ४४ करडूकणाः ।

किं चुम्बको लोहमथोज्झ्य धातू-
नन्यांश्च गृह्णाति तथास्वभावात् ॥ ८ ॥

अप्येवमात्मा परपुद्गलोत्करान्
विहाय गृह्णाति हि कर्मपुद्गलान् ।

यादृक्ष यादृक्ष भविष्यदार्यति
तादृक्षसम्प्रेरणपास्वश्यतः ॥ ९ ॥

सुप्तो यथा वा किल कश्चिदङ्गभृत्
स्वप्नान् प्रपश्यन् कुरुते सर्माः क्रियाः ।

नोऽिन्द्रियेणैव न तत्र किञ्चने-
न्द्रियद्वयप्राणमहो प्रवर्तते ॥ १० ॥

जीवस्तथा कर्मभरं हि लाति
स्वप्नो भ्रमोज्यं ननु मैवमाख्यः ।

महत्तमे तस्य फले च दृष्टे
मा ब्रूहि यत्स्वप्नमयं स्मरत्यहो ॥ ११ ॥

यथा गृहीतं न हि कर्म स्मरेत्
न स्मर्यते प्रायश एव दृष्टः ।

४५ कर्मणः सकाशात् भिन्नान् पुद्गलसमूहान् विहाय कर्मपुद्ग-
लान् गृह्णाति । ४६ उत्तरकालः । ४७ सर्माः । ४८ मनसा । ४९ बुद्धी-
न्द्रियक्रियेन्द्रियलक्षणोन्द्रियद्वयवलं विना मनो नास्तीति । बुद्धीन्द्रिया-
णे स्पर्शनादिपञ्च । क्रियेन्द्रियाणि करपादादिपञ्च । ५० स्वप्नस्य ।
५१ स्वप्नदर्शको नरः । ५२ कर्मग्राहको जीवः ।

स्वप्नस्तथा कर्मभरोऽपि चात्तः^{५३}

कश्चित्स्मरेत् स्वप्नमिमं यथेक्षितम् ॥ १२ ॥

कर्म स्मरेत् ज्ञानविशेषतस्तथा

प्रधानपुंसेक्षित एव यद्वत् ।

स्वप्नो यथार्थः फलतीह नूनं

तथैव कर्मात्तमिदं कृतार्थम् ॥ १३ ॥

स्यादङ्गिनः संशय एव नात्र

व्यर्थीभवत्स्वप्नभरस्य जन्तोः ।

स्वप्नो यथा केवलिनस्तथास्ति

कर्मग्रहस्तत्क्षणनाशतो यत् ॥ १४ ॥

तथा निजात्मन्यपि पश्यतोऽत्र

सम्मील्य चेतः परिकल्प्य सुस्थम् ।

उत्पत्तिकालादवसानसीमा-

मात्मा सृजेत्कर्मणैतजसाभ्याम् ॥ १५ ॥

गर्भस्थितः शुक्रजोन्तरागतो

यथोचिताहारविधानतो द्रुतम् ।

धातूंश्च सर्वानपि सर्वथा स्वय-

मात्मा विधत्तेऽत्र विनाक्षवीर्यतः ॥ १६ ॥

५३ गृहीतः । ५४ यथा वा चौराटकः कश्चिदपराधी बन्धनं प्राप्तो निजा-
चरितचौर्यादि स्मरति ज्ञानादेव साधुरपि पूजां प्राप्तः स्वशुभाचारं स्म-
रति ज्ञानात् । ५५ शरीराभ्यां । ५६ वीर्यरक्तमध्यां । ५७ इन्द्रियवलादिनापि ।

गर्भात्कृते जन्मनि सर्वदैव
 गृह्णन् किलाहारमथोपलब्धम् ।
 त^{५८}स्ततस्तत्परिणामतः स्वयं
 धात्वादि संपाद्य करोति पुष्टिम् ॥ १७ ॥
 तथाहृतिं रो^{५९}मभिरादधद्यकः
 खलं परित्यज्य रसान् समाश्रयेत् ।
 पुनः पुनः प्रोज्झति तन्मलं बलात्
 दधर्ज^{६०}ःसात्विकतामसान् गुणान् ॥ १८ ॥
 सज्ज्ञानविज्ञानकषायकामान्
 हिताहिताचारविचारविद्याः ।
 रोगान् समाधीश्च दधान एव-
 मास्ते कंथ सक्रिय एष देहे ॥ १९ ॥
 किं देहमध्येऽस्य करोन्द्रियादिकं
 समास्ति येनै^{६१}व करोति तादृशम् ।
 विवे^{६२}र्चनं प्राप्य च वस्तु तादृशं
 प्राप्ता^{६३}वधिर्याति गृहेश्वरो यथा ॥ २० ॥
 यदीदृशोऽपौद्गलिकोऽप्यमूर्तो

५८ तंस्मात्तस्मात्तस्याहारस्य विपाकवशात् इत्यर्थः । ५९ देहवर्हिर्दृश्य-
 मानावयवरूपरोमगणैराकृष्य । ६० राजस । ६१ पाणीन्द्रियादिना ।
 ६२ पृथकरणं । ६३ आहारादि । ६४ पूर्णकालः । ६५ मौलस्वभावात् ।

निराकृतिः सक्रिय एष जीवः ।

देहस्य मध्ये स्थित एव सर्व-

मङ्गं परिव्याप्य करोति कृत्यम् ॥ २१ ॥

द्रव्याणि रूपाणि गुरुणि तद्वत्

सूक्ष्माणि वा लाति पुरान्तरासुमान् ।

कर्माणि तत् सूक्ष्मतमानि नो कथं

गृह्णात्ययं तैजसकार्मणाङ्गतः ॥ २२ ॥

जीवः पुनारूपकरादिवर्जित

ईदृग्वपूरूपि कथं प्रवर्तयेत् ।

आहारपानादिक इन्द्रियार्थके

शुभाशुभारम्भककर्मणीह ॥ २३ ॥

चेदिन्द्रियैः पाणिमुखैरथाङ्गैः

समाः क्रियाः स्युर्भविनं विनैव ।

तदा समस्ताः कुण्ठैरजन्तुकैः

क्रियाः क्रियन्ते न कथं करेन्द्रियैः ॥ २४ ॥

सिद्धं तथैतद्यदशस्तशस्तं

६६ अमूर्तः सन् सक्रिय इत्याचिन्त्यशक्तिरयं जीवः । ६६ किं किं कृत्यं करोतीत्याह । गुरुणि द्रव्याणि आहारपानादीनि । ६८ सूक्ष्माणि रागद्वेषादीनि । ६९ देहमध्यजीवः । ७० हस्तादिकैः । ७१ अवयवैः । ७२ भवोऽस्यास्तीति भवी जीवस्तं । ७३ मृतकैः । ७४ अशस्तं कृषायमत्सरनिन्दाद्रोहशोकमोहादिकं कर्म तथा मद्भोजनाना

कर्मात्मनैव क्रियते न चाङ्गैः ।
 अरूपिणा रूपि ततश्च कर्म
 सूक्ष्मं कथं नाम न गृह्यते तत् ॥ २५ ॥
 ध्यानी पुनर्बाह्यगतेन्द्रियैर्विना
 करोति कर्माणि यथेप्सितानि यत् ।
 जिह्वां विना ध्यायति मानसं जपं
 शृणोति तं तं श्रवसी ऋते तदा ॥ २६ ॥
 विना जलैः पुष्पफलैश्च दीपैः
 सद्भावपूजां सफलीकरोति ।
 ध्यात्वाऽथ ब्रह्मापि च ब्रह्मवादी
 न ब्रह्मतामेष लभोद्विना स्वैः ॥ २७ ॥
 जीवोऽयमेवं करणैः करादिभि-
 विनैव कर्माणि समाश्रयत्यलम् ।
 अचिन्त्यशक्त्या नियतिस्वभाव-
 कालैश्च जाल्यां च कृतप्रणोदः ॥ २८ ॥
 कर्माणि जीवैकतरप्रदेशे
 ऽप्यनन्तसङ्ख्यानि भवन्ति चेत्तदा ।
 कथं न दृश्यानि हि तानि पिण्डी-
 भूतानि दृष्ट्या निगदन्तु कोविदाः ॥ २९ ॥

दि वा कर्म, शस्तं च कर्म ज्ञानादिरसग्रहणध्यानादिसम्पादनगुण-
 ग्रहणभगवत्स्मरणाद्यनेकं । ७५ अङ्गैः कर्णादिकेन्द्रियरूपैः पाणिपादा-
 दिकैश्चावयवैरिति । ७६ जापादिकं आरम्भं । ७७ तस्मिन्जापसमये अ-
 न्तरात्मनैव श्रवसी कर्णादि विनैव शृणोत्ययमात्मा । ७८ एष ब्रह्मवादी
 ब्रह्मव्याता । ७९ इन्द्रियैः । ८० तथाविधनरजन्मादिना । ८१ प्रेरणः ।

सत्यं कृतिन् सूक्ष्मतमानि तानि
पश्यन्ति नो चर्मदृशो हि मादृशाः ।
ज्ञानी तु सज्ज्ञानदृशो भृशोदया-
त्पश्येद्यथात्रैव निदर्शनं शृणु ॥ ३० ॥

पात्रे च वस्त्रादिषु गन्धपुद्गलाः
सौगन्ध्यदौर्गन्ध्यवतो हि वस्तुनः ।
ज्ञेया न ते तेन हि पिण्डभावं
गता अपीक्ष्या नर्यनादिभिस्तु ॥ ३१ ॥

ज्ञानेन जानात्ययमेवमेतं
कर्मोच्चयं जीवगतं तु केवली ।
तथा पुनः सिद्धरसान्निपीतं
स्वर्णादि नो तत्र दृशाभिदृश्यते ॥ ३२ ॥

यदा तु कश्चिद्रससिद्धयोगी
कर्षेद्यदैतन्ननु तस्य सत्ता ।
एवं हि कर्माण्यपि जीवगानि
ज्ञानी विजानाति न चापरो ऽत्र ॥ ३३ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
ऽमूर्तस्याप्यात्मनो मूर्तकर्मग्रहणतत्पिण्डादर्शन-
निरूपणोक्तिलेशस्तृतीयो ऽधिकारः ॥

८२ दृष्टेः । ८३ यदि सुगन्धदुर्गन्धपुद्गलाः पुद्गलात्मके
पात्रादिके वस्तुनि स्थिता न दृश्यास्तर्हि अपुद्गलात्मके आत्म-
नि अतिमूक्ष्माः कर्मपुद्गलाः कथं दृश्याः इत्यर्थः । ८४ अयं प्रसि-
द्ध्या सर्वविज्ञातः केवली ।

अथ चतुर्थो ऽधिकारः

कर्माणि मूर्त्तान्यसुमानमूर्त्तः
 साकृत्यनाकृत्यभियुक्तिरेषा ।
 न्याय्या कथं येन हि वस्तु भिन्नं^{८५}
 नार्धारकाधेयकर्ता लभेत ॥ १ ॥
 आकर्ण्यतामुत्तरमस्य विज्ञाः
 कर्मस्वभावादथ जीवशक्तेः ।
 गुणाश्रयो द्रव्यमिति प्रवर्दात्
 संसारिजीवस्य गुणस्तु कर्म ॥ २ ॥
 यद्वा हि ये केचन विश्वमेतत्
 सकर्तृकं प्राहुरहो समस्तम् ।
 कल्पान्तकाले महति प्रवृत्ते
 भाव्येव लीनं^{९२} खलु विष्णुनाम्नि ॥ ३ ॥

-८५ जीवः । ८६ साकारनिराकार । ८७ मूर्त्तामूर्त्तत्वभेदेन
 भिन्नमपरजातीयं । ८८ ततोऽमूर्त्तारूपाधारआत्मा मूर्त्तानां रूपिणां क-
 र्मणां कथमाधेयभावं धार्यतां प्राप्नोतीति पृच्छकाशयः । ८९ प्रसिद्धो
 वादः प्रकृष्टो वा वादः प्रवादः बहुतरतार्किकजनोक्तिस्तस्मात् यथा
 हि सिद्धात्मनः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणि गुणाः सिद्धस्यापि जीव-
 द्रव्यत्वात् तथा संसारिजीवस्य सकर्मणः कर्म गुणः स्यात् जीवद्रव्यत्वात् ।
 ९० महाप्रलये । ९१ भावि भविष्यति । ९२ लीनं स्थायि । ९३ कर्त्तरि ।

तदा यथा भूतगणा गुणाश्च
 स्थास्यन्ति लीना ननु कर्तृनाम्नि ।
 यद्वा नभोऽमूर्त्तमिदं गुरोर्लघो-
 मूर्त्तस्य चांमूर्त्तिगतो निरन्तरम् ॥ ४ ॥

अर्थस्य सर्वस्य यथा विचक्षणा
 आधारमाख्यन्नविनश्वरं महत् ।
 कथं तथात्मैष न रूपवानपि
 रूपीणि सर्वाणि बहत्थनारतम् ॥ ५ ॥

मिथ्यात्वदृष्टिभ्रमकर्ममत्सराः
 कषायकन्दर्पकला गुणास्त्रयः ।
 क्रियाः समग्रा विषया अनेकधा
 किं किं न धत्तेऽत्र वपुर्गतोऽप्ययम् ॥ ६ ॥
 मावोच एतद्धि शरीरजा गुणा
 अमी यतोऽस्मिन् गतपंचके धने ।
 दृश्यन्त एते न हि केचनाश्रिता-

९४ विष्णुनाम्नि ब्रह्मनाम्नि वा । ९५ गुरोर्गण्डिष्ठस्य धराधरकार-
 स्कराम्भोधिरूपरूपिद्रव्यस्य । ९६ लविष्ठस्य घनवाततनुवातपरमाणुत्र
 सरेण्वर्कतूलादिरूपरूपिसूक्ष्मद्रव्यस्य । ९७ मूर्त्तस्य सर्वरूपिद्रव्यस्य ।
 ९८ अमूर्त्तस्य-सिद्धधर्माधर्मास्तिकायादेः । ९९ द्रव्यस्य । १०० सर्वस्य
 द्रव्यस्य सर्वस्य धर्माधर्मजीवपुद्गलास्तिकायलक्षणस्य । १ द्रव्याणि २
 वस्तूनि । ३ पुरुषस्त्रीसम्बन्धिसर्वकलामीलने १३६ कला भवन्ति ।
 ४ सत्त्वादयः । ५ आत्मा । ६ शरीरे । ७ गुणाः ।

स्ततो वपुर्गा न गुणास्तु जीवगाः ॥ ७ ॥

संदृश्यमानं पुनरीदृशं वपु-
सदृश्य एवैष भवी दधाति चेत् ।

अरूपिरूपिद्वयसङ्गमो ह्यसौ
विचार्यमाणः कुरुते न कौतुकम् ॥ ८ ॥

कर्पूरहिङ्गवादिक्वण्डुदुण्डु-
वस्तूत्थगन्धा गगनं श्रिता यथा ।

तिष्ठन्ति यावत्स्थिति तद्वदेव भोः
कर्माणि जीवं परिवृत्य सन्ति ॥ ९ ॥

इत्यादिभिर्दृष्टनिदर्शनैस्तथा-

गुणात्मकैः कर्मभिरेष आत्मकः ।

आश्रीयते निर्गुणकोऽपि निश्चित-

मात्मा ततः कर्मचितो भवी भवेत् ॥ १० ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

मूर्त्तामूर्त्तयोः कर्मात्मनोराधाराधेयभावसम्बन्धोक्ति-

लेशश्चतुर्थोऽधिकारः ॥

८ अरूपी जीवः रूपीणि देहतदाश्रिताङ्गकर्मक्रियादीनि शो-
षपोषस्निग्धरुक्षादिदेहधर्मा वा तेषां यद्द्रव्यं यमलं तस्य सङ्गमः
सम्बन्धः । ९ यावत्कालं यस्य यादृशी स्थितिर्वर्तनं स्थिति-
कालमित्यर्थः । १० आश्रित्य । ११ दृष्टान्तैः । १२ स्वरूपैः । १३
युक्तः । १४ कर्मयुक्तो भवी संसारी भवेत् कर्ममुक्तस्तु तद्व्यतिरिक्तः
सिद्धो भवेदिति व्यतिरेकद्वारेण पूरणीयं ।

पञ्चमो ऽधिकारः

चेदांश्रयाश्रेयकभाव एवं
 सिद्धोऽस्ति कर्मात्मकयोस्वश्यम् ।
 जीवास्तु सिद्धा अपि सन्त्यनन्त-
 चतुष्टयेद्धाः परमेष्ठिसञ्ज्ञाः ॥ १ ॥
 पृच्छामि पूज्याः खलु तर्हि सिद्धा-
 त्मानो न कर्माणि समाददन्ते ।
 कथं तदेषामपि सौख्यसत्त्वा-
 ल्लंतां मुकर्माणि निषेधकः कः ॥ २ ॥
 सत्यं यतस्तैजसकर्मणाख्य-
 शरीरयोगस्य विनाशभावः ।

१५ आधाराधेयभावः । १६ अनन्तज्ञानानन्तदर्शनानन्तसुखा-
 नन्तवीर्यलक्षणानन्तचतुष्टयेनेद्धाः दीप्ताः असिद्धा वा । १७ परमे पदे-
 तिष्ठन्तीति परमेष्ठिनः सैव सञ्ज्ञा येषां ते तथा । १८ समाददन्ते
 समाङ्पूर्वो ददिरयं भौवादिकः गृह्णन्तीति । १९ तत्तस्मात्कारणात्
 एषां सिद्धजीवानामपि कर्माणि गृह्णताम् । २० गृह्णताम् । २१ तेन
 तैजसकर्मणलक्षणकर्मग्रहणयोग्यशरीराभावेन शोभनकर्मणां ग्रहणस्या
 योगादसम्बन्धादभावादित्यर्थः सिद्धात्मानो न कर्माणि लान्तीत्युत्त-
 रमूत्रेण सम्बन्धः एवं सर्वैरपि हेतुभिर्वाक्यपरिसमाप्तिः कर्त्तव्येति ।

मुकर्मणां तेन गृहीत्ययोगा-

ज्ज्योतिश्चिदानन्दभरैश्च तृप्त्याः ॥ ३ ॥

सुखामुखप्रापणहेतुकाल-

प्रयोक्त्रभावादथ निष्क्रियत्वात् ।

यद्वाप्यनन्तानि सुखानि तेषां^{२२}

कर्माणि सान्तानि भवन्त्यमूनि ॥ ४ ॥

इतीव तत्सौख्यभरस्य कर्म

हेतुर्भवन्नो यदतुल्यमानात् ।

इत्यादिकैर्हेतुभिरेव सिद्धा-

त्मनो न कर्माणि हि लान्ति नित्याः ॥ ५ ॥

लोके यथा क्षुत्तृषया विमुक्ता-

त्मनः सुतृप्तस्य न तृप्तिकालम् ।

जितेन्द्रियस्याप्यथ योगिनोऽपि

तुष्टस्य किञ्चिद्ग्रहणे न वाञ्छा ॥ ६ ॥

यद्वा न पात्रे परिमाति किञ्चित्

पूर्णे तथा सिद्धिगता हि सिद्धाः ।

सदा चिदानन्दमुधाप्रपूर्णा

गृह्णन्ति नो किञ्चिदपीह कर्म ॥ ७ ॥

२२ सिद्धजीवानां । २३ तेषां सिद्धात्मनां यदनन्तं सौख्यं तद्भरस्य ।

तथा च सिद्धेषु सुखं यदस्ति

तद्वेद्यकर्मक्षयजं वदन्ति ।

*तत्कर्म हेतुर्न हि सिद्धसौख्ये

यत्कर्म सान्तं सुखमेष्वनन्तम् ॥ ८ ॥

यद्विश्ववृत्तान्तसमुत्थनृत्त-

प्रेक्षाप्रभूतं सुखमाश्रितानाम् ।

सिद्धात्मनां नित्यसुखं प्रवर्त्तते

यथा नृणामद्भुतनृत्यदर्शिनाम् ॥ ९ ॥

सिद्धेषु पूज्या न किल क्रियेन्द्रियं

बुद्धीन्द्रियं नो न च किञ्चनाङ्गम् ।

अनन्तसौख्यं कथमाप्यते तै-

र्यज्ज्ञानमेतेषु तदेव सौख्यम् ॥ १० ॥

यथेह लोके किल कश्चिदङ्गी

ज्वरादिबाधाविधुरैः कदाचित् ।

निद्रां प्रकुर्वन्निति तज्जनैस्तु

सुखं करोत्येष न बोधनीयः ॥ ११ ॥

इत्युच्यते तस्य न तत्र किञ्चि^{३०}

२४ तत् सुखं सातासातवेदनीयद्वयकर्मक्षयनाशभवं । *तस्मात्कारणात् । २५ दर्शन । २६ पीडितः । २७ तस्य निद्राणनरस्य तदीयस्वकवन्धुजनैः । २८ जागरणीयः । २९ निद्रावस्थायां । ३० इन्द्रियसुखं ।

च्छ्रोतःसुखं नापि क्रियां निरीक्ष्यते ।

तथापि सुप्तस्य नरस्य सौख्यं

वाच्यं यथा स्याद् भुवि तद्वदेव ॥ १२ ॥

ज्ञानसु सिद्धेषु सदैव सौख्यं

विनेन्द्रियद्वैतसमुत्थभोगम् ।

यद्वा हि योगी निजकात्मबोधो-

मृतं पिवन्नस्मि सुखीति मन्ता ॥ १३ ॥

तथा च कोऽपीह मुनिर्यथोक्तः

सन्तुष्टिपुष्टो विजितेन्द्रियार्थः ।

अन्येन पुंसा परिपृच्छयते चेत्

त्वं कीदृशो ऽसीति सुखी स जल्पेत् ॥ १४ ॥

तस्मिन् क्षणे तस्य न कोऽपि वस्तुनः

स्पर्शः सँतो नैव च भुक्तियुक्तिः ।

गन्धग्रहो नो न च दृक्छृती तदा

न पाणिपादादिभवा क्रियापि च ॥ १५ ॥

तथापि सन्तोषवताहमस्मि

३१ क्रिया करपादादिसमुद्भूता । ३२ ज्ञानवत्सु । ३३ क्रियेन्द्रिय-
बुद्धीन्द्रिययुगमोत्पन्नभोगं विनैव । ३४ ज्ञान । ३५ सुखी वा दुःखी वा
च कीदृशोऽसीति पृष्ठे । ३६ उत्तमस्य । ३७ न च तदा सत उत्तमस्य
वस्तुनः किञ्चिद्दर्शनं न च श्रवणमित्यर्थः ।

सुखीति भूयः प्रतिगद्यते ऽतः ।

तज्ज्ञानसौख्यं हि स एव वेत्ति

न ज्ञानहीनो गदितुं समर्थः ॥ १६ ॥

इत्थं हि सिद्धेषु विनेन्द्रियाथै-

स्तथा क्रियाभिः सुखमस्त्यनन्तम् ।

ते एव तत्सौख्यभरं विदन्त्यपि

ज्ञानी न शक्तो वदितुं यतोऽसमम् ॥ १७ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

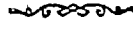
सिद्धात्मनः कर्मानादानोक्तिलेशः पञ्चमो ऽधिकारः ॥

---

३८ भृशं । ३९ बुद्धीन्द्रियक्रियेन्द्रियसमुत्पन्नगोचरैर्विना । ४०
क्रियाभिः मनोवाक्कायजनिताभिर्विनाइत्यर्थः । ४१ ते एव सिद्धा एव ।

अथ षष्ठो ऽधिकारः

जीवस्य कर्मग्रहणे स्वभाव-
स्तदा स मौलं सहजं विहाय ।
कर्मग्रहाख्यं कथमेष सिद्धो
भवेद्विचारः पस्पिठ्यतां भोः ॥ १ ॥
कर्मात्मनोर्यद्यपि मौलसंज्ञ-
स्तथापि सामर्थ्यतथोपलम्भात् ।
कर्मग्रहं प्रोज्झ्य शिवं समेतः
सिद्धो भवेदत्र निदर्शनं यत् ॥ २ ॥
सूते यथा चञ्चलतास्वभावो
मौलस्तथाग्न्यस्थिरभावसञ्ज्ञः ।
यदा तु तादृक्परिकर्मणा कृत-
स्तदा स्थिरो वह्निगतश्च तिष्ठेत् ॥ ३ ॥
यथा पुनर्दाहकतागुणो ऽग्ना-
वस्ति स्वभावो न तु मूलजातः ।
अस्यापि नाशोऽस्ति तर्थाप्रयोगात्

---

४२ कर्मग्रहणस्वरूपं । ४३ अनादिसम्बन्धः । ४४ तथा
प्रकारसामग्रीप्रापणात् । ४५ गतः । ४६ तादृशभावानाभिर्विहितः ।
४७ तद्वीर्योपघातकारिसामग्रीसम्बन्धात् ।

सन्तं सतीं नैव दहेत्कदापि ॥ ४ ॥

बद्धो यथाप्येष च मन्त्रयोगात्
तथौषधीभिर्न दहेद्विशन्तं ।

अश्रन्तमग्निं च चकोरकं तथा
वह्निर्दहेन्नो विगतस्वभावः ॥ ५ ॥

तथाभ्रकं हेम च रत्नकम्बलं
सिद्धं च सूतं न दहेद्दुताशनः ।

तदा तु या दाहकता विभावसौ
मौली व्रजेत्क्वाथ निगद्यतामिति ॥ ६ ॥

यश्चुम्बकग्रावणि लोहग्राही
स्वभाव आस्ते सहजः सको ऽस्ति ।

तस्मिन्मृते वेतरयोगयुक्ते
ऽपेतीत्यर्थमेतेष्वपि कर्मयोगः ॥ ७ ॥

बीजं तथाङ्कुरं भवं दधाति

मौलात्स्वभावादविकारि यावत् ।

तस्मिंस्तु दग्धे न किलाङ्कुरोद्भव

-
- ४८ सन्त साधुं सत्यवादिनं । ४९ सतीं शीलव्रतवतीं सीतादिकां ।
५० अग्नौ । ५१ ज्वादिपाठात् न पूर्वस्य दीर्घः । ५२ सहोत्पन्नः ।
५३ मृते अग्निना भस्मीभूते ऽथवान्यौषधादिना तद्दर्पहारिणा संयुक्ते ।
५४ यातीत्यर्थः । ५५ सिद्धेषु । ५६ धान्यादि । ५७ उत्पत्तिः ।
५८ उत्पत्तिः ।

एवं तु सिद्धेषु च कर्मबन्धः ॥ ८ ॥

वायोस्तथा चञ्चलतास्वभावो

यो वर्तमानः सहजः समस्ति ।

खलस्य मध्ये पवने निरुद्धे

कथं प्रयात्येष चलस्वभावः ॥ ९ ॥

आहारमुख्याः सहजाश्चतस्रः

सञ्ज्ञा इमाः प्रोज्झ्य शुकंकादयो ऽमी ।

सिद्धाः प्रसिद्धाः परब्रह्मरूपाः

जातास्ततो ऽपैति निजस्वभावः ॥ १० ॥

इत्यादिदृष्टान्तभरैः स्वभावो

मौलो यथा याति तथैव जन्तोः ।

कर्मग्रहो ऽयं सहजः प्रयाति

सिद्धत्वमाप्तस्य किमत्र चित्रं ॥ ११ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सुरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

सिद्धात्मनः कर्मग्रहणानिराकरणोक्तिलेशः

षष्ठो ऽधिकारः ॥

अथ सप्तमो ऽधिकारः

प्रश्नस्तथैकः परिपृच्छ्यते ऽसकौ
 सिद्धान्समाश्रित्य निजोपैलब्धये ।
 सर्वज्ञवाक्यात्किल मुक्तिर्मार्गको
 वहन् सदास्ते करकस्य नालवत् ॥ १ ॥
 नो पूर्यते मुक्तिरसौ कदापि
 संसार एषो ऽपि च भव्यशून्यः ।
 परस्परद्वेषिवचोविलासै-
 र्न सङ्गतिं सङ्गतिं वाक्यमेतत् ॥ २ ॥
 न हि व्यलीकं भगवद्वचो ऽस्त्यदः
 परं न चित्ते ऽल्पधियामभिव्रजेत् ।
 दृश्यो ऽस्ति दृष्टान्त इहैव लौकिको
 यं^{६५} शृण्वतां श्रोतृनृणां मनः स्थिरं ॥ ३ ॥
 सिद्धालयः स्याल्लवणोदसोदरः

६१ स्वकीयज्ञानार्थं । ६२ प्रशंसायां प्रसिद्धौवा स्वार्थे वा क
 प्रत्ययः । ६३ मागि गतौ भौवादिको गत्यर्थः गच्छति । ६४ आप्त ।
 ६५ दृष्टान्तं । ६६ लवणोदः लवणसमुद्रः - तस्य सोदर इव भ्राता
 इव यः सः लवणोदसोदरः सोदरशब्दो ऽत्र प्रस्तावात्तादृशार्थः ।

संसार एषो ऽस्ति नदीहृदोदरः ।
नदीप्रवाहाश्च यथा महोदधौ
पतन्ति निर्गत्य नदीहृदान्तरेण ॥ ४ ॥
नदीहृदा नैव भवन्ति रिक्ता
न चाम्बुधिः कर्हिचिदस्ति पूर्णः ।
नदीप्रवाहो ऽपि निरंतरं य—
द्वहर्त्यविच्छिन्नतयातिशीघ्रं ॥ ५ ॥
इत्थं हि भव्याः पँस्यन्ति मुक्तौ
नदीप्रवाहा इव सागरान्तः ।
संसार एष हृदवन्न रिक्तः
पयोधिवन्नैव भृतापि मुक्तिः ॥ ६ ॥
दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरितीदं
साम्यं समालोचयतां नराणां ।
भवेत्प्रतीतिः पँसमार्हताना—
मर्हद्वचस्येव न चापँसत्र ॥ ७ ॥
अन्यो ऽपि दृष्टान्त इहोच्यते ऽय—

---

६७ नदीनां गङ्गादीनां हृदाः पद्महृदादयस्तेषामुदरं मध्यस्थजल
प्रदेशस्तदिव यः सः तत्सदृशः संसारः अत्र लुप्तोत्प्रेक्षावाचि पदं ज्ञेयं
यथाभिर्माणवकः । ६८ मध्यात् । ६९ अनुदिततया । ७० गच्छन्ति ।
७१ परमजैनानां । ७२ मिथ्यावाक्यवति ।

माकर्णनीयो विदितप्रमाणैः ।

यथा हि कश्चित्प्रतिभान्वितः स-
न्नाजन्ममृत्यूद्भवमात्मशक्त्या ॥ ८ ॥

हिन्दूकषट्दर्शनपारशीक-
शास्त्राणि सर्वाणि पठंस्त्रिलोक्याः ।

असङ्ख्यमायुर्निवहन्नपीह
हृदस्य पूर्णं न भवेत्कदाचित् ॥ ९ ॥

शास्त्राक्षरैरप्यथ योजनैवं
यथैव शास्त्राणि भवस्तथा ज्यं ।

भवन्ति शास्त्राक्षरवद्विमुक्ताः
सुबुद्धिवक्षोवदियं हि सिद्धिः ॥ १० ॥

अश्रान्ततत्पाठवदेव मुक्ति-
मार्गो वहन्नस्ति निरन्तरायः ।
शास्त्रेष्वधीतेषु न शास्त्रनाश-
स्तथैव सिद्धेषु भवस्यं नान्तः ॥ ११ ॥

दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकभावेनेयं

---

७३ अतिशयवती बुद्धिस्तया युक्तः । ७४ जन्म आरभ्य मरणं यावत् । ७५ यावन् । ७६ संसारः । ७७ सिद्धाः । ७८ सुबुद्धिपुरुष-विधायमान पाठ इव । ७९ सर्वभव्यजीवेषु सिद्धिं गतेषु । ८० भवस्यार्थात्संसारस्थभव्यजीवस्य ।

विज्ञैः स्वयं चेतसि चिन्तनीया ।

एवं ह्यनेके ऽभिनिषन्ति भूयो

दृष्टान्तसङ्घा अपरे ऽपि योज्याः ॥ १२ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे मूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

संसारशून्यतामोक्षाभरणतादृष्टान्तोक्तिलेशः

सप्तमो ऽधिकारः ॥

अथ अष्टमो ऽधिकारः ॥

स्वामिन्परब्रह्म किमुच्यते तत्
 लीनं जगद्यत्र भवेद्युगान्ते ।
 तदेव हेतुः पुनरेव सृष्टेः
 स्यादीदृशं केन गुणो न वाच्यम् ॥ १ ॥
 निशम्यतामार्य मनीषिणामपि
 सिद्धान्तवेदान्तविचारवेदिनाम् ।
 स्वरूपमेतस्य निवेदितुं यतो
 वाचः स्फुरन्तीह न चर्मचक्षुषाम् ॥ २ ॥
 ये योगिनो^{८१} निर्मलदिव्यदृष्टय-
 श्ररौचराचारविवेकचिन्तकाः ।
 लब्धाष्टसिद्धिप्रथना हि ते ऽप्यहो
 विचारयन्तो न^{८२} हि पारमिर्यति ॥ ३ ॥
 तथापि ये लोके^{८३} विलोकनक्षमाः
 सर्वार्थार्थार्थसमर्थनार्थनाः ।

८१ अथ ब्रह्मवादी जैनं प्रति ब्रह्मस्वरूपं पृच्छति । ८२ पुनस्तदेव
 सृष्टेः सर्जनकार्यस्य कारणं स्यादित्युच्यते । ८३ ब्रह्मणः । ८४
 योगाभ्यासकर्तारः । ८५ जङ्गमस्थावर । ८६ एतस्य ब्रह्मणः ।
 ८७ चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकदर्शनसमर्थाः । ८८ सर्वे ये ऽर्थाः पदार्थाः
 द्रव्याणीति यावत् तेषां यत् याथाथ्यं सत्यता तस्य समर्थनं सम्पादनं
 तस्यार्थनं प्रार्थनं येभ्यस्ते ।

सत्केवलज्ञानविशिष्टदृष्टयो
 नीरागिणो ऽन्योपकृतौ परायणाः ॥ ४ ॥
 ते त्वीदृशं ब्रह्म परं न्यवेदयन्
 निर्विक्रियं निष्क्रियमप्रतिक्रियम् ।
 ज्योतिर्मयं चिन्मयमीश्वराभिध-
 मानन्दसान्द्रं जगतां निषेवितम् ॥ ५ ॥
 निर्माय निर्मोहमहंकृतिच्युतं
 सम्यग्निर्गणं शंसमनीहितार्चनम् ।
 महोदयं निर्गुणमप्रमेयकं
 पुनर्भवप्रोज्झितमक्षरं यतः ॥ ६ ॥
 विभुं प्रभावत्परमेष्ठ्यनन्तकं
 निर्मत्सरं रोधविरोधवर्जितम् ।
 ध्यानप्रभावोत्थितभक्तनिर्वृति
 निरञ्जनानाकृति शाश्वतस्थिति ॥ ७ ॥
 एवंविधं ब्रह्म तदेव तत्कथं
 हेतुर्भवेत्सृष्टिकुलालकर्मणि ।
 प्रयोजको ब्रह्मण एव नास्ति य-
 त्स्वस्मिन्गतत्वात्सर्कलस्य वस्तुनः ॥ ८ ॥

८९ निःस्पृहं । ९० अवाञ्छितपूजनं । ९१ सत्त्वादिगुणत्रयर-
 हितं । ९२ व्यापकं ९३ अनाकारं । ९४ सर्जनरूपं यत्कुलालकर्म
 कुम्भकारक्रिया तत्र । ९५ ये तु परब्रह्म कर्तृ वदन्ति तेषां मते

कुर्वाद्यदीदं जगतां हि वर्जनं
तदेदंशं केन करोति विष्टपम् ।

जन्मात्ययव्याधिकषायकैतव-
कन्दर्पदौर्गत्यभियाभिराकुलम् ॥ ९ ॥

परस्परद्रोहिविपक्षलक्षितं

दुःश्वापदव्यालसरीसृपालिकम् ।

साखेटिकैर्मैनिकसौनिकैश्चितं

दुश्चोरजारादिविक्राष्टीडितम् ॥ १० ॥

कस्तूरिकाचामरदन्तचर्मणे

सारङ्गधेनुद्विपचित्रकान्तकम् ।

दुर्मारिदुर्भिक्षकविडरादिकं

दुर्जातिदुर्योनिकुकीटपूरितम् ॥ ११ ॥

अमेध्यदौर्गन्ध्यकलेवराङ्कितं

दुष्कर्मनिर्माणमैथुनाञ्जितम् ।

समाश्रयच्छालुकृताङ्घ्रिपुद्गलं

सर्वाणि कालस्वभावनियत्यादीनि अपि ब्रह्मगतान्येव सन्ति तस्य
ब्रह्मणः कालादिः कश्चिदन्यः पदार्थो नारित यः ब्रह्मप्रति सर्जनसंहारे च
प्रेरयति । ९६ यदीदमपि ब्रह्म निःक्रियनिरञ्जनाद्युक्तानेकविशेषणाविशिष्टं
सृष्टिं कुर्वाद्यदिति भवतां विधिरस्ति तर्हि भवतां ब्रह्म स्वस्वरूपाद्विप-
रीतां सृष्टिं कथं करोतीत्युदाहरति सप्तवृत्तैः । ९७ कारणेन । ९८
व्याघ्र । ९९ दुष्टगज । २०० वीछी । १ नाशकम् । २ शरीरं ।

सनास्तिकं सर्वमुनीशनिन्दितम् ॥ १२ ॥

कियत्स्वकीयाह्वयबद्धवैरं

कियत्स्वपूजाप्रवणाङ्गिजातम् ।

नानात्महिन्दूकतुरुष्कलोकं

कियत्परब्रह्मनिरासहासम् ॥ १३ ॥

षड्दर्शनाचारविचारडम्बरं

प्रचण्डपाषण्डघटाविडम्बनम् ।

सत्पुण्यपापोत्थितकर्मभोगदं

स्वर्गापवर्गादिभवान्तरोदयम् ॥ १४ ॥

वितर्कसम्पर्ककुतर्ककर्कशं

नानाप्रकाराकृतिदेवतार्चनम् ।

वर्णाश्रमाचीर्णपृथक्पृथक्वृषं

३ नास्तिका हि कर्तारं न मन्यन्ते तर्हि सृष्टिकर्तुस्तद् ज्ञानं नासीदद्यमी
ममैव विलोपका भविष्यन्ति न चात्र पितापुत्रविचारो वाच्यः पिता तु
इन्द्रियपरवशो ज्ञानी अनायतिज्ञो यथातथा पुत्रकर्मणि प्रवर्ततां परब्रह्म
तु निर्विकारं सज्ञानं चेति स्वसृष्टिनिद्वयान् कथं नाम करोतीति
अथ च तस्य रागद्वेषौ न स्तस्तर्हि सृष्टिसंहारौ कथं करोतीति
विचार्यमाणं विशीर्यते इति सम्यग्ध्येयम् । ४ यदि ब्रह्मणा सृष्टिः
कृता तर्हि मुनीशा योगिनो ऽपि ब्रह्मणैव कृतास्तर्हि ते परब्रह्मचिन्त-
काः सन्तः सकलं संसारस्वरूपं परब्रह्मकृतं असारं ज्ञात्वा कथं निन्द-
यन्तीति विचार्यम् । ५ ब्रह्म । ६ ब्रह्म । ७ चत्वारः । ८ चत्वारः । ९ धर्मः ।

सद्रव्यनिर्द्रव्यनरादिभेदभृत् ॥ १५ ॥

सप्तभिः कुलकम् ॥

अनेन किं पल्लवितेन येन

यद् दृश्यते तद्विपरीतमेव ।

कार्ये पुनः कारणजा गुणाः स्यु-

र्विद्वांस एव निगदन्ति तज्ज्ञाः ॥ १६ ॥

यदत्र दृश्यं किल वस्त्वनित्यं

तद्ब्रह्मणो जातमिदं हि मूर्ष्टौ ।

तद्योगिनः केन विहाय शीघ्रं

जुगुप्स्यमेतद्वृणते विरागम् ॥ १७ ॥

यद् द्वेषरागादिविरूपमुज्झयं

जगत्स्वरूपं वरयोगवद्भिः ।

तदेव सर्वं खलु ब्रह्मणैव

स्वस्मिन्कथं धार्यमहो युगान्ते ॥ १८ ॥

तदा विवेको ऽस्ति न ब्रह्मरूपे

ऽसौ वा शुकाद्येषु न योगवत्सु ।

कार्यं च धार्यं च यदादिपुंसो

निन्द्यं च हेयं च तदन्यपुंसाम् ॥ १९ ॥

१० संसारे । ११ सर्वं वस्तु । १२ सर्गकाले । १३ वस्तु ।

१४ शुकादिभिः । १५ आदिपुरुषस्य पुराणपुरुषस्यार्थात्परब्रह्मनामनि ।

१६ शुकादीनां योगिनाम् ।

तद्ब्रह्मजा सृष्टिर्थापि कल्प-
 स्तज्जो वेदाद्भिस्त्विति ब्रह्म मूढं ।
 विज्ञाप्यते किं न च तैस्तथैषां^{१८}
 वान्ताहतेर्ब्रह्मणि किं न दोषः ॥ २० ॥
 लोके तथैकादिकब्राह्मणादि-
 घाते ऽत्र हत्या महती निगद्या ।
 तन्निघ्नतो ब्रह्मण एव सृष्टिं
 सां कीदृशी स्याददया दयालोः ॥ २१ ॥
 तज्जातसृष्टिं न हि तस्य हिंसा
 निहिंसतश्चेद्भवतीति चोद्यते ।
 सम्पाद्य सम्पाद्य सुतान्स्वकीया-
 न्पितुर्घतस्तर्हि न को ऽपि दोषः ॥ २२ ॥
 लीलेयमस्यास्ति यदीति चेद्गी-
 र्निहिंसतस्य न चास्ति पापम् ।
 एवं हि राज्ञो मृगयां गतस्य
 जीवान्घ्नतः पातकमेव न स्यात् ॥ २३ ॥

१७ ब्रह्मवादिभिः । १८ परब्रह्मादिकर्तृवादिनां । १९ यत्तु
 सृष्टिकाले स्वस्मात्सर्वं निष्काषितं तदा तु तत्सर्वं वान्तमिव पुनश्च
 संहतिकाले सर्वस्यापि जगतः आत्मनि संलीनीकरणाद्भक्षणमिवेति
 तेन सृष्टिकृता वान्ताहतिदोषो ऽपि न वितारितः । २० इत्या ।

अथ स्वभावादथ कालतो वा
 सृष्टिं प्रतो नास्ति विभोरघांसिः ।
 स्वभावकालौ यदि चेद् बलिष्ठौ
 ब्रह्माप्यशस्ते नुदतः क्षये ऽस्मिन् ॥ २४ ॥
 एतौ तदेवात्र च हेतुभूतौ
 किं ब्रह्मणा युक्त्यसहेन कार्यम् ।
 तद्ब्रह्मणः सृष्टिविधिं तथैव
 संहारकत्वं च वदन्ति ये तैः ॥ २५ ॥
 न ब्रह्ममहिमा प्रकटीकृतः किं
 निर्दूषणे दूषणमादधे यत् ॥
 वन्ध्या ममाम्बेति समं निगद्यते
 यन्निष्क्रियं ब्रह्म निगद्य कर्त्रिति ॥ २६ ॥
 ये के ऽपि विज्ञानभृतो भवन्ति
 सर्वे च ते ब्रह्म विचिन्तयन्ति ।
 ब्रह्मांशकास्ते^{२४} यदि को ऽस्ति भेदः

२१ पापासिः । २२ यदेव ब्रह्म निरञ्जननिःक्रियनिर्गुणनिस्पृ-
 हादिगुणविशिष्टमुक्त्वा तदेव ब्रह्म कर्तृसंहर्तृरागिद्वेषिसर्वसंसारप्रवर्तकमु-
 च्यते इति निर्दूषणे ब्रह्मणि दूषणं स्थापितमिति तेषां वचो अस्मन्मनो
 न रञ्जयति किमुच्यते अथ च तैः परस्परविरोधि वचो अङ्गीकृतं
 तदेवाह । २३ विशिष्टज्ञानवन्तो योगीश्वराः । २४ ते योगीश्वराः ।

कैस्मै विचारः क्रियते तदेभिः ॥ २७ ॥

अंशास्तदीया यदि जन्तवो ऽमी

स्वयं स्वपार्श्वं हि तदेव नेतुं ।

विनैव कष्टं यदि तस्य लब्धये

नीरागता निःस्पृहता निकामम् ॥ २८ ॥

निर्द्वेषता निष्क्रियता च तद्-

ज्जितेन्द्रियत्वं च समानभावः ।

इत्यादि कार्यं यदि तस्य प्रीति-

रष्वेव सिद्धं तदिहाक्रियत्वम् ॥ २९ ॥

चेद्वक्ष्यसि ब्रह्मगतः स्वभावो

ऽयमीदृशः सक्रियनिष्क्रियादिः ।

कर्तुस्त्वंनेकैश्च तदा स्वभावै-

रनित्यतापीह भवेत्कदाचित् ॥ ३० ॥

२५ किमर्थं यदि योगिनः स्वयं ब्रह्मांशकास्तर्हि ब्रह्मांशानां अतःपरं लभ्यमवशिष्यते यद् ब्रह्म चिन्तयन्ति । २६ नेष्यति । २७ ब्रह्मणो लब्धये प्राप्त्यै । २८ विधेयं । २९ ब्रह्मणः । ३० तत्तस्मात्कारणात् इह ब्रह्मणि । ३१ अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरेकस्वभावं नित्यमित्यनेक स्वभावस्य नित्यस्य ब्रह्मणः सक्रियनिःक्रियताद्यनेकस्वभावेनानित्यत्वप्रसङ्गः । ३२ यदि ब्रह्मणः सृष्टौ संहारे च सक्रियतान्यत्रावस्थायां निःक्रियता स्यादिति भिन्नस्वभावता ततोऽनेकस्वभावतापत्ति तदा नित्यस्वभावपरित्यागादंनित्यस्वभावतापि स्यात् प्रजामु मुखदुःखदर्शनात् ब्रह्मणि रागद्वेषयोरपि द्वौ भिन्नस्वभावौ स्तस्तर्हि यथा चर्मदृशा न दृश्यते

द्वेषो ऽपि रागो ऽपि दृशापि वीक्षा
 नित्यं तदेवास्ति यदेकैरूपम् ।
 आकाशवद्याप्तिरियं हि यत्र
 वाक्येन पञ्चावयवेन कृषीं ॥ ३१ ॥
 कर्तुः स्फुटा सक्रियता मनःस्था
 सृष्टौ युगान्ते च तदन्यभावे
 स्यान्निष्क्रियत्वं च तथैव राग-
 द्वेषौ जनानां सुखदुःखदृष्ट्या ॥ ३२ ॥
 यादृक्क्रिया तादृशसौख्यदुःखे
 चेदेवमूहो भवेतामपि स्यात् ।
 कर्तुर्बलं किं किल तर्हि सिद्धे
 स्वपापपुण्ये सुखदुःखहेतू ॥ ३३ ॥
 हे ब्रह्मवादिन् यदि जन्तवो ऽमी
 ब्रह्मांशकास्तर्हि समे समाः स्युः ।

ब्रह्मेति स्वभावः तस्यापि परावृत्त्या कदाचिन्नेत्रेणापि ब्रह्मणो दर्शनं
 भवेदनेकस्वभावत्वात् यदनेकस्वभावं तन्नित्यं न स्यात् । ३३ नित्यं
 तदेव यदेकस्वरूपं एकस्वभावमिति । न्यायस्तु एवं । ब्रह्म नित्यं ।
 एकस्वभावत्वात् । यदेकस्वभावं तन्नित्यं यथाकाशं । तथा चेदं । तस्मा-
 त्तथेति पञ्चावयववाक्येन या नित्यवस्तुनो व्याप्तिरस्ति सा ब्रह्मणि
 सक्रियानिःक्रियरक्ताद्विष्टादिभिन्नाभिन्नानेकस्वभावत्वेन न प्रसक्ता
 स्यादित्यादि स्वयमूहम् । ३४ कृता । ३५ सृष्टिसंहाराभावे । ३६
 ब्रह्मवादीति चेदुत्तरयति । ३७ ब्रह्मवादिनामपि ।

तदंशसाम्याद् बहुभेदभिन्नाँ-

श्रेत्तर्हि कश्चिन्ननु तत्करो ऽन्यः ॥ ३४ ॥

चेद्ब्रह्मभिन्ना भुवि जन्तवो ऽमी

सुखस्य दुःखस्य च कर्तृ ब्रह्म ।

हेतोर्यतो दुःखसुखे विधत्ते

ब्रह्मा स एवास्तु तयोर्विधाता ॥ ३५ ॥

निरञ्जनं नित्यममूर्त्तमक्रियं

सङ्गीर्य्य ब्रह्माथ पुनश्च कारकम् ।

संहारकं रागरुडादिपात्रकं

परस्परध्वंसि वचोस्त्यदस्ततः ॥ ३६ ॥

अतो विभिन्नं जगदेतदेत-

द्ब्रह्मापि भिन्नं मुनिभिर्व्यचारि ।

अतस्तु संसारगता मुनीन्द्राः

कुर्वन्ति मुक्त्यै परब्रह्मचिन्ताँम् ॥ ३७ ॥

ये केपि^{४३} मायामिह विष्णुमाश्रितां

३८ ब्रह्मांशानाम् । ३९ जीवाः । ४० सुखदुःखादिभेदकरोऽन्यः पदार्थः । ४१ पुण्यपापयोः । *द्वेष । ४२ ध्यानम् । ४३ ये केचन वैष्णवाः सन्ति ते च विष्णुनैव कृतं सर्गं संहारं च वदन्ति यथा च पद्मपुराणे तत्त्वानुसारिमहादेवकृतभगवत्सहस्रनामपाठे प्रतिपादितम् । यतः सर्वाणि भूतानि भवन्त्यादियुगागमे । यस्मिंश्च प्रलयं यान्ति पुनरेव युगक्षये ॥ इत्याद्यनेकशः पाठैः पठन्तीति तानाश्रित्याह ये के ऽपीत्यादि ।

जगद्विधौ हेतुमुदीरयन्त्यथ ।
 प्रष्टव्यमेषामिति किं हि मायां
 विष्णुः श्रितो विष्णुमथापि माया ॥ ३८ ॥
 माया जडा संश्रयितुं स्वयं नो
 शक्ता तु विष्णुः परब्रह्म^{४४}तुल्यः ।
 जानन्स्वयं नाश्रयते हि मायां
 यत्पारतन्व्यादजडो जडं श्रयेत् ॥ ३९ ॥
 अथैष विष्णुर्युगपन्नुदेत्तां
 पृथक्पृथग्वा प्रतिजीवतीर्त्त^{४५} ।
 आद्ये यदीमां^{४६} तु नुदेत्रिलोकी
 तदैकरूपास्तु न भिन्नरूपा ॥ ४० ॥
 तदैकरूपाद्याद्यदि तां^{४७} पृथक्पृथग्
 जीवान्प्रतीर्त्त^{४८} नु भवेत्तदानीम् ।
 अनन्त्यमस्या इयमप्यनेक-
 रूपा च जीवा अपि भिन्नरूपाः ॥ ४१ ॥
 नामैवमस्त्वत्र तथापि माया

*श्रिता । ४४ परब्रह्माधिकारोक्तविशेषणविशिष्टत्वात् ब्रह्मतुल्यो वा
 विष्णुर्ब्रह्मापरपर्यायो वा विष्णुरिति । ४५ मायां । ४६ यदी सुखमयी
 तदा सुखमय्येव दुःखमयी दुःखमय्येव न च भिन्नरूपा । ४७ तस्या
 मायाया एकरूप्य एकस्वभावता तस्मात् । ४८ मायां । ४९ जी-
 वानामनेकत्वात् ।

जडा सती किं चरितुं क्षमा स्यात् ।

कर्तुश्च शक्तेरथ सा समर्था

तदैव कर्ता सुखदुःखयोऽस्तु ॥ ४२ ॥

किं कर्तुरेतैरपराद्धमस्ति

वेदीदृशीं तां प्रति जीवमीत्तं ।

निरांगसां प्राणभृतां य ईदृ-

ग्दुःखादि कर्ता स कथं हि कर्ता ॥ ४३ ॥

ध्यायन्ति ये नेशामिमेऽस्य सांगसा-

स्तेषामसौ दुःखकरः प्रथेत्यहो ।

ये त्वीशमेनं प्रति सेवमाना-

स्तेषामयं सातततिं विधत्ते ॥ ४४ ॥

द्वेषी च रागी च भवतां स कर्ता

य ईदृशीमाचरति प्रतिक्रियाम् ।

नामैवमस्त्वस्तु परं य एनं

निन्देन्न वन्देत गतिस्तु कास्य ॥ ४५ ॥

लोके त्रिधा स्याद्गतिरेकवस्तुनो

यत्सेवकासेवकमध्यमात्मिकाः ।

५० कर्तुम् । ५१ मायाम् । ५२ निरपराधानाम् । ५३ कर्तुः ।

५४ सापराधाः । ५५ सेवकानाम् । ५६ प्रसिद्धिः । ५७ मध्यस्थ-

नकारस्योभयत्रसम्बन्धो डमरुकमणिवत् ।

आद्योर्द्वयोश्चेद्गतिरस्ति तर्हि

मध्यस्थजन्तोरपि सास्तु काचित् ॥ ४६ ॥

अस्यापि काचिन्नियता गतिः स्या-

दस्यागतेस्तर्हि च कोऽस्ति कर्त्ता ।

तर्हीति वाच्यं सुखदुःखमुख्यं

यथा कृतं कर्म तथैव लभ्यम् ॥ ४७ ॥

इत्थं च ये केचन सद्भिर्नन्ते

कर्त्ता स्वतो जीवगणान्प्रसृज्य ।

संसारिभावं प्रणिदोय तेषां

महाक्षये संहरते पुनस्तान् ॥ ४८ ॥

वाच्यां अमी किं जगदीश्वरो ऽयं

जीवान्सतः किं प्रकटीकरोति ।

किं वा नवानेवकरोति कर्त्ता

चेदादिपक्षः शृणु तर्हि वार्ताम् ॥ ४९ ॥

इष्टे पदे चेत्परिरक्ष्य जीवान्

यः कार्यकाले प्रकटीकरोति ।

५८ सेवकासेवकयोर्द्वयोः । ५९ उदासरूपस्य गतिः । ६० यवना-
चार्यादयः । ६१ प्रतिजानते प्रतिज्ञां कुर्वन्तीति यावत् । ६२ स्वकी-
यादात्मनः सकाशात् । ६३ कृत्वा । ६४ दत्त्वा । ६५ ये इत्थं
वदन्ति ते वाच्याः पृष्ठव्या इत्यर्थः । ६६ विद्यमानान् । ६७ जीवा-
न् । ६८ स्ववाञ्छिते स्थाने ।

सो ऽस्माद्दृशः कर्मणि वस्तुरक्षी
 प्रस्तावन्नोप्राप्तिभयाद्विभीतः ॥ ५० ॥
 अशक्तिरप्यस्य निवेदिता य-
 न्नो भिन्नभिन्नार्थकमेलवीर्यः ।
 कर्तुंस्त्वचिन्त्या किल शक्तिरस्ति
 तत्किं स लोभीति निगद्यते हो ॥ ५१ ॥
 कृत्वा नवानेव यदैव जन्तून्
 संसारिभावं प्रति लाभयेच्चत् ।
 मौलान्कथं मोचयितुं क्षमो न
 येन स्वकृत्तानितिकिं विडम्बयेत् ॥ ५२ ॥
 कृतानपीत्थं यदि संहरेत् पुनः
 को ऽयं विवेको जगदीशितुः सतः ।
 बालो ऽपि यो वस्तु निजं प्रकृतं
 धर्तुं क्षमस्तावदयं दध्नाति ॥ ५३ ॥
 लीलेति चेत्तर्हि जनो ऽपि लीलां
 कुर्वन्न निन्द्यो भवति प्रवीणैः ।
 तपोयमध्यानमुखैः स लभ्य-

६९ क्रियावसरे । ७० अवसरे या ऽप्राप्तिस्तद्भयात् । ७१ पृ-
 थक्पृथग्जीवपदार्थमेलनबलः । ७२ प्रापयेत् । ७३ स्वकृतान् । ७४
 रक्षति । ७५ स्वचित्ताभीष्टागम्यगमनादिक्रीडां विदधत् । ७६ स
 सुदाई नामा जगदीशः ।

श्रेत्तानि रुच्यै यदि सन्ति तस्मै ॥ ५४ ॥

एतानि यस्मै रुचये भवन्ति

स नेदृशीं जातु करोति लीलांम् ।

लोकेऽपि जीवादिकघातनोत्था

लीला निषिद्धास्ति समैव तेन ॥ ५५ ॥

अन्यान्निषेधन्पुनरात्मना सृजं-

स्तदा स को ऽतीव विनिन्दितः स्यात् ।

एवं त्वनालोचनकर्मकारं

वयं न कर्त्तारमिमं वदामः ॥ ५६ ॥

यत्त्वद्वचोऽन्यासभरैः स कर्त्ता

पूतः स्वयं स्वीयजनान्पुनानः ।

ज्योतिर्मयाद्योत्थगुणैर्विशिष्टः

सोऽपि स्वकांशान्स्वरसाद्विमोहे ॥ ५७ ॥

संसारभावे विरचय्य सद्यो

जीवत्वमेवं बहुदुःखपात्रं ।

नुदत्ययं चेन्नहि तर्हि कर्त्तु-

रंशा इमे प्राणभृतोऽपरे यत् ॥ ५८ ॥

७७ तपःप्रभृतीनि । ७८ जनानां दुःखदानरागद्वेषादिविधान-
संहारादिकाम् । ७९ प्रागेव ब्रह्मलक्षणसदृशलक्षणः त्वदुक्तकर्त्ता ।
८० स्वकीयात् कस्माच्चिल्लीलादिरसात् ।

कर्त्ता कथं सङ्कटपेटकोदरे
दौर्गत्यदौस्थ्यादिमये भवे ऽस्मिन् ।
जानन्निजांशान्सहसैव नुद्यात्
स्वकस्वरूपाद्विनिर्पात्य रम्यात् ॥ ५९ ॥
एषा तु लीलास्ति यदीश्वरस्य
संसार एवैष ततस्तदिष्टः ।
तदा तु संसारिजनैस्तदाप्त्यै
कष्टादि केनाथ विधेयमुग्रम् ॥ ६० ॥
पूर्वापरानाश्रितवाक्यमेतत्
प्रजल्पतां कापि न वाक्प्रतीतिः ।
ये सर्वसद्रूपगुणानदोषान्
कर्तुर्वरांशानिति पातयन्ति ॥ ६१ ॥
किं तर्हि वाच्यं शृणु किञ्चिदस्ति
ज्योतिर्मयं चिन्मयमेकरूपम् ।
द्रष्टुं प्रजांनां सुखं दुःखहेतुं

---

८१ पातयित्वा । ८२ परमेश्वरस्येष्टः । ८३ परमेश्वरग्राह्यं ।
८४ सिद्धान्ती खेष्टं परब्रह्मपरमेष्ठिलक्षणमपरनामसिद्धाख्यं निरूप-
यति । ८५ दर्शकम् । ८६ लोकानां सम्बन्धितम् । ८७ पुण्यपापल-
क्षणं प्रति पुण्यपापयोस्तस्य दर्शकत्वे तयोस्तत्तत्फलवत्त्वं स्यात् यथा
साक्षिणि सति पुण्यपापयोः फलाफलोपलम्भः सुलभो भवति लोका
अपि वदन्ति सर्वं कृतं शुभाशुभं भगवान् वेत्तीति तात्पर्यार्थः ।

योगीश्वरध्येयतमस्वभावम् ॥ ६२ ॥

दौर्गत्यदुःखे सुगतिं सुखं च
प्राप्नोति तादृक्कृतकर्मयोगात् ।

जीवो यदात्वेप समानभावं
श्रयेत्तदा गच्छति ब्रह्मभूर्यम् ॥ ६३ ॥

तुष्टिर्जनानां परमेश्वरस्य
चेत्सृष्टिसंहारकथाप्रवृत्त्या ।

स्फूर्त्तिप्रभावप्रतिपादनार्थं
तदेति वाच्या स्तुतिरीश्वरस्य ॥ ६४ ॥

आस्तामयं श्रीपरमेष्ठिनामा
तद्ध्यानवानेष जनो ऽभिनिर्ष्यात् ।

कर्त्ता सुखस्यात्मनि संविधानात्
संहारकश्चात्मतमोपहारात् ॥ ६५ ॥

यथैवं लोके किल को ऽपिसूरः
स्वाम्यात्तशस्त्रैरपि सर्वशत्रून् ।

सञ्चित्य तत्संहतिकृन्निजाङ्गे
सुखस्य कृत्यापि भवेत्स कर्त्ता ॥ ६६ ॥

यथा ऽत्र शस्त्रादिकवस्तुनेर्तुः
स्थाने स्थितस्यापि न हि प्रयासः ।

तथेश्वरस्यापि भवेन्न काचित्
क्रिया यतो निष्क्रियतापि सिद्धा ॥ ६७ ॥
शूरो ऽपि चैवं सति शस्त्रभर्तु-
र्महोपकारं किल मन्येत ऽसौ ।
अधीशभक्तो ऽपि तदीयनाम-
ध्यानोत्थसौख्यस्तैकमेव वक्ति ॥ ६८ ॥
एवं ह्यनेके खलु सन्ति सन्तो
दृष्टान्तसङ्घाः सुधिया समुह्याः ।
तथा सतीशो महिमापि विश्रुतो
भक्तुश्च सर्गप्रतिसर्गकर्तृता ॥ ६९ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
परब्रह्मविचारोक्तिलेशो
ऽष्टमो ऽधिकारः ॥

९१ शस्त्रनायकस्य । ९२ तत्सौख्यकरं तमधीशमेव वक्ति तस्य
सेवकत्वात् । ९३ सृष्टिसंहार ।

अथ नवमो ऽधिकारः

किं ब्रह्म सिद्धापरनामकीर्तितं
 ध्येयं मुनीनामपि शुद्धचेतसाम् ।
 भवार्णवे यानवदेव योगिनो
 जानन्ति यन्मुक्तिगृहं यियासवः ॥ १ ॥
 स्वामिन् यदीयं न हि सृष्टिरुत्थिता
 सकाशतो ब्रह्मण इत्यवाचि चेत् ।
 इयं कुतः स्यादपयाति वा कुतो
 निगद्यतामद्य रहस्यमेतकद् ॥ २ ॥
 त्रिकालविज्ञा इति योगिनो ये
 निरागिणस्ते ऽभिदधुर्विशिष्टाः ।
 कालात्स्वभावान्नियतेश्चवीर्यतः
 सृष्टिक्षयौ स्तः ^{६६}समवायपञ्चकात् ॥ ३ ॥

९४ अथ जिज्ञासुः पृच्छति ब्रह्मभूयमित्यत्र किं नाम ब्रह्मेत्युक्ते
 तज्जिज्ञासोराशयेन वदति सिद्धान्ती । ९५ यत् सिद्धापरनाम ब्रह्म
 भवार्णवे संसारसागरे योगिनः मुक्तिरूपं गृहं प्रति प्राप्तुकामाः प्रवहणवत्
 आमनन्ति, गृहप्रवेशे तु कर्त्तव्ये यथा प्रवहणं परित्यज्यते तथा मुक्ति
 गृहगमनावसरे सिद्धध्यानमपि संत्यज्यात्मध्यानं च समभावलक्षणमा-
 श्रित्य मुक्तिगृहं प्रविशन्तीति भावः । ९६ कालः स्वभावनियती, पूर्व-
 कृतं पुरुषकारणं पञ्च; समवाये सम्यक्त्व, —मैकत्वे भवति मिथ्यात्वम्,
 इति जैनतत्त्वम् ।

मुनीश्वरा ब्रह्मणि ब्रह्म लीयते
 ज्योतिस्तथा ज्योतिषि संविशेदिति ।
 कथं प्रवादो घटते महात्मना-
 मयं विना ब्रह्म पुरा^{९७}णवेदिनाम् ॥ ४ ॥

निशम्यतां ज्ञानमिदं वदन्ति
 ब्रह्मेति वा ज्योतिस्थेति विज्ञाः ।
 तदेकसिद्धस्य हि ब्रह्म यावत्
 क्षेत्रं श्रयेत्सर्वदिशास्वनन्तम् ॥ ५ ॥

तावद् द्वितीयस्य तृतीयकस्य
 सिद्धस्य ब्रह्मा^{९८}श्रयते तदेव ।
 एवं ह्यनन्ता^{९९}मितसिद्धनाम्नां
 ब्रह्माश्रयेत् क्षेत्रमहो तदाश्रितम् ॥ ६ ॥
 तेनेति गीर्ब्रह्मणि ब्रह्म णीयते
 ज्योतिस्तथा ज्योतिषि सम्मिलत्यथ ।
 अयं प्रवादो मुनिभिः पुरातनैः

९७ पुरातनतत्त्वविदाम् । ९८ ब्रह्मशब्देन ज्ञानमुक्तमनेकार्थे,
 तदेव ज्ञानं प्रकाशकत्वात् ज्योतिरिव ज्योतिरिति ज्योतिरापि
 लोका व्यवहरन्ति तत एकस्यापि परमज्ञानस्य ब्रह्म ज्योतिश्चेति
 नामद्वयं लोकाः श्रितास्ततो लोकाशयेनोच्यते ब्रह्मेति ज्ञानं ज्यो-
 तिर्वेति । ९९ ज्ञानम् । ३०० अनन्ता अत एवामिता ये सिद्धा इति-
 नामान्नः । १ ज्ञानं ज्योतिर्वा । २ सिद्धज्ञानाश्रितम् ।

समाश्रितो ब्रह्मैयथार्थवेदिभिः ॥ ७ ॥

एवं सति प्राज्ञवराः कथं न तत्

क्षेत्रस्य साङ्कर्यमथो भवेत्तथा ।

परस्परालिङ्गितब्रह्मणो ऽप्यहो

सङ्कीर्णता केन भवेन्न तत्र ॥ ८ ॥

यथैव कस्यापि मनीषिणो हृदि

प्रभूतशास्त्राक्षरसङ्ग्रहे सति ।

साङ्कर्यमस्योरसि नैव जायते

न चाक्षराणां परिपिण्डता भवेत् ॥ ९ ॥

एवं चिदाश्लिष्टदिवः समन्ततो

न ब्रह्मभिर्ब्रह्मपरम्पराश्रितैः ।

सङ्कीर्णता ऽथो नभसा न ब्रह्मणा-

मिह प्रवीणा इति संविदा जगुः ॥ १० ॥

इत्थं हि सिद्धैः परिपूरितं शिव-

क्षेत्रं न सङ्कीर्णमहो भवेत्कदा ।

सिद्धास्तथा सिद्धपरम्पराश्रिताः

साङ्कर्यबाधारहिता जयन्ति भोः ॥ ११ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

एकसिद्धक्षेत्रे ऽनेकसिद्धावस्थानामिधानोक्तिलेशो

नवमो ऽधिकारः ॥

३ ब्रह्मशब्दार्थवेदिभिः । ४ मिथोमिङ्गितज्ञानस्य ज्योतिषो वा ।

अथ दशमो ऽधिकारः

प्रश्नः पुनः पृच्छयत एष पूज्या
 निगोदजीवानधिकृत्य तद्वत् ।
 निगोदजीवाश्च निगोद एव
 तिष्ठन्ति केनाशुभकर्मणा ते ॥ १ ॥
 यत्ते हि जन्मात्ययमाचरन्तः
 कर्माणि कर्तुं न लभन्ति वेलाम् ।
 तत्कर्मणा केन परेतदुःखा-
 नन्तव्यथां ते ऽनुभवन्ति दीनाः ॥ २ ॥
 ये तेषु केचिद्व्यवहारराशि-
 मायान्ति ते स्युः क्रमतो विशिष्टाः ।
 राशेः पुनर्ये व्यवहारनाम्नो
 निर्गत्य जीवा अभियान्ति ते ऽपि ॥ ३ ॥
 निगोदजीवत्वमथो लभन्ते
 कथं व्यवस्था कुत आविरस्ति ।
 निशम्यतां सम्यगयं विचारो
 विचारसञ्चारितचित्तवृत्ते ॥ ४ ॥

५ मरणम् । ६ परेता नारकास्तेषां यानि दुःखानि तेभ्योऽप्यनन्ता
 व्यथा, येषां ते ।

निगोदजीवेषु सदैव दुःखं
 यदास्ति तत्तादृशजातिभावात्
 तथाविधक्षेत्रजनिप्रलम्भा-
 न्महार्त्तिदोर्दकतथाप्रणोदात् ॥ ५ ॥

यथैव लोके लवणोदवारि
 क्षारं सदा दुःसहकर्मयोगात् ।
 अनन्तकाले ऽपि भवेन्न पेयं
 यन्नैव वर्णान्तरमाश्रयेत् ॥ ६ ॥

अनन्ततो ऽनन्तरस्त्वनेहा
 बभूव वाद्धैर्लवणोदनाम्नः ।
 विनेदृशं कर्म न नाम वाच्यं
 तत्कुत्र दुष्कर्म कृतं जलेन ॥ ७ ॥

यत्रापि गङ्गादिमहानदीभवं
 जलं गतं तद्गतरूपि तद्रसं ।
 निगोदकेषु व्यवहारराशितो
 जीवा गतास्ते ऽपि भवन्ति तत्समाः ॥ ८ ॥
 तद्वारि मेघस्य मुखं समाप्य
 पेयं भवेच्चाथ सुखीभवन्ति ।
 एवं निगोदादपि निर्गता ये

संलभ्य जीवा व्यवहाराशिम ॥ ९ ॥

यद्भागमंज्ञस्य नरस्य कस्यचित् ।

हृदन्तरोच्चाटनमन्त्रवर्णाः ।

तिष्ठन्ति तैः किं कृतमत्र दुःकृतं

यदीदृशं नामं निगद्यते जनैः ॥ १० ॥

तत्स्था हि वर्णा यदि के ऽपि शस्त-

मन्त्रस्थितास्ते गदिताः प्रशस्ताः ।

सन्मन्त्रगा ये ऽपि च मन्त्रवर्णा-

स्तेस्युस्तथोच्चाटनदोषदुष्टाः ॥ ११ ॥

क्षेत्रं निगोदस्य यथा तथेदं

दुर्मान्त्रिकस्याशुभवर्णभृद् हृद् ।

दुर्मन्त्रवर्णाभनिगोददेहिनः

सन्मन्त्रवर्णव्यवहारिजन्मिनः ॥ १२ ॥

दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकतेयमात्मना

संयोजनीया समभावभाविना ।

एवं च सूक्ष्मा गुरुश्च पण्डितै-

र्दृश्यास्तु दृष्टान्तगणाः स्वबुद्धितः ॥ १३ ॥

दक्षा निगोदासुभृतः समस्तं

संवाप्य लोकं सततं स्थिताश्चेत् ।

१० मान्त्रिकस्य । ११ उच्चाटनेति दुर्नाम । १२ शुभमन्त्रवर्ण-
वत् व्यवहाराशिगतजीवाः ।

ते केन नायान्ति दृशः पथं यके
घनीभवन्तो ऽपि न बाधयन्ति ॥ १४ ॥

सत्यं निगोदा अतिसूक्ष्मनाम-
कर्मोदयात्सूक्ष्मतरा भवन्ति ।

एकां तनुं ते ऽधिगता अनन्ता-
स्तथाप्यदृश्या ननु चर्मदृग्भिः ॥ १५ ॥

यथोग्रगन्धा^{१३}मृतदेहिरामठा-

दिकोत्थगन्धो बहुधा यथा मिथो ।

श्लिष्टो ऽभितिष्ठेन्न तदन्यवस्तुनः

सङ्कीर्णता नापि नभोभुवस्तथा ॥ १६ ॥

एवं निगोदासुमतां परस्परा-

श्लेषेऽस्ति तेषामतिबाधनं सदा ।

तथापि चान्यस्य न वस्तुनो ऽस्ति

सङ्कीर्णता नैव विहायसश्च ॥ १७ ॥

यथात्र गन्धादिकवस्तुसत्ता

ज्ञेया नसा नैव दृशाभिदृश्या ।

एवं निगोदात्मभृतोऽपि जैन-

वाक्याद्विबोध्या मनसा न वीक्ष्याः ॥ १८ ॥

ते केवलज्ञानवता हि दृश्याः

यथा हि सर्वत्र रजो ऽतिसूक्ष्मम् ।
 उड्डीयमानं न च दृश्यते ऽक्षणा
 न चापि राशीभवने ऽपि बोध्यम् ॥ १९ ॥
 परं यदा^{१५}छिन्नशुषीनरश्मि-
 समुत्थवंशीत्रसरेणुरूपम् ।
 प्रकाशयोगादभिवीक्ष्यते तत्
 दृश्यास्तथा दिव्यदृशा निगोदाः ॥ २० ॥
 स्वामिन्निगोदाद्यसुमान् न्यर्दन् सन्
 न गौरवं केन लभेद्गुणेन च ।
 यथा हि सूतो विविधांश्च धातू-
 नश्नन् भजत्येष गरिष्ठतां नो ॥ २१ ॥
 वस्त्रं यथा चम्पकपुष्पवासितं
 यथा च कृष्णागरुधूपधूपितम् ।
 न मौलभारान्ननु याति गौरवं
 दृष्टान्त एकः पुनरत्र शास्त्रगः ॥ २२ ॥
 सिद्धो यथा तोलकमानपारदः
 स्वन्नः सहेम्नः शततोलकेन ।

१५ आच्छादितभ्रंशे जातं यत् छिद्रं तत्रागता ये इनरश्मयः
 सूर्यकिरणास्तेभ्य उप्तन्ना ये वंशीकाराः किरणप्रतिविम्बास्तत्र यदु-
 ड्डीयमानं रजस्तत्रसरेणुरित्युच्यते तस्य यद्रूपं दर्शनम् । १६
 आहरन् ।

न वर्धते ऽमौ निजतोलकाद्भ्रश-
देवं न जीवे ऽपि भरः कृताहृतौ ॥ २३ ॥

यथा पुनर्मामृतपूर्णमध्या
दृतिः स्वभारादधिकी भवेन्नो ।
तथैव जीवो विहिताशनो ऽपि
स्वगौरवान्नाधिकगौस्वश्रित् ॥ २४ ॥

साधो निगोदाङ्गभृतो ऽतिदुःखिताः
स्युः कर्मणा केन निगद्यतामिदम् ।
इमं विना केवलिनं न कश्चि-
द्विज्ञो ऽपि विज्ञानुमलं विचारम् ॥ २५ ॥

तथापि च प्रत्ययहेतवे ऽदो
निगद्यते किञ्चन कर्मजातम् ।
यद्यप्यमी अत्र निगोदजीवाः
स्थूलास्त्रवान्सेवितुमक्षमा हि ॥ २६ ॥

परन्त्वमी एकतनुं श्रिता य-
त्तिष्ठन्त्यनन्ताः प्रतिजन्तुविद्धाः ।
पृथक्^{१८}पृथग्देहगृहप्रमुक्ताः
परस्परद्वेषकरात्मसंस्थाः ॥ २७ ॥

१७ कृताहारे । १८ कर्मप्रकारम् । १९ प्रत्येकत्वाभावात्
भिन्नभिन्नशरीररूपगृहरहिताः । २० परस्परद्वेषकारणात्मना तैजस-
कार्मणारव्येन संस्था संस्थितिर्येषां ते ।

अत्यन्तसङ्कीर्णनिवासलाभा-

दन्योन्यसम्बद्धनिकाच्यवैराः ।

प्रत्येकमप्येष्वभिवर्त्तमान-

अनन्तजीवैस्तत उग्रवैरम् ॥ २८ ॥

एकस्य जन्तोर्यदपीह वैर-

मेकेन जीवेन तदप्यजेयम् ।

एकस्य जन्तोर्यदनन्तजीवै-

वैरं भवेच्चेत्तदनन्तकालैः ॥ २९ ॥

कथं न भोग्यं पुनरेधमानं

तदेव तेनैव ततो ऽप्यनन्तम् ।

एवं निगोदासुमतां न वैरं

सान्तं न दुष्कर्म च नापि कालः ॥ ३० ॥

लोके यथा गुप्तिगृहाश्रिताना-

मन्योन्यसंमर्दानिपीडितानाम् ।

प्रत्येकमाबद्धनिकामवैर-

भाजां नराणां किल कर्मबन्धः ॥ ३१ ॥

भावस्त्वमीषामलमीदृशः स्या-

द्यदेषु कश्चिन्म्रियते ऽपयाति वा ।

तदाहमासीय सुखेन भक्ष्य-

मायाति किञ्चिद्घनमंशतश्च ॥ ३२ ॥

इत्यादिकं वैरमतुच्छमीदृक्
प्रवर्धमानं प्रतिवन्दि यत्स्यात् ।

तस्मादमीपामतिदुष्कृतं स्या-

देवं निगोदाङ्गभृतामपीक्ष्यम् ॥ ३३ ॥

तथातिमङ्गीर्णकपञ्जरस्थिताः

विद्वेषभाजश्चटकादिपक्षिणः ।

जालादिगा वा तिमयो मिथोभव-

द्विबाधनद्वेषचिताः सुदुःखिनः ॥ ३४ ॥

तथा पुनस्तस्करके निहन्य-

माने च सत्यामनले विशन्त्याम् ।

कौतूहलार्थं परिपश्यतां नृणां

द्वेषं विनोत्तिष्ठति कर्मसञ्चयः ॥ ३५ ॥

बुधास्तमाहुः किल सामुदायिकं

भोगो यदीयो नियतो ऽप्यनेकशः ।

एवं हि चेत्कौतुकतः कृतानां

स्वकर्मणामत्र सुदुर्विपाकः ॥ ३६ ॥

अन्योन्यबाधोत्थविरोधजन्मना-

मनन्तजीवैः कृतकर्मणां तदा ।

भोगो ऽप्यनन्ते ऽपगते हि काले
निगोदजीवैर्न हि जातु पूर्यते ॥ ३७ ॥

पूज्या निगोदासुमतां मनो ऽस्ति नो
केनेदृशं तन्दुलमत्सवद् भृशम् ।

प्रजायते कर्म यतस्त्वनन्त-

कालप्रमाणं परिपाक एवम् ॥ ३८ ॥

सत्यं यदेतन्न मनो ऽस्त्यमीषां

तथापि चान्योन्यविबाँधनोत्थम् ।

दुष्कर्म तूत्पद्यतएव यद्वै-

द्विषं निहन्त्येव यथा तथाहृतम् ॥ ३९ ॥

सञ्ज्ञाश्चतस्रो ऽप्यथर्वेषु मिथ्या

योर्गैः कषायो विरतिश्च सन्ति ।

इमानि सर्वाण्यपि कर्मबन्ध-

बीजान्यनन्तैस्त्वधिको विरोधः ॥ ४० ॥

एवं निगोदासुमतां निदर्शनैः

२३ पीडन । २४ यथा । २५ विषं ज्ञातमज्ञातं वा भक्षितं मा-
रयति तत्र ज्ञाते तु स्वयमन्यो वा कश्चिदुपायमपि कृत्वा जीवेदपि प-
रमज्ञातं तु मारयत्येवेति शेषः अत एवैषां मनो विना समुत्पन्नं परस्पर-
वैरमन्तकाले ऽपि भुज्यमानं न पूर्णं स्यादिति तत्त्वम् । २६ निगोदेषु ।
२७ मिथ्यात्वम् । २८ काययोगादिकः ।

किञ्चित्स्वरूपं गदितं यथामति ।

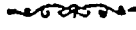
यतस्त्विदं नो किल को ऽपि वक्तुं

शक्तो विना केवलिनं कुलीनाः ॥ ४१ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे मुरुचन्द्रमनःस्थिरीकारे

निगोद्जीवानां क्षेत्रस्थितिगमागमकर्मबन्धादिनिदर्शनोक्तिलेशो

दशमो ऽधिकारः ॥

अथ एकादशो ऽधिकारः

स्वामिन्निदं विश्वमशेषमित्थं
पूर्णं निगोदैर्यदि तर्हि तत्र ।
कर्माण्यथो पुद्गलराशयो ऽपि
धर्मास्तिकायादि कथं हि मान्ति ॥ १ ॥
सत्यं यथा गान्धिकहट्टमध्ये
कर्पूरगन्धः प्रसृतो ऽस्ति तत्र ।
कस्तूरिकाजातिफलादिसर्व-
वस्तूत्थगन्धो ननु माति किं न ॥ २ ॥
तत्रास्ति मार्त्तण्डतपस्तथैव
धूपस्य धूमस्त्रसरेणवो ऽपि ।
वायुश्च शब्दश्च सुमादिगन्धो
मातो यथा स्यादथ चावकाशः ॥ ३ ॥
पुनश्च कस्यापि विचक्षणस्य
वक्षोन्तराशास्त्रपुराणविद्याः ।
वेदाः स्मृतिर्मन्त्रकलाश्च यन्त्र-
तन्त्राणि सर्वाण्यभिधानक्रीपाः ॥ ४ ॥
ज्योतिर्मतिर्व्याकरणादिविद्या

रागा रसाशीर्विषयाः कषायाः ।
वार्त्ता विनोदा वनिताविलासा
दानादयो मत्सरमोहमैत्र्यः ॥ ५ ॥
क्षान्तिर्धृतिर्दुःखसुखे गुणास्त्रय
आम्नायशङ्काभयनिर्भयाधयः ।
ध्यानादयो मान्ति यथैव तद्वद्
द्रव्याणि लोके ऽपि वसन्ति नित्यम् ॥ ६ ॥
लोके यथा वा वनषण्डमध्ये
रेणुस्तथामी त्रसरेणवो ऽपि ।
सूर्यातपो वह्नितपः सुमानां
गन्धः समीरः पशुपक्षिशब्दः ॥ ७ ॥
वादित्रनादश्छदमर्मरादि
सर्वाणि मान्तीह तथावकाशः ।
एवं च द्रव्यैर्निचिते ऽपि लोके
ऽवकाश एषो ऽपि च तादृशो ऽस्ति ॥ ८ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
जीवपुद्गलधर्मास्तिकायादिपूर्णे ऽपि लोके तथैवावकाशोक्तिलेश
एकादशो ऽधिकारः ॥

अथ द्वादशो ऽधिकारः

पृच्छामि पूज्यान् प्रणयादिदानीं
 जीवस्तु कर्माणि शुभाशुभानि ।
 भुङ्क्ते सुखैषी किमु दुःखितः सं-
 स्तदास्ति कश्चिन्ननु कर्मनोदकः ॥ १ ॥
 विधिर्ग्रहो वा परमेश्वरो वा
 कर्त्ता यमो वा भगवानिहास्तु ।
 प्रणोदकः कर्मगणस्य येन
 दुःखं सुखं वा परिभोज्यते जगत् ॥ २ ॥
 नैवं यदेतानि भवन्ति कर्म-
 नामानि शास्त्रे पठितानि तद्यथा ।
 भाग्यं स्वभावो भगवानदृष्टं
 कालो यमो दैवतदैवदिष्टम् ॥ ३ ॥
 अहो विधानं परमेश्वरः क्रिया

२९ जीवो हि स्वभावात् सुखैषी दुःखद्वेषी । तेन सुखहेतुशुभ-
 कर्माणि स्वेच्छया भुङ्क्ताम् । परं दुःखकारणमशुभकर्म भोक्तुं स्वेच्छ-
 या न समीहते । तदा ऽशुभकर्मभोगे तु कश्चित् प्रेरको ऽस्तु येनायमा-
 त्मा ऽशुभकर्मवलात् दुःखं भोज्यते । स च प्रेरको लौकिकः कश्चि-
 द्दृश्यमाणो ऽइति पृच्छाकारः प्रेरकपूर्विकां कर्मभुक्तिमाह । तदा कर्म-
 वादी नैवमित्यादिवृत्तत्रयेणोत्तरमाह ।

पुराकृतं कर्म विधा विधिश्च ।
लोकः कृतान्तो नियतिश्च कर्त्ता
प्राक्कीर्णप्राचीनविधातृलेखाः ॥ ४ ॥
इत्यादिनामानि पुराकृतस्य
शास्त्रे प्रणीतानि तु कर्मतत्त्वैः ।
तदात्मनो न स्वकर्मणो विना
सुखस्य दुःखस्य च कारको परः ॥ ५ ॥
स्थाने त्वजीवानि पुनर्जडानि
कर्माणि किं कर्तुमिह क्षमाणि ।
कश्चित्तदेषां परिणोदको ऽस्तु
यच्छक्तितो ऽमूनि सँहीभवन्ति ॥ ६ ॥
इदं तु सत्यं परमत्रकर्मणा—
मेषां स्वभावो ऽस्ति सदेहमेव ।
विनेरकं यान्यखिलात्मनः स्वयं
स्वरूपतुल्यं फलमानयन्ति ॥ ७ ॥
यतो ऽभिवर्त्तन्त इमे ऽत्र जीवा
अजीवसम्बन्धमधिश्रिताः सदा ।
जीवन्त्यजीवन्नथ जीवितार—
स्रैकालिकः सङ्गम एभिरेषाम् ॥ ८ ॥

३० कर्मस्वभावज्ञैः । ३१ जीवस्य । ३२ कर्माणि ३३ समर्थी-
भवन्ति । ३४ जीविष्यन्ति । ३५ कर्मभिः । ३६ आत्मनाम् ।

षड्द्रव्यैर्मध्ये खलु द्रव्यपञ्चकं
निर्जीवमेवं समवायपञ्चकम् ।

एतैरजीवैरपि जीवसङ्कुलं

जगत्समस्तं ध्रियते निरन्तरम् ॥ ९ ॥

जीवास्त्वमे स्वोर्जितकर्मपुद्गलैः

सन्तः श्रिता दुःखसुखाश्रयीकृताः ।

द्रव्याणि षट् यत्समवायपञ्चक—

मेतन्मयं ह्येव जगन्न चापरम् ॥ १० ॥

ततः सचेतः प्रणिचेत चेतसा

जीवेभ्य एते सबला अजीवाः ।

३७ धर्माधर्माकाशपुद्गलजीवास्तिकायकाललक्षणानि षट् द्रव्या-
णि, तन्मध्ये जीवास्तिकायमेकं विमुच्य शेषाणि पञ्च द्रव्याणि अजी-
वानि, एवं कालस्वभावनियतिपुराकृतपुरुषकारलक्षणपञ्चसमवायो
ऽप्यजीवः एभिर्दशभिरजीवैरशेषं जीवसंभृतं जगत् सन्ध्रियते । यथा
धर्मास्तिकायेन चलति । अधर्मास्तिकायेन तिष्ठति । आकाशास्ति-
कायेनावकाशं लभते । पुद्गलास्तिकायेनाहारविहारादिकरोति ।
कर्माण्यत्रान्तर्भवन्ति । यैरजीवरूपैरयं जीवः सुखदुःखभाग् भवति
तानि कर्माणि जीवः कालादिपञ्चसमवायसामर्थ्यात् गृह्णाति धारयति
शुद्धं शमयतीति । एवं नवापि वस्तूनि अजीवानि जीवानां जीवनो-
पायाः । तत्र कालस्तूभयत्रवर्तमान आयुरादिसर्वप्रमाणवद्द्रव्यप्रमाणकर
इति ।

यतो यथा ऽजीर्वैबलप्रणोदिता

जीवास्तथा स्युः सुखदुःखभाजः ॥ ११ ॥

स्वभाव एषो ऽस्ति यतस्तु जीवा
गृह्णन्ति कर्माणि शुभाशुभानि ।

अयं तु गृह्णन् गृह्णयालुभावा-
द्वेत्तीति कुर्वे स्वरसान्निजेष्टम् ॥ १२ ॥

जडानि कर्माणि न भोगकालं
विदन्ति येन प्रकटीभवन्ति ।

आत्मापि दुःखानि न भोक्तुकामो
यदेष दुष्कर्म पुरस्करोति ॥ १३ ॥

तदीह कर्माणि कियन्तमुच्चै-
र्विलम्ब्य कालं निजकारमात्मकम् ।

सुखं तथा दुःखमिमं नयन्ति
कुतो विना प्रेरकमेतदर्ष्यम् ॥ १४ ॥

सत्यं तु कर्माणि जडानि सन्ति
नाभोगकालं निजकं विदन्ति ।

३८ अजीवा धर्माधर्माकाशपुद्गलकालस्वभावनियतिपूर्वकत्-
पुरुषकारद्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणास्तेषां यद्वलं तेन प्रेरिता व्यापारिताः
सन्तो जीवाः सुखदुःखभाजो भवन्ति । पुद्गलेष्वेव कर्माप्यन्तर्भवि-
ष्यन्ति इति भावः । ३९ ग्रहणशीलस्वभावात् । ४० वाञ्छनीयम् ।

आत्मापि दुःखानि न भोक्तुकाम-

स्तथापि दुःखान्ययमाश्रयेत् ॥ १५ ॥

द्रव्यादिसामग्र्यतथाऽनिवार्य-

शक्त्यैव कर्माणि तु तादृशान्यपि ।

स्फुटानि भूत्वा स्वककर्तृकं बला-

दात्मानमेनं ननु दुःखयन्ति ॥ १६ ॥ युग्मम् ॥

यथोष्णकालादिऋतौ समेते

कश्चिज्जनः शीतलवस्तुसेवी ।

मृष्टादिकाम्लादिकरम्यभोजी

स्यात्तस्य तद्योगसमुत्थवातः ॥ १७ ॥

वर्षाऋतुं प्राप्य पुंरुं प्रकुप्यति

प्रायो वपुःस्थः समीर उग्रः ।

४१ द्रव्यमादौ येषां तानि द्रव्यादीनि द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपाणि समग्रवस्तूत्पत्तिस्थितिनाशहेतुभूतानि तेषां सामग्र्यं सामग्रीसमवायस्तस्य तथेति तादृशी अनन्यरूपा सा चासौ अनिवार्याऽप्रतिहता बलवती वा सा चासौ शक्तिश्च तत्रा प्रेरकभूतया तादृशान्यपि जडान्यजीवानि च कर्माणि द्रव्यादिसामग्र्यां सत्यां प्रकटीभूय स्वेषामात्मीयानां कारकं कर्त्तारं बलादेनमात्मानं दुःखद्वेषिणमपि दुःखयन्ति दुःखिनं कुर्वन्ति अत एव कर्त्रादिप्रेरकं विनैव द्रव्यक्षेत्रकालभावसामाग्र्या प्रेरकभूतया जडान्यपि कर्माणि कश्चित् कालमात्मनि स्थित्वापि ततः प्रकटीभूयात्मानं दुःखयन्ति सुखयन्ति वा न तु कर्त्रादिप्रेरकपेरितानि इति भावः ।

४२ भूरि ।

यतो यथा ऽजीर्वैबलप्रणोदिता

जीवास्तथा स्युः सुखदुःखभाजः ॥ ११ ॥

स्वभाव एषो ऽस्ति यतस्तु जीवा

गृह्णन्ति कर्माणि शुभाशुभानि ।

पृष्ठ ६८ उपर पहेली चार लिटि पछी उमेरी वांचो.

स्वकालसीमानमवाप्य कर्मा-

ण्यमूनि चैषां सुखदुःखदानि ॥ १२ ॥

चेदित्थमेवेति तदायमात्मा

गृह्णाति कर्माणि शुभाशुभानि ।

यदेष दुष्कमे पुरस्करात् ॥ १३ ॥

तदीह कर्माणि कियन्तमुच्चै-

र्विलम्ब्य कालं निजकारभात्मकम् ।

सुखं तथा दुःखमिमं नयन्ति

कुतो विना प्रेरकमेतदर्ष्यम् ॥ १४ ॥

सत्यं तु कर्माणि जडानि सन्ति

नाभोगकालं निजकं विदन्ति ।

---

३८ अजीवा धर्माधर्माकाशपुद्गलकालस्वभावनियतिपूर्वकृत्-
पुरुषकारद्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणास्तेषां यद्वलं तेन प्रेरिता व्यापारिताः
सन्तो जीवाः सुखदुःखभाजो भवन्ति । पुद्गलेष्वेव कर्माण्यन्तर्भावि-
ष्यन्ति इति भावः । ३९ ग्रहणशीलस्वभावात् । ४० वाञ्छनीयम् ।

आत्मापि दुःखानि न भोक्तुकाम-
 स्तथापि दुःखान्ययमाश्रयेत् ॥ १५ ॥
 द्रव्यादिसामग्र्यतथाऽनिवार्य-
 शक्त्यैव कर्माणि तु तादृशान्यपि ।
 स्फुटानि भूत्वा स्वकर्तृकं बला-
 दात्मानमेनं ननु दुःखयन्ति ॥ १६ ॥ युग्मम् ॥
 यथोष्णकालादिकृतौ समेते
 कश्चिज्जनः शीतलवस्तुसेवी ।
 मृष्टादिकाम्लादिकरम्यभोजी
 स्यात्तस्य तद्योगसमुत्थवातः ॥ १७ ॥
 वर्षाऋतुं प्राप्य पुंरुं प्रकुप्यति
 प्रायो वपुःस्थः समीर उग्रः ।

४१ द्रव्यमादौ येषां तानि द्रव्यादीनि द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपाणि
 समग्रवस्तुत्पतिस्थितिनाशहेतुभूतानि तेषां सामग्र्यं सामग्रीसमवायस्तस्य
 तथेति तादृशी अनन्यरूपा सा चासौ अनिवार्याऽप्रतिहता ब्रलवती वा
 सा चासौ शक्तिश्च तत्रा प्रेरकभूतया तादृशान्यपि जडान्यजीवानि च
 कर्माणि द्रव्यादिसामग्र्यां सत्यां प्रकटीभूय स्वेषामात्मीयानां कारकं
 कर्त्तारं बलादेनमात्मानं दुःखद्वेषिणमपि दुःखयन्ति दुःखिनं कुर्वन्ति
 अत एव कर्त्रादिप्रेरकं विनैव द्रव्यक्षेत्रकालभावसामाग्र्या प्रेरकभूतया
 जडान्यपि कर्माणि कश्चित् कालमात्मनि स्थित्वापि ततः प्रकटीभूया-
 त्मानं दुःखयन्ति सुखयन्ति वा न तु कर्त्रादिप्रेरकप्रेरितानि इति भावः ।

लब्ध्वा च कालं शरदाख्यमेष
प्रायेण संशाम्यति पित्तभावात् ॥ १८ ॥

एवं हि वातादिकवस्तुनस्तू-
त्पत्तिस्थितिप्रान्तदशात्रये ऽपि ।

आत्माश्रितस्यास्य न कश्चिदन्यो
विनैव कालादिकमत्र हेतुः ॥ १९ ॥

कर्मग्रहः स्वेषितभुक्तिवत्स्यात्
द्वयोस्तु शान्तिस्थितिकार्यनेर्हा ।

समस्तदात्मार्जितकर्मणां हि
भुक्तिश्च शान्तिः किल कालद्रव्यैः ॥ २० ॥

एवं तु कालो गौदितो ऽस्ति कर्मणो
वातादिवस्तुत्रितयस्य चापि ।

परं यदा कश्चनशान्त्युपाय
उग्रो भवेत्तर्ह्यपि याति चान्तरात् ॥ २१ ॥

किञ्चित्कदाचित्स्वदनं यदात्मनो
वातादिकृत्तक्षणतो ऽपि जायते ।

कर्माणि कानीह तथात्मनो ऽस्यो-

४३ उत्पत्तेः । ४४ नाश । ४५ कर्मवातयोः । ४६ कालः ।

४७ अर्थात् प्रमाणभूततया । ४८ वातपित्तश्लेष्मरूपवस्तुत्रयस्य ।

ग्राणि क्षणात्तत्फलदान्यनीरकम् ॥ २२ ॥

यदा पुनः स्त्री पुरुषं भजन्ती

यदृच्छया स्वार्थपरा विनेरकम् ।

विपाककाले परिपूर्णतां गते

प्रसूयमाना सुखिताथ दुःखिता ॥ २३ ॥

एवं तु कर्माण्यपि दुष्टशिष्टा-

न्यनीरकाण्येव निजात्मगानि ।

स्वं कालमाप्य प्रकटीभवन्ति यद्

दुःखं सुखं वाभिनयन्ति देहिनम् ॥ २४ ॥

यद्वातुरः को ऽप्यर्गदान् किलाहरन्

जानाति नासावहितान् हितानथ ।

तदीयपाकस्य गते तु काले

सुखं तथा दुःखमयं लभेत ॥ २५ ॥

कर्माण्यपीत्थं पुनरेष आत्मा

गृह्णन् न जानाति शुभाशुभानि ।

यदा तु तेषां परिपाककाल-

स्तदा सुखी दुःखयुतो ऽथवा स्वयम् ॥ २६ ॥

विषं तथा कृत्रिममीदृशं स्या-

४९ सुखदुःखादिरूप । ५० नास्ति ईरकः प्रेरको यत्र फलादि-
दानकर्मणि तदनीरकम् तत्क्रियाविशेषणमेतत् । ५१ औषधानि ।
५२ जनः । ५३ आहारको जनः कश्चित् । ५४ परिकर्मितम् ।

तत्कालनाशाय तथैकमासात् ।

द्विमासषण्मासकवर्षकाल-

द्विवर्षवर्षत्रयतो ऽपि नाशकृत् ॥ २७ ॥

इत्थं च कर्माण्यपि भूरिभेद-

भिन्नास्थितीनीह भवन्ति कर्तुः ।

निजे निजे काल उपागते तु

तादृक् फलं तानि वितन्वते स्वतः ॥ २८ ॥

सिद्धो रसो वैष भवेदसिद्धः

सर्वो गृहीतो ऽभ्यमितेन केनचित् ।

समागते तत्परिणामकाले

दुःखं सुखं वा भजते तदार्षकः ॥ २९ ॥

तथात्मगा दुःपिटिका च वालको

दुर्वातशीताङ्गकसन्निपाताः ।

स्वयं त्वमी कालबलं समेत्य

तद्वन्तमात्मानमतिव्यथन्ते ॥ ३० ॥

अमी तथैते ऋतवो ऽपि सर्वे

५५ कर्मणां कारकस्य । ५६ यादृशं कर्म स्याद्यदि शुभं कर्म तदा शुभं फलं यत्रशुभं कर्माशुभं फलं कुर्वन्तीति भावः । ५७ पक्षः । ५८ पारदः । ५९ रोगितेन । ६० परिपाक । ६१ सिद्धस्यासिद्धस्य वा पारदस्य भक्षकः । ६२ दुष्टा स्फोटिका दुःपिटिका निर्नामिकाद्येत्यर्थः । ६३ पीडयन्ति ।

स्वं स्वं च कालं समवाप्य सद्यः ।

मनुष्यलोकाङ्गभृतो नयन्ति

सुखं तथा दुःखमिमान् स्वभावतः ॥ ३१ ॥

एवं हि कर्माणि निजात्मगानि

स्वकं स्वकं कालमवाप्य सत्वरम् ।

विना परप्रेरणमेतमात्मकं

नयन्ति दुःखं सुखमप्यथो स्वयम् ॥ ३२ ॥

तथा पुनः शीतलिकादि^{६४}बाला-

मयोद्भवा तप्तिरधिश्रयेत्तनुम् ।

षण्मासमात्मानमिमं तथैव

श्रयन्ति कर्माणि समेत्य यत्स्वयम् ॥ ३३ ॥

र्य^{६५}क्षमाक्षिबिन्दूद्वतपक्षघाता

अर्धाङ्गशीताङ्गमुखार्म^{६६}या ये ।

संहस्रघस्रैः परिपाकमेषां

वदन्ति वैद्या विदितागमा विर्दा ॥ ३४ ॥

इत्थं हि केषामिह कर्मणां परी-

पाकं स्वकालं समवाप्य यत्स्वयम् ।

विना परप्रेरणमत्र पण्डिताः

६४ मनुष्यलोकमध्यवर्तिप्राणिनः प्राति । ६५ आदिशब्दात् वो-
दरिकाऽच्छपिटकादयः । ६६ क्षयरोग । ६७ रोगाः । ६८ ज्ञानेन ।

पठन्ति सैद्धान्तिकसिन्धुराये ॥ ३५ ॥

तापो यथा पित्तभवो दशाहं
सश्लेष्मिको द्वादशरात्रमात्रम् ।

संवातिकस्तिष्ठति सप्तरात्रं
त्रैदोषिकैः पञ्चदशाहमानम् ॥ ३६ ॥

एवं ज्वराणां परिपाककालः

स्वकः स्वकोऽयं पृथगेप उक्तः ।

यथा तथैषां कृतकर्मणामपि

पृथक् स्वकीयः स्थितिकाल एष्यः ॥ ३७ ॥

यथा यथा वा चरितं पुरात्मना

फलं ग्रहाणामिह भुज्यते तथा ।

यावत्स्वसीमां सहजादृशान्त-

दर्शादियुक्तं परिणोदकं विना ॥ ३८ ॥

कर्माणि कर्मान्तरितानि चैवं

यथात्मनानेन नतु क्रियन्ते ।

स्वकालमेषां परिपाकयुक्तं

भुङ्क्ते तथात्मा फलमीरकं विना ॥ ३९ ॥

कर्मेदमाहुः कतिधा बुधाः सुधा-

किरा गिरां त्वं शृणु दक्षिण क्षणम् ।

भङ्गीचतुष्केन चतुर्विधं त-

त्त्राद्यमत्राचरितं त्विहोदयेत् ॥ ४० ॥

शस्तं तथाशस्तमहो यथा भुवि

सिद्धाय वा साधुजनाय भूभृते ।

श्रियाइह स्वल्पमपि प्रदत्तं

चौर्याद्यशस्तं पुनरत्र नाशकृत् ॥ ४१ ॥

भेदो द्वितीयोऽत्रकृतं परत्र

कर्मादयेदत्र यथा प्रशस्यम् ।

तपोव्रताद्याचरितं सुस्त्वा-

दिदं तदन्यन्नरकादिदायि ॥ ४२ ॥

सत्या यथा सत्त्वमिहाश्रितं पुनः

शूरेण शौर्यं परजन्मभोगदम् ।

तृतीयभेदस्तु परत्र कर्म

निर्मातमत्रासुखसौख्यदायि ॥ ४३ ॥

७५ वाण्या । ७६ इदं कर्मसिद्धान्ते चतुर्थोक्तं । यथा इह लोए कडा कम्मा इह लोए वेज्जन्ते, इह लोए कडा कम्मा परलोए वेज्जन्ते, परलोए कडा कम्मा इह लोए वेज्जन्ते, परलोए कडा कम्मा परलोए वेज्जन्ते इति चतुर्भङ्गी उक्ता सात्र यथा सवाच्या । ७७ कर्म । ७८ कृतम् । ७९ अत्रैवोदयं थायात् । ८० सिद्धपुरुषाय रससिद्धादिमहापुरुषाय । ८१ राज्ञे । ८२ लक्ष्ये । ८३-८४ कर्म ।

एकत्र पुत्रे तु तथा प्रसूते
दारिद्र्यमात्रादिवियोगयोर्गः ।

अस्य ग्रहा अप्यथ जन्मकुण्डली-
मध्ये न शस्ताः कृतकर्मयोगात् ॥ ४४ ॥

अन्यत्र पुत्रे तु तथा प्रजाते
सम्पत्तिमात्रादिसुखं प्रभुत्वम् ।

अपि ग्रहा अस्य तु जन्मपत्रिका-
मध्ये विशिष्टाः पतिताः सुकर्मतः ॥ ४५ ॥

चतुर्थभेदस्तु परत्र कर्म

कृतं परत्रैव फलप्रदं भवेत् ।

यदत्र जन्मे विहितं तृतीय-

भवे विद्यते फलमात्मगामुकम् ॥ ४६ ॥

येनात्र जन्मे व्रतमुग्रमाश्रितं

प्रागेव तस्मात्प्रतिबद्धमायुः

नृदेवपश्वादिभवोत्थमल्पं

तदा ततोऽन्यत्र भवेद्भवेऽस्य तत् ॥ ४७ ॥

दीर्घायुषा भोज्यमहो महत्फलं

द्रव्यादिसामर्थ्यतथोदयाच्च ।

यथात्र केनापि च वस्तु किञ्चि-

त्रातं प्रगेमे भवितेत्यत्रेत्य ॥ ४८ ॥

द्रव्यादिकालादितथाविधौजसा-

त्यर्थं तु तद्वस्तु न तेन तत्र ।

दिने प्रभुक्तं ततोऽन्यदा त-

द्भोक्तव्यमेतार्द्धगिदं तु कर्म ॥ ४९ ॥

एवं चतुर्भङ्गिकया स्वकर्म

भोग्यं भवेदाप्तवचःप्रमाणात् ।

कर्मस्वरूपं प्रतिवेदितुं नो

क्षमं विना केवलिनो यथार्थम् ॥ ५० ॥

ईर्द्धग्विधं कर्म कियद्विधं स्या-

त्रिधेति तत्किं शृणुं भण्यमानम् ।

भुक्तं च भोग्यं परिभुज्यमानं

शुभाशुभं सर्वमिदं सदृक्षम् ॥ ५१ ॥

किंवद्यथा वारिदविन्दुवृन्दं

वसुन्धरायां पतिनं प्रशुष्कम्

तद्भुक्तवत्तत्र च भोग्यवत्किं

यावत्पातिष्यत्परिशोष्यमस्ति ॥ ५२ ॥

८८ परत्र कृतं कर्म परत्र यद्वेद्यते तत्सर्वमिदमुक्तम् । ८९ चत-
तुर्भङ्गया भोक्तव्यं कर्म तत्कनिप्रकारं स्यादित्याह । ९० सर्वं शुभं
वाशुभं वा कर्म त्रिधा स्यात् भुक्तं भोग्यं भोज्यमानं चेति ।

निपत्यमानं परिशुष्यमाणं
 यावद्यदेतत्परिभुज्यमानवत् ।
 ग्राह्यो गृहीतः परिगृह्यमाणो
 यथा गुंडो वा किल कर्म तद्वत् ॥ ५३ ॥
 संसारिजीवा व्रतिनोऽव्रता वा
 तेषां तु कर्मत्रयमेतदस्ति ।
 वसुन्धराया घनबिन्दुवृन्दवत्
 भुक्तं च भोग्यं परिभुज्यमानकम् ॥ ५४ ॥
 कैवल्यभाजस्तु यके महींत-
 स्तेषां तु कर्माणि शिलाभ्रवृष्टिवत् ।
 अल्पस्थितान्येव तथापि तद्दशा-
 त्रयं तु तत्रापि गवेषणीयम् ॥ ५५ ॥

९१ यथा मुखान्तर्गतः कवलः चर्वितः स भुक्तकर्मवत्, च-
 र्ब्यमाणकवलस्तु भुज्यमानकर्मवत्, यश्च चर्च्चिष्यते कवलः स भोग्यकर्म-
 वत्, इति कर्मणां कवलदृष्टान्तयोजनेति । ९२ योगिनः । ९३ सा च
 भुक्तादिका या दशा अवस्था तद्दशा तस्यास्त्रयं तद्दशात्रयं भोग्यभुक्त-
 भुज्यमानकर्मलक्षणत्रयं । ९४ केवलिसत्कर्मसत्तायां । तत्र केवली हि
 केवलोत्पत्त्यनन्तरं स्वायुषोन्तसमयद्वयं यावत् प्रतिसमयं भुक्तभोग्यभु-
 ज्यमानकर्मा भवति, आयुषोन्तसमयादनन्तरपूर्वसमये भुक्तभुज्य-
 मानकर्मा स्यात्, अन्तसमये तु भुक्तकर्मा न भुज्यमानकर्मा सर्वकर्म-
 णामन्तसमये क्षयकारणात् सिद्धत्वशालेश्चात् एवाभ्रेऽनन्तरं वक्ष्यति
 सिद्धात्मनामिति ।

सर्वत्र कर्त्रादिपरप्रणोदनां
 विनैव द्रव्यादिचतुष्टयस्य ।
 तादृक्स्वभावादिह कर्मणां त्रयी
 भुक्तादिकासौ भविमुक्तजीवगा ॥ ५६ ॥
 सिद्धात्मनां सिद्धतया दशात्रयी
 न कर्मणां तत्कृतपूर्वनाशतः ।
 भुक्ताप्यवस्था भवदेषु केवलि—
 भवावसानं न तदत्र कापि सा ॥ ५७ ॥
 मया विचारोऽयमवाचि कर्मणा—
 मजानता लोकैर्गणतैर्निदर्शनैः ।
 सामान्यलोकप्रतिबोधनाय
 ज्ञेयः प्रवीणैस्तु पुराणयुक्तिभिः ॥ ५८ ॥
 इत्थं विना प्रेरकमत्र कर्मणां
 भुक्ताविहोदाहरणान्यनेकशः ।
 विचारितान्येव विचारचञ्चुरै—
 स्तद्वाक्प्रमाणं किल पारमेश्वरी ॥ ५९ ॥
 इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूस्वन्द्रमनःस्थिरीकारे
 परप्रेरणारहितकर्मभोगोक्तिलेशो
 द्वादशोऽधिकारः ॥

९६ द्रव्यक्षेत्रकालभावरूपस्य । ९६ संसारिकेवलिजीवसम्बन्धिनी । ९७ लोकप्रसिद्धैः ।

अथ त्रयोदशो ऽधिकारः

मुनीश केचिद् भुवि नास्तिका ये
 न पुण्यपापे नरकं न मोक्षम् ।
 स्वर्गं न च प्रेत्यभवं वदन्ति
 को नाम तर्कः खलु तैः श्रितोऽस्ति ॥ १ ॥
 ते नास्तिका दृश्यपदार्थसक्ता
 नो इन्द्रियादेयविचारमुक्ताः ।
 प्रत्यक्षमेकं वृणते प्रमाणं
 पञ्चेन्द्रियाणां विषयो ऽस्ति यत्र ॥ २ ॥
 पृच्छास्ति तैः सार्धमसौ मुनीनां
 चेन्नास्तिकैरिन्द्रियगोचरं श्रितः ।
 सद्द्वस्तु दृश्यं यदि तर्हि वस्तु किं
 यन्नेन्द्रियाणां विषयः समेषाम् ॥ ३ ॥
 रामादिके वस्तुनि सर्वश्रोतसां
 किं गोचरो नेति यदाह नास्तिकः ।

१८ प्रत्यक्षे । १९ आस्तिकानाम् । ४०० विषयः । १ य-
 देव दृश्यं इन्द्रियग्रहणीयं तदेव सत् नास्तिकानां नान्यत् । तत्र पञ्चा-
 नामपीन्द्रियाणां कस्मिन् वस्तुनि नास्तिकानां विषयोऽस्ति तद्वस्तु ते
 चङ्गणन्तु तत्राहुर्नास्तिकाः रामादिके । २ इन्द्रियाणाम् ।

रात्रावतद्वस्तुनि शब्दरूप-

समेऽपि तद्वस्तुभ्रमो न किं स्यात् ॥ ४ ॥

सत्यं हि रात्रौ सकलेन्द्रियाणि

प्रायेण मुह्यन्त्यवबोधहान्याः ।

तस्मादतद्वस्तुनि तद्वग्रहः स्यात् ।

तच्छ्रोत्रसां चिन्न सदैव सत्या ॥ ५ ॥

पुनर्यथा पश्य जनेन नीरुजा

शङ्खः सितोऽस्तीति निरीक्ष्य गृह्यते ।

पुनश्च तेनैव रुर्जादितेन

स गृह्यते किं न बहूत्थवर्णः ॥ ६ ॥

यथा पुनः स्वस्थमनाः स्वबन्धून्

जानाति नैवं मधुमत्त एषः ।

३ न विद्यते तत् प्रागुक्तं वस्तु रामादिकं यत्र तद्वस्तुभ्रमः रामादिवस्तु-
भ्रमः मोहः किं न स्यात् अपि तु स्यादेवात एव रात्र्यादौ कचित्काले पुरु-
षेऽपि धृतरामावेषे रामाभ्रमो नास्तिकेन्द्रियाणां न भवति किन्तु भव-
त्येव तदा पुरुषे स्त्रीत्वज्ञानात् अथवान्यस्यां स्त्रियां स्वदृष्टस्त्रिया भ्रमात्
नास्तिकस्येन्द्रियज्ञानं कथं प्रमाणं स्यादित्युक्तं । ४ नास्तिकः प्राह
सत्यं इति । ५ ज्ञान । ६ पुरुषादिके । ७ रामाभ्रमः । ८ आस्तिकः
प्राह । ९ काचकामलीरोगपीडितेन ।

संन्येषु तान्येव किलेन्द्रियाणि
 कथं विपर्यास इयानभिर्ष्यात् ॥ ७ ॥
 पुरातनं ज्ञानमथेन्द्रियाणां
 सत्यं तथा चाधुनिकं प्रमाणम् ।
 नेदं वरं किन्तु पुरातनं सत्
 तान्येव खानीह तु को विशाषः ॥ ८ ॥
 पूर्वं मनोऽभूदविकारि यस्मात्

१० एषु अस्त्रीस्त्रीदर्शक-काचकामलीरोगपीडित-मत्तेषु ता-
 न्येव स्वकीयसम्बन्धान्येव तादृशाकाराण्येव स्वस्थानस्थान्येव सन्ति
 तर्हि कथं भ्रमो भवति । नास्तिकस्य तु रात्रिरोगमत्तादयो न
 वाच्याः स्युः गृहीतैकप्रत्यक्षप्रमाणस्य नास्तिकस्य रात्र्यादीनां
 पदार्थानामाकारवर्णगन्धरसस्पर्शादिशून्यानां करतलामलकवत् दर्श-
 यितुमशक्यत्वात् । ततो नास्तिकस्य तेषामेवेन्द्रियाणामप्रमाणता
 कथं स्यादित्येतदेवाह । ११ स्यात् । १२ नास्तिकः पृच्छयते हे ना-
 स्तिक त्वं ब्रूहि पुरातनं प्राचीनं ज्ञानं यदिन्द्रियाणामभूत् स्त्रियां स्त्री-
 ज्ञानं सितं ज्ञानं समीक्ष्य शङ्खग्रहणलक्षणं अमत्तस्य मात्रादिषु तज्ज्ञानं
 इत्येतपुरातनं ज्ञानं सत्यं किंवाधुनिकं साम्प्रतिकं पुरुषे स्त्रीग्रहणं पीत-
 त्वप्राप्तशङ्खशङ्खत्वेन ग्रहणं, मत्तस्य मात्रादिषु स्वैरिन्द्रियैरैव भार्यात्वे-
 न ग्रहणमेवं स्वामिनि सेवकत्वेन ग्रहणमित्यादि मिथ्यारूपं तत्सत्यं
 इति पृष्टे नास्तिकः ग्राह नेदं वरं आधुनिकं ज्ञानं यदुक्तं तत्सत्यं
 न । किन्तु पुरातनमेव तेषां तद्वस्तुनि तद्ग्रहणलक्षणं ज्ञानं तदेव सत्यं
 अथैषां इन्द्रियाणां सत्यासत्यज्ञानाङ्गीकारः कथं क्रियते इति पृष्टो
 नास्तिकः ग्राह पूर्वमिति ।

तत्साम्प्रतं यद्विकृतं बभूव ।

अतो मिथो भेद इयान् स कस्य
भेदोऽस्त्यथं मानसिकस्तदत्र ॥ ९ ॥

दृश्यं मनो नास्ति न वर्णतो वा
कीदृग् निवेद्यं भवतीति भण्यताम् ।

न दृश्यते चेन्नहि वर्तते तत्
खान्येव तानीह कथं विकारः ॥ १० ॥

अयं विकारस्तु बभूव साक्षाद्
यं सर्व एते निगदन्ति तज्ज्ञाः ।

त्वं पश्य चेद्दृष्टपदार्थकेष्वपि

मोहो भवेदित्थमिहैव स्वानां ॥ ११ ॥

तर्हीन्द्रिज्ञानमिदं हि केन

सत्यं सता सर्वमितीव वाच्यम् ।

तदेव सत्यं यदिहोपकारिण

उपादिशन् दिव्यदृशो गतस्पृहाः ॥ १२ ॥

स्वस्थं मनस्त्वं बुद्धं सन्निधाय

विचारमेतं कुरु तत्त्वदृष्ट्या ।

शब्दा इमे ज्ञानवतोपदिष्टा—

स्तेऽमी यथार्था भवतापि^{१४} वाच्याः ॥ १३ ॥

आनन्दशोकव्यवहारविद्या

आज्ञाकलाज्ञानमनोविनोदाः ।

न्यायानयौ चौर्यकजारकर्मणी

वर्णाश्च चत्वार इमे तथाश्रमाः ॥ १४ ॥

आचारसत्कारसमीरसेवा

मैत्रीयशोभाग्यबलं महत्त्वम् ।

शब्दस्तर्थार्थोदयभङ्गभक्ति-

द्रोहाश्च मोहो मदशक्तिशिक्षाः ॥ १५ ॥

परोपकारो गुणखेलनाक्षमा

आलोचसङ्कोचविकोचलोच्चाः ।

रागो रतिर्दुःखसुखे विवेक-

ज्ञातिप्रियाः प्रेमदिशश्च देशाः ॥ १६ ॥

ग्रामः पुरं यौवनवार्धकास्था

नामानि सिद्ध्यास्तिकनास्तिकाश्च ।

१४ अपिः समुच्चयार्थस्तेन मया वाच्या एव पुनर्भवता त्वया-
प्येते मद्वद्वाच्या इति । १५ अर्थोऽभिधेयः शब्दोऽयमयं चार्थ इति च
क उच्यते किं शब्दार्थयोः कश्चिदाकारादिरस्ति । १६ अयं मे प्रियो-
ऽयं चाप्रियश्चेति यदा दृश्यते तदा तद्वस्तु एव दृश्यते परं येन कृत्वा
प्रियशब्दः प्रवर्तते सगुणस्तु दर्शयितुं न शक्य एवमन्यत्रापि ।

कषायमोषौ विषयाः पराङ्मुखा-
 श्रातुर्यगाम्भीर्यविषादकैतवम् ॥ १७ ॥
 चिन्ताकलङ्कश्रमगालिलज्जा-
 सन्देहसंज्ञामसमाधिबुद्धि ।
 दीक्षापरीक्षादमसंयमाश्च
 माहात्म्यमध्यात्मकुशीलशीलम् ॥ १८ ॥
 क्षुधापिपासासार्धमुद्गूर्त्तपर्व-
 सुकालदुःकालकरालकल्प्यम् ।
 दारिद्र्यराज्यातिशयप्रतीति-
 प्रस्तावहानिस्मृतिवृद्धिगृद्धि ॥ १९ ॥
 प्रसाददैन्यव्यसनान्यसूया-
 शोभाप्रभावप्रभुताभियोगाः ।
 नियोगयोगाचरणाकुलानि-
 भावाभिधाप्रत्यययुक्तशब्दाः ॥ २० ॥

१७ अर्घः मूल्यम् । १८ आरोग्यम् । १९ भावः शब्दस्य प्रवृ-
 त्तिनिमित्तं तस्याभिधाभिधानं कथनं वचनमिति यावत् तदर्थं ये प्र-
 त्ययाः तत्त्वयण्इमनणादयस्तैर्युक्ता शब्दास्ते तथा यथा विष्णोर्भावः
 विष्णुता विष्णुत्वं वैष्णवं दाढ्यम् द्रढिमा इत्यादिभावप्रत्ययान्तैः
 सर्वैरपि लोकमध्यस्थशब्दै र्योऽर्थो भवति स नास्तिकेन न वाच्यः
 स्यात् तस्य पञ्चभिरिन्द्रियैर्ग्रहीतुमशक्यत्वादिति यथासम्भवं वाच्यम्
 यद्यपि चौर्यमाहात्म्यदारिद्र्यराज्यादिशब्दा अत्रैवान्तभूर्तास्तथाप्यती-
 वप्रसिद्धत्वादिहोपात्ता इति न पौनरुक्त्यदोषः ।

इत्यादिशब्दा बहवो भवन्ति ये

जिह्वादिवत्तेन हि शब्दवन्तः ।

स्वर्णादिवन्नो इह रूपवन्तः

पुष्पादिवन्नोऽत्र च गन्धवन्धुराः ॥ २१ ॥

सितादिवन्नो रसवन्त एव

न स्पर्शवन्तः पवनादिवच्च ।

किन्त्वेककर्णेन्द्रियरूपग्राह्या-

स्ताल्वोष्ठजिह्वादिपदे प्रवाच्याः ॥ २२ ॥

स्वस्वोत्थचेष्टादिविशेषगम्याः

स्वाभ्याससम्प्राप्तफलानुमेयाः ।

स्वनामयार्थार्थकथानिधायिनः

स्वीयप्रतिद्वन्द्वविनाशकारिणः ॥ २३ ॥

संघो विरोध्युत्थनिजाह्वयान्ताः

२० यथा नन्दनमानन्दः शोचनं शोक इत्यादिकथनधारिणः । २१
 आनन्दप्रतिद्वन्द्वी अनानन्दः शोकादिः तेनानन्देनानानन्दस्य विनाशः
 क्रियते एकस्य नाशेऽपरस्योपपत्तौ वस्तूनां भावाभावौ सिद्धौ एतौ तु
 तदा स्यातां यदा किञ्चिद्वस्तु स्यात् तत्सद्भावस्तु न साक्षात् स्वर्णादि-
 वदृश्यते सर्वत्र चेष्टयैव एषां सत्ता उपदिश्यते एवं नञ्समासादिमतामे-
 षामभावरूपेण विनाशो लक्ष्यते । २२ सत्रः शीघ्रं आनन्दादीनां
 विरोधिनः शोकादयः तेभ्यः शोकादिभ्य उत्थ उत्पन्नो निजाह्वयस्य
 आनन्दादीनां स्वनाम्नः आनन्देति शब्दस्यान्तोऽवसानमनुच्चारो येषां

इतीदृशाः सर्वजनप्रसिद्धाः ।

शब्दाः स्वकीयोत्थगुणप्रधाना

वाच्या नरैरास्तिकनास्तिकैश्च ॥ २४ ॥

चतुर्भिःकलापकम्

यदीदृशा अप्ययि सिद्धशब्दा

येषां न साक्षात्कृतिरिन्द्रियैः स्वैः ।

तत्पुण्यपापादिकवस्तूनीहा-

प्रत्यक्षके कस्य च स्वस्य वृत्तिः ॥ २५ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
नास्तिकस्याप्यानन्दादिशब्दवत् पुण्यपापादिशब्दसत्तोक्तिलेशः

त्रयोदशोऽधिकारः

ते तथा अतएव यस्मिन् क्षणे यन्निमित्तानन्दोत्पत्तिस्तस्मिन् क्षणे तन्नि-
मित्तमेव शोकाद्युत्पत्तेरभावात् शोकादीनामनुच्चार एवं सर्वशब्देष्वप्य-
यमेव धर्मोऽवसेयः । २३ पुंसः । २४ इन्द्रियस्य ।

अथ चतुर्दशोऽधिकारः

अतो य एतन्मनुते वदावदः
 प्रत्यक्षमेकं हि मम प्रमाणम् ।
 तच्चिन्त्यमानं न विवेकचक्षुषाम्
 शक्तं भवेत्सर्वपदार्थसिद्धयै ॥ १ ॥
 किं तर्हि सत्यं निजगाद नास्तिक-
 स्तदुत्तरं यच्छतु शुद्धमास्तिकः ।
 यदेकशब्देन निगद्यमानं
 तत्सत्पदं प्राहुरिति प्रवीणाः ॥ २ ॥
 तद्विद्यते यन्ननु सत्पदेन
 वाच्यं भवेद्वस्तु तदत्र किं स्यात् ।
 यच्छब्दजातं गदितं पुरैव
 तथा पुनः किञ्चिदनूच्यतेऽत्र ॥ ३ ॥
 कालः स्वभावो नियतिः पुराकृतं
 तथोद्यमः प्राणमनोऽसुमन्तः ।
 आकाशसंसारविचारधर्मा-
 धर्माधिमोक्षा नरकोर्ध्वलौकौ ॥ ४ ॥
 विधिर्निषेधः परमाणुपुद्गलः
 कर्माणि सिद्धाः परमेश्वरस्तथा ।

इत्यादिशब्देषु न चेष्टयाऽपि
केचित्सुधीभिः प्रतिपादनीयाः ॥ ५ ॥

किन्त्वेकतः सत्पदतः प्ररूप्याः
तथैककर्णेन्द्रियग्राह्यवर्णाः ।

स्वस्वस्वभावोत्थिततत्तथाविध-
फलानुमेयाः किल केवलीक्ष्याः ॥ ६ ॥

ये सन्ति शब्दास्तु पदद्वयादिना
संयोगजास्ते भुवि सन्ति वा नो ।
यथा हि वन्ध्यास्ति सुतोऽपि चास्ति
वन्ध्यासुतश्चेति न युक्तशब्दः ॥ ७ ॥

एवं नभःपुष्पमरीचिकाम्भः-
खरीविषाणप्रमुखा अनेके ।

एतादृशा ये किल सन्ति शब्दाः
संयोगजास्ते किल नैव युक्ताः ॥ ८ ॥

कर्णेन्द्रियग्राह्यतयापि नैषा
सत्तास्ति तन्नेन्द्रियगोचरः सन् ।
केचित्तु संयोगभवा हि शब्दाः
सन्त्येव ते तद्विरहो न प्रायः ॥ ९ ॥

यथाहि गोशृङ्गनरेन्द्रकञ्जा-

वनीरुहागोपतिभूधराद्याः ।
संयोगजाः सन्ति वियोगतश्च
शब्दा अनेके विबुधैर्विवेच्याः ॥ १० ॥

श्रोत्राक्षिमुख्येन्द्रियरूपग्राह्ये
परन्त्वतं नामानि तस्य नाम्नि ।
अर्थे तथान्याश्रितरूपवेषके
ज्ञानं न नेत्रश्रवसोस्तदर्थकृत् ॥ ११ ॥

यथा सिताभ्रादिसुगन्धिवस्तुषु
श्रोत्राक्षिनासारसनासमुत्थं ।
ज्ञानं यदप्यस्ति तथापि केषुचि-
त्तेषु प्रमाणं रसनावबोधनम् ॥ १२ ॥

स्वर्णादिके वस्तुनि कर्णनेत्र-
ज्ञानं स्फुरत्येव तथापि तत्र ।
निघर्षणादिप्रभवो ऽवबोध-
स्तदर्थसत्याय न केवलक्षम् ॥ १३ ॥

२६ वस्तुनि । २७ लवणादिखण्डे । २८ कर्पूरादेर्नामानि पदार्थे
इत्यर्थः । २९ सत्स्वपीन्द्रियेषु इन्द्रियज्ञानात् निघर्षणच्छेदनतापताड-
नोत्थपरीक्षाभवं यत् ज्ञानं तदेव स्वर्णादिसत्यतासम्पादकं स्यात् न । हि
स्वर्णशब्दे श्रुते चक्षुर्भ्यां स्वर्णवर्णे च दृष्टे स्वर्णं सत्यमिति वक्तुं शक्यते
किन्तु निघर्षणादिभवेन तश्चकषपट्टलोहाग्न्यादिहेतुजं तत्संयोगानन्तर-
मेव तत्रेन्द्रियगोचरप्रवृत्तिर्न स्वतस्तत्प्रागेवेति विचार्यम् ।

माणिक्यमुख्येषु पदार्थराशिषु
 समाक्षविद्रुत्तं^{३०}परीक्षिकातः ।
 तथापि तेषामधिकोनवक्रयो
 निगद्यते रत्नपरीक्षकैः किम् ॥ १४ ॥
 सर्वेषु सर्वाणि समानि खानि
 तदा कथं भिन्नविभिन्नवक्रयः ।
 परन्तु कश्चित्प्रतिभाविशेषो
 येनोच्यते तद्गतमूल्यनिश्चयः ॥ १५ ॥
 तथाहिफेनादिकजोटकषु
 प्रायो विमुह्यन्ति समेन्द्रियाणि ।
 प्रमाणमेतेषु तदुत्थमत्तता
 तेनेन्द्रियज्ञानमृत्तं न सर्वम् ॥ १६ ॥
 तथौषधीमन्त्रगुडाविशेषै
 लोकाञ्जनैर्गुप्ततनोर्नरस्य ।
 मूर्तिस्तु नो दृक्पथमेति नृणां

३० माणिक्यमुख्येषु रत्नपरीक्षावेदिनां यद्यपि पञ्चेन्द्रियाणा-
 मपि विषयो वर्तते तथापि रत्नपरीक्षकैः सर्वेन्द्रियाकारसाम्येऽपि
 न्यूनमाधिकं वा मूल्यं तत्र केनायं विशेषः क्रियते एतदेवाह । ३१ र-
 त्नपरीक्षिका रत्नपरीक्षाशास्त्रं तस्याः सकाशात् । ३२ मूल्यं । ३३
 माणिक्य । ३४ सत्यं । ३५ गुटिका । ३६ अदर्शीकरणाञ्जनेन ।
 ३७ शरीरं ।

तत्किं सँ नास्तीति न गृह्यते स्वैः ॥ १७ ॥

तदाश्रितार्थादिकृतेस्तु तस्य

सत्ता तथा शक्तिमहेश्वीराः ।

भूतं सती जाङ्गुलिका सपत्नी

सिद्धायिकादेरपि तद्वदेव ॥ १८ ॥

एतस्य सिद्धौ हि परोक्षसिद्धिः

तत्सेधनात् स्वर्गपरेतंसिद्धिः ।

नँ दृश्यते यन्ननु चेष्टयापि

कथं हि तद्वस्तु सदृश्यते भोः ॥ १९ ॥

स्थाने परं सर्वमिदं हि केवली

ज्ञानेन जानाति यदेव वस्तु सत् ।

अतस्तदीयं वचनं प्रमाणं

यदुच्यते तेन परावबुध्यै ॥ २० ॥

त्वं पश्य लोकेऽपि जनैर्न चान्यै-

र्यज्जायते तत्किल दृश्यतेऽलम्

नैमित्तिकैरेव यथापरागो

ग्रहोदयो गर्भधनागमादि ॥ २१ ॥

१८ गुप्ततनुः । १९ तस्याश्रितं यत्कार्यं आज्ञयनमौत्तनादिकं
तस्य करणात् । ४० नरक । ४१ नास्तिकः पुनः प्राह । ४३ ग्रहणं
४३ मेघवृष्ट्यादि ।

तथा व्यतीतं सकलं ब्रवीति
 पृष्टं तु चूडामणिशास्त्रवेदी ।
 निदानवैद्यो ऽखिलरुग्निदानं
 निवेदयत्याशु न चान्यलोकः ॥ २२ ॥
 परीक्षको वेत्त्यथ नाणकस्य
 यथा परीक्षां न परो मनुष्यः ।
 पदं पदज्ञः शकुनं च तज्ज्ञो
 यथा विजानाति परो न तद्वत् ॥ २३ ॥
 अतस्त्वंकं विद्धि जनो ऽखिलो ऽन्यः
 सर्वेन्द्रियो ऽप्यत्र न वेत्ति तद्वत् ।
 यथैव नैमित्तिकमुख्यलोक—
 स्तदक्षतः को ऽप्यपरो ऽस्ति बौद्धिः ॥ २४ ॥
 एवं परोक्षार्थमिमं समस्तं
 ज्ञानी विजानाति न सर्वलोकः ।
 प्रायस्त्वदं वेत्ति परोपदेशा—
 ज्जनः स्वतो नेन्द्रियकेषु सत्सु ॥ २५ ॥
 आचारशिक्षा^{४४}र्गमसा^{४५}र्धनानि
 रसायनं व्याकरणादिविद्याः ।

४४ त्वं । ४५ इन्द्रियेभ्यः । ४६ ज्ञानम् । ४७ मन्त्राम्नाय ।
 ४८ देवानां— ।

चरित्रवृत्ती परदेशवार्त्ता

स्वादिन्द्रियाद्वेत्ति न किन्तु चान्यतः ॥ २६ ॥

हेतोस्तः सुष्टु विधाय चित्तं

विचारयेदं स्वविकल्पमुक्तः ।

ग्राह्यं यदेवास्ति नृणां निजैः स्वै-

स्तदेव गृह्णन्ति हि तानि खान्नि ॥ २७ ॥

ज्ञानं परोक्षं हि यदिन्द्रियाणां

तज्ज्ञायते मद्भक्षु परोपदेशात् ।

शस्तं तथाऽशस्तमिदं समस्तं

विस्तारसंक्षेपत ईक्ष्यते ऽन्यतः ॥ २८ ॥

यथान्त्र^{४९}शुक्रं कफपित्तवात-

नाडीभ्रमं गुल्मयकृन्मलाशयाः ।

गण्डोलतापाधिकतसिवालकाः

कपालरोगा गलरोगविद्रधी ॥ २९ ॥

इत्यादिकं यत्तनुमध्यवस्तु

सामान्यमर्त्यैर्निजकेन्द्रियैः स्वयम् ।

न ज्ञायते किन्तु परोक्षश्रुत्या

ज्ञेयं तदस्य प्रशंमात्स्वसत्ता ॥ ३० ॥

४९ अन्त्राश्रितं हानिवृद्ध्यादिकं । वीर्याश्रितं हानिवृद्ध्यादिकं । ५०
अप्यन्त्रादिविद्रधिपर्यन्तरोगगणस्य औषधादिनोपशमात् शान्तितः
सत्ता रागोत्पत्तिज्ञानं भवेत् ।

इदं ^{५१} विदां सुन्दरं स त्वमैहं—
 पर्यं विजानीहि मयोच्यमानम् ।
 वस्त्वस्ति यत्प्राणं भृदङ्गभाग—
 भूतं प्रदृश्यं न परन्त्वमूर्त्तम् ॥ ३१ ॥
 अतः किलाकारवतोऽङ्गिनोऽङ्गजं
 तदङ्गभूतं च यदस्ति वस्तु ।
 दृश्यं तदेवाथ न सन्त्यनाकृते—
 जीवस्य येनाकृतयो गुणास्ते ॥ ३२ ॥
 इतीयता सिद्धमिदं यदत्र खै—
 ग्राह्यं तदेव प्रतिगृह्यते तैः ।
 अन्यद्यदाप्तैरुदितं तदेव
 सत्यं नृणां खानि तु सर्वदृंशि नो ॥ ३३ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सुरत्त्वन्द्रमनः स्थिररीकारे
 नास्तिकस्य प्रत्यक्षप्रमाणान्नोऽन्द्रियावगमाधिक्योक्तिलेशः
 चतुर्दशोधिकारः

अथ पञ्चदशोऽधिकारः

पुनश्च यद्देहबहिःस्थवस्तु
 दृश्यं तदेवाङ्गिभिरीक्ष्यते ऽक्षैः ।
 ग्राह्यं तु यन्नास्ति न गृह्यते तत्
 परोक्तिशक्त्या तदपीह मन्यते ॥ १ ॥
 पुंसो यथा कस्यचिदस्ति कँन्धरा
 पृष्ठस्थितो वंशकमध्यगो वा ।
 भृङ्गो ऽथवा लक्ष्म च कालिकादि
 स्वयं न जानाति स तन्निजैः स्वैः ॥ २ ॥
 यदा तु मात्रादिनिजाप्तवृद्धै-
 स्तवात्र भृङ्गादि निगद्यतेऽदः ।
 तदापि तेनाप्यनुमन्यते तत्
 परन्तु स्वैः स्वैर्न कदाचिदीक्ष्यम् ॥ ३ ॥
 विद्वन् यथास्येक्षकमानवास्ततो
 ऽनेके परे सन्ति तथा स्वैरीक्षकाः ।
 घना न तस्य त्वनिरीक्षकः स्वको
 ऽङ्क्येवैककस्तेन समं न चोत्तरम् ॥ ४ ॥
 युक्तं परं नास्तिकतो घना जनाः

सन्त्यास्तिका आप्तवचः प्रमाणकाः

तत्प्रेत्य^{५७}दर्शा निवसन्ति भूरिशो

लक्ष्मेक्षवन्नास्तिकवत्तु लक्ष्मवान् ॥ ५ ॥

सत्यं मुने तत्फलतो ऽपि पृष्ठगं

लक्ष्मावसेयं हि भवेदवश्यम् ।

परन्तु न स्वर्गपरेतलोकौ

कयापि बोध्यो ननु चेष्टयापि ॥ ६ ॥

मैवं वदः कोविद् शक्तिशम्भु-

गणेशवीरादिकदेवसंहतिः ।

शैवाङ्गिमान्याथ तुरुष्कपूज्याः

फिरस्तपेगम्बरपीरमुख्याः ॥ ७ ॥

तदीयसेवोत्थिततादृशेन

फलेन वेद्या न हि सन्ति ते किम् ।

सन्तीति चेत्ते त्रिदशा न मर्त्याः

प्रायो न दृश्याः कलिकालयोगतः ॥ ८ ॥

दूरस्थतद्योग्यनिवासभूमे-

रगम्यतत्क्षेत्रपथा मनुष्याः ।

---

५७ परभव । ५८ लक्ष्मेक्षा इव लक्ष्मेक्षवत् लक्ष्मदर्शका इव ।
यथा लक्ष्मवान् अङ्गी स्वाङ्गस्थमपि लक्ष्म न पश्यति तथा नास्तिको-
ऽपि स्वर्गादि न पश्यति इति समानमुत्तरम् ।

परन्तु सिद्धास्त्विदमीय सत्ता
 नो मादृशैरत्रगतैः प्रदर्श्या ॥ ९ ॥
 त्वं चेतसि स्वे परिभावयैवं
 लङ्कास्ति वा नो ननु वर्तते सा ।
 त्वया मया सर्वजनैरपीय-
 माकर्ण्यते केन न मन्यते सा ॥ १० ॥
 एवं तदा चेत्त्वमिह स्थितः सन्
 लङ्कां पुरीं तां मम दर्शयात्र ।
 श्रुत्वेति सोऽभाषत नास्तिकाख्य
 इहस्थितैः कैर्ननु दर्श्यते सा ॥ ११ ॥
 त्वमित्थमेवात्मनि मानयात्र
 स्थितैस्तु लङ्का न यथा निरीक्ष्यते ।
 न स्वर्गमोक्षादिपदं तथैव
 छद्मस्थपुम्भिः परिवीक्ष्यमत्रंगैः ॥ १२ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
 नास्तिकस्य सकलप्रत्यक्षेऽपि कस्मिंश्चिद्वस्तुनि निजप्रत्यक्षता-
 निराकरणोक्तिलेशः पञ्चदशोऽधिकारः ॥

५९. एषामियमिदमीया सा चासौ सत्ता च तथा देवसम्बन्धिनी
 सत्ता एतत्सिद्धौ हि सिद्धा एतद्विपरीतपापहेतुप्राप्या नरकगतिसत्तेति-
 स्वयमूहा । ६० अत्रस्थितैः ।

अथ षोडशोऽधिकारः

अथास्तिकं नास्तिक आह शस्तधी-
रस्त्वस्त्वदं स्वर्गपदादि निश्चितम् ।

परं किलैतस्य यदास्ति साधनं

तद् ब्रूहि मे साम्प्रतमादरेण ॥ १ ॥

अहो त्वया साधु वचः समीरितं

धर्मश्रुतौ ते यदभूदिदं मनः ।

एकाग्रचेतः शृणु तर्हि मद्बचो

यथा तवाप्यस्तु सुधीः सुधर्मे ॥ २ ॥

हिंसामृषादत्तग्रहाङ्गनागमाः

परिग्रहश्चेति समे समन्ततः ।

विवर्जनीया यदिमान् विवर्ज्य

सिद्धोऽभवच्छ्रीभगवान् प्रसिद्धः ॥ ३ ॥

ये सत्यशीलक्षमतोपकारिता-

६१ यथा स्यात्तथा । ६२ शोभना बुद्धिः । ६३ आदान ।

६४ पुनस्त्वं पश्य संसारे वसतां योगिनां ये सत्यशीलादयः लौकिका गुणा अल्पशोऽल्पशोऽभूवन् ते सर्वेऽपि गुणा बीजभूताः सन्तः एषां योगिनां सिद्धत्वेनावतीर्णानामनन्ताः सिद्धावस्थत्वयोग्याः एते भवन्तीति तत्कृतस्तत्र हेतूनाह ।

सन्तोषनिर्दूषणवीतरागताः ।

निःसङ्गता चाप्रतिबद्धचारिता-

सज्ज्ञानितानिर्विकृतिप्रसन्नताः ॥ ४ ॥

सद्गोष्ठितानिश्चलताप्रकाशिता-

अस्वामिसेवित्वमतीवसत्त्वताः ।

निर्भीकताल्पाशनताविशिष्टता-

संसारसम्बन्धजुगुप्सतादयः ॥ ५ ॥

अत्रेदृशा अल्पगुणा अभूवन्

सिद्धिश्रितां ते तु भवन्त्यनन्ताः ।

क्षेत्रस्वाभावादथ सिद्धभावा-

द्यद्वा शिवात्केवलिवाक्प्रमाणात् ॥ ६ ॥

विशेषकम् ॥

तत्सेवकेनापि तदीयशील-

विधायिना भाव्यमिति प्रतीतम् ।

तथा च सिद्धा यदमूर्त्तरूपा-

६५ संसारसम्बन्धेनायं मम स्वामी अहं चास्य सेवी सेवकः
तर्हि मया किञ्चित्कर्मकरणे इव भाव्यमिति भावाभावः सम्बन्धमनुभ-
वत्येव । ६६ अर्थात् सुमुक्षुषु । ६७ सिद्धिं गतानां सुमुक्षूणां । ६८
लोके । ६९ मया सिद्धाः स्मर्त्तव्या यथाहमप्येतादृशो ऽपुनर्भावो भ-
वामीति विचिन्त्य सिद्धान्स्वामित्वेन सम्पाद्य स्वमात्मानं च तत्सेवक-
तया प्रकल्प्य यदि तत्सेवामाचरति तदेदृशेन तेन भाव्यमित्याह ।

गंताशना नीरुषवीतरागाः ॥ ७ ॥

निरञ्जना निष्क्रियका गतस्पृहाः

अस्पर्धका बन्धनसन्धिवर्जिताः ।

सत्केवलज्ञाननिधानबन्धुरा

निरन्तरानन्दसुधारसाचिताः ॥ ८ ॥

अतस्तदुत्पन्नगुणानुगामिभि-

र्महानुभावैर्मुनिभिर्विधीयते ।

तेषां गुणानामनुयानमात्मा-

नुरूपशक्त्या तदवाप्तिकाङ्क्षया ॥ ९ ॥

यद्यप्यमीषां न गुणान्समस्तान्

पूर्णानिमे सेवितुमत्र शक्ताः ।

तथाप्यमी साधव आत्मयोग्यं

श्रित्वा बलं सिद्धगुणान् श्रयन्ति ॥ १० ॥

तथाहि सिद्धाः परिभान्त्यमूर्त्ता

७० निराहाराः । ७१ गतद्वेषाः । ७२ गतारम्भाः । ७३ बन्धनं मानसं वाचिकं कायिकं च यथा इदं तवाहं करिष्ये इति त्रिकरणेनापि मुक्ताः सन्धानं सन्धिः अमाननशीलानां भवद्विरहं मान्यः इति सन्धिः संश्लेषः सोऽपि त्रिकरणाश्रितस्तेन मुक्ताः । ७४ पूर्णाः । ७५ साधुभिः । ७६ अनुसरण । ७७ सिद्धत्व । ७८ किं किं विचिन्त्य सिद्धगुणाननुसरन्तीत्याह ।

अमी तथा देहममत्वमुक्ताः ।

अरूपिणस्ते तदिमे शरीर-

संस्कारसत्कारनिकारकाराः ॥ ११ ॥

मुक्ताशनास्ते ऽत इमे कैचित्कचि-

दाहारवर्जाः पुनरेव ते तु ।

विद्वेषमुक्ता इति सर्वसत्त्व-

मैत्रीवहा एत इतीव रुच्याः ॥ १२ ॥

ते वीतरागा इति बन्धुबन्ध-

च्युता इमे ते तु निरञ्जनाख्याः ।

इमे ततः प्रीतिविलेपनाद्यैः

शून्याश्च ते निष्क्रियकास्ततोऽमी ॥ १३ ॥

आरम्भसंरम्भविलम्भरिक्ता

गतस्पृहास्ते ऽत इमे निराशाः ।

अस्पर्धकास्ते तदमी परैस्तु

वादैर्विवादैरहितास्तथा च ॥ १४ ॥

निर्बन्धनास्ते ऽथ सदैवकृप्त-

७९ अत्र प्रकरणे इदमदसूएतच्छब्दैः साधव एव सर्वत्र ग्राह्या-
स्तच्छब्देन तु प्रसिद्धास्ते सिद्धा एवादेयाः किं वारंवारं लिखनेन ।
८० निषेधकर्तारः । ८१ पर्वणि । ८२ विशेषेण लम्भः प्राप्तिस्तया
रिक्ताः शून्याः ।

स्वेच्छाविहारास्तदिमेऽथ तेऽपि ।
निःसन्धयो ऽमी तु परस्परोत्थ-
संख्याद्विरक्ता अथ केवलेक्षाः ॥ १५ ॥

ते सन्त्यमी सर्वजगत्स्वभावा-
नित्यत्वदर्शाः पुनरेव ते तु ।

आनन्दपूर्णास्तादिमे सदान्तराः
सन्तोषपोषात्समभावभाविनः ॥ १६ ॥

इत्यादिका ये भगवद्गुणौघाः

शास्त्रेषु दृष्टा अथ तान्प्रकल्प्य ।

मुमुक्षुवो ऽमी अपि शक्तियोग्य-

मादृत्य सिद्धन्त्यपि ते क्रमेण ॥ १७ ॥

ये ऽन्ये गृहस्थाः खलु ते स्वकीय-

शक्त्या तथा देशत एतकान् गुणान् ।

दुष्कर्मशान्त्यर्थमनुश्रयन्तः

क्रमेण चैतेऽपि सुखीभवन्ति ॥ १८ ॥

एवं तु ये के ऽपि जैनाः स्वशासिने

सत्तां श्रिताः श्रीपरमेश्वरस्य ।

८३ मैत्र्यात् । ८४ अनगाराः ८५ यथा सिद्धापेक्षया साधुषु
देशतो गुणाः साध्वपेक्षया गृहस्थेषु देशतो गुणाः तत एतान् तपः-
प्रभृतिकान् गुणान् । ८६ शाक्यनैयायिकवैशेषिकाद्याः । ८७ मते ।
८८ परमेश्वरोऽस्तीति तत्सेवनात् मुक्तिरिति ये परमेश्वरस्य सद्भावं

तत्प्रीतये ते ऽपि गुणानिमान-
नुयान्ति विज्ञाः परब्रह्मलिप्सवः ॥ १९ ॥

साधो गृहस्था अपि देशतो ऽमी
श्रयन्त्वमूनेव गुणांश्विराय ।
परन्तु यत्कर्मणि जीवहिंसा
श्रयन्ति चेत्तन्नवरं तदेषाम् ॥ २० ॥

सत्यं गृहस्थाः खलु ते भवन्ति
प्रायो हि ते स्थूलधियोऽतिचिन्ताः ।

आरम्भवन्तश्च परिग्रहादराः
सूक्ष्मेक्षिकालोकनकुण्ठबुद्धयः ॥ २१ ॥

एते विनालम्बनमत्र तत्त्व-
त्रये विमुह्यन्ति ततः शुभार्थम् ।

साकारपूजां धृतसाधुवेष-
सेवां च दानादिं सृजन्तु नित्यम् ॥ २२ ॥

उच्चैः कुलाचारयशोऽर्वनार्थं
श्रितो गृहस्थैः सैकलो ऽपि धर्मः ।

तद् द्रव्यतो भावत आत्मसम्पदे

भजन्ते तेऽपि । ८९ परमेश्वरप्रीतये । ९० अधिकचिन्ताः । ९१
दृष्टिः । ९२ वठर । ९३ आलम्बनमाश्रय आधारो वेत्याद्येकार्थाः ।
९४ साकारजिनप्रतिमायां साधुवेषे प्रतिलेखनाप्रमार्जनादानादि-
कर्त्तव्ये च द्रव्यधर्मत्रये । ९५ रक्षणाय । ९६ द्रव्यभावभिन्नः ।

द्विधापि धर्मं गृहिणः श्रयन्त्वमी ॥ २३ ॥

प्रायेण सावद्यरता गृहस्थाः
सदैहिकार्थाधिकृतौ प्रसक्ताः ।

कुटुम्बपोषादृतभूरिसङ्घ्यो-
च्चनीचवार्ताः परतन्त्राखिन्नाः ॥ २४ ॥

तेऽमी स्वचेतःप्रतिभातपुण्य-
कार्योद्यता आत्मरुचिप्रवृत्ताः ।

यदेव ते स्वीयमनोऽभितुष्ट्यै
कुर्वन्ति पुण्यं किल कुर्वतां ततं ॥ २५ ॥

एते गृहस्था हृदये विदध्यु-
रितीव सङ्कल्प्य च द्रव्यधर्मम् ।

द्रव्येण कर्माणि समाचरय्य
यथा मनस्तुष्टिमिदं निधत्ते ॥ २६ ॥

तथैव धर्माण्यपि कानिचिच्चेद्
द्रव्येण कृत्वा स्वमनः प्रसन्नम् ।

कुर्मोऽत्र येनैव गृहस्थसत्को
व्यापार एष द्रविणेन सिध्येत् ॥ २७ ॥

एषां यतो द्रव्यवतां स्वधर्मं

- २७ आजीविकाः । २८ पारवर्ग्येन खेदवन्तः । २९ मानित

द्रव्येण साद्धुं भवतीह चेतः ।

युक्तं ह्यदो यस्य वलं यदीयं
बलेन तेनैव मतं निजं क्रियात् ॥ २८ ॥

तद्द्रव्यधर्मं गृहिणां प्रकुर्वतां
संसारकार्यान्मनसोऽस्तु संवृतिः
यथा तथैते दधतां मनः स्वकं
सालम्बने पुण्यविधावपेक्षणम् ॥ २९ ॥

तद्यावतामी निजकेन्द्रियाणि
संवृत्य संसारभवक्रियातः ।
तदेव पूजादिकमाश्रयन्तां
मनः स्थिरं येन मनागपि स्यात् ॥ ३० ॥

यावत्त्वनाकारपदार्थचिन्ता—
कृतौ मनो न क्षममस्ति तद्वत् ।
सुसाध्वसाधुप्रतिपत्तियोग्यो
ज्ञानोदयो यावदहो भवेन्नो ॥ ३१ ॥
तावत्स्वकीयव्यवहाररक्षा
कार्या कुलीनेन सनिश्चयेन ।

पृष्ठ १०६ लिटि ७ “सालम्बने” उपर पर्याय.

* साकारजिनपूजायां साधुवेषे प्रतिलेखनाप्रमार्जनादानादि
कर्त्तव्ये च द्रव्यधर्मत्रये ।

निन्द्यो गृहस्थो न परैर्यतो भवेत् ॥ ३२ ॥

स्थिं यदा चित्तमनाकृतावपि

तदा तु सिद्धस्मरणं विधेयम् ।

तत्सेधने साधुगृहस्थमुख्यै-

रात्माध्वबोधे परियत्न एष्यः ॥ ३३ ॥

पौर्वो विधिर्योऽखिलद्रव्यभाव-

भिन्नः स हि धौरधरोपलब्ध्यै ।

निर्वाणधाम्नो वर्यानवत्स्या-

त्तस्य प्रवेशेऽयमिहात्मबोधः ॥ ३४ ॥

तदङ्गने पादविहारवद्यः

शिवाख्यावस्थितिकृन्महात्मनां ।

तेनात्मबोधः परमोऽस्ति धर्मो

यत्सेधनान्निर्वृतिरेव निश्चिता ॥ ३५ ॥

निश्चयवता स्थेयं मया त्वयं सर्वो व्यवहारः साध्यते परं यदा भाव-
धर्मः उदयं समेष्यति ध्रुवं मोक्षो भावी नान्यथा इति निश्चयपरेण
भाव्यं तेन व्यवहारावसरे व्यवहारं कुर्वन् निश्चयात्मकेऽवसरे च
निश्चयं कुर्वन् कुलीनो गृहस्थः न निन्द्यो भवेत् अत्रायं भावः उत्तमेन
कुलीनगृहस्थेन येन पुण्यकर्मणा पुण्यवज्जनेषु पूर्वजैः यशोऽर्जितं
तद्विपरीतं कर्म कृत्वाऽयशो नार्थनीयमिति व्यवहाररक्षा व्यवहारिणा
कार्या गृहस्थेन सता मुनिधर्मं सर्वोत्कृष्टं कुर्वाणः कदापि न निन्द्यो
भवेदिति तत्करणे पूर्वजादधिकीभवेदिति सर्वं विचार्यम् । ५ भू ।

सन्त्यत्र यद्वबोधनदर्शनाख्य-
चारित्रमुख्याः सकला गुणौघाः ।
स आत्मबोधो जयति प्रकृष्टं
ज्ञानादिशुद्धं यदिहास्त्यनन्तम् ॥ ३६ ॥
तच्छोधनेऽनन्तचतुष्टयासि-
र्यदीयपारप्रतिपत्तिकार्ये ।
ज्ञानं न कस्यापि सदा प्रभु स्या-
त्सर्वात्मनार्काशदृशीव शाश्वतम् ॥ ३७ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे नास्तिकस्य
द्रव्यभावभेदाद्विविधधर्मदर्शनपूर्वकं द्रव्यधर्मादपि परम्परया
भावधर्मलाभोक्तिलेशः षोडशोऽधिकारः ।

---

६ आत्मावबोधे ७ ज्ञान ८ आत्मावबोधस्य सम्यग् निर्भ-
ङ्गतायां ९ आकाशदर्शने इव ।

॥ अथ सप्तदशोऽधिकारः ॥

अथेत्यसौ नास्तिक आख्यदास्तिकं
यदुच्यते भोः प्रतिमार्चनाद्भवेत् ।
पुण्यं न तत्सम्भवतीषदार्या
अजीवतः का फलसिद्धिरस्ति ॥ १ ॥
नैवं स्वचित्ते परिचिन्तनीय-
मजीवसेवाकरणाद्भवेत्किम् ।
यद्यादृशाकारनिरीक्षणं स्या-
त्प्रायो मनस्तद्गतधर्मचिन्ति ॥ २ ॥
यथा हि सम्पूर्णशुभाङ्गपुत्रिका
दृष्टा सती तादृशमोहहेतुः ।
कामासनस्थापनतश्च काम-
केलीविकारान्कलयन्ति कामिनः ॥ ३ ॥
योगासनालोकनतो हि योगिनां
योगासनाभ्यासमतिः परिष्यात् ।
भूगोलतस्तद्गतवस्तुबुद्धिः
स्याल्लोकनालेरिह लोकसंस्थितिः ॥ ४ ॥

कूर्माहिकालानलकोटचक्रै-
 स्तदाश्रितज्ञप्तिरिह स्थितानाम् ।
 शास्त्रीयवर्णन्यसनात्समग्र-
 शास्त्रावबोधस्तदभीक्षकाणाम् ॥ ५ ॥
 नन्दीश्वरद्वीपपुटात्तथा च
 लङ्कापुटात्तद्गतवस्तुचिन्ता ।
 एवं निजेशप्रतिमापि दृष्टा
 तत्तद्गुणानां स्मृतिकारणं स्यात् ॥ ६ ॥
 यदा तु साक्षान्न हि वस्तु दृश्यं
 तत्स्थापना सम्प्रति लोकसिद्धा ।
 तथा च पत्यौ परदेशसंस्थे
 काचित्सती पश्यति यत्तदर्चाम् ॥ ७ ॥
 यदन्यशास्त्रेऽपि निशम्यतेऽदः
 श्रीरामचन्द्रे परदेशसंस्थे ।
 तत्पादुकां सोऽपि च रामवत्तदा-
 भ्यपूजयत्श्रीभरतो नरेश्वरः ॥ ८ ॥
 सीतापि रामाङ्गुलिमुद्रिकां ता-
 मालिङ्ग्य रामासिसुखं न्यमंस्त ।

११ कूर्मचक्रं अहिचक्रं अहिवलयारुख्यं वा चक्रं सूर्यकालान-
 लचक्रं चन्द्रकालानलचक्रं कोटचक्रं वेति वाच्यम् । १२ तदभिदर्श-
 कानाम् । १३ तस्य पत्युः अर्चा प्रतिमाम् । १४ रामायणादावपि ।

रामोऽपि सीताश्रितमौलिरत्न-
मासाद्य सीताश्रितिं व्यजानात् ॥ ९ ॥

नात्रास्ति कश्चित्तु तयोः शरीरा-
कारस्तथापीह तयोस्तथाविधम् ।
सुखं समायाद्यदजीवतोऽपि
तर्हीश्वरार्चापि सुखाय किं न ॥ १० ॥

इत्थं चरित्रेऽस्ति च पाण्डवानां
यद्द्रोणसूरिप्रतिमापुरस्तात् ।
भिल्लैकलव्यस्य ^{१६}किरीटिवद्धनु-
र्विद्या सुसिद्धेति जगत्प्रतीतम् ॥ ११ ॥

तथा च चञ्चादिकवस्त्वजीवं
क्षेत्रादिरक्षाकरणे समर्थम् ।
छायाप्यशोकस्य च शोकहर्त्री
कलेस्तु सीं स्यात्कलहाय नृणाम् ॥ १२ ॥

अजारजोमुख्यमथाप्यजीवं
पुण्यादिहान्यै भवतीति लोकः ।
अस्पृश्यकच्छायमजीवमेवं
यल्लङ्घ्यमानस्य निहन्ति पुण्यम् ॥ १३ ॥
गुर्वीवधूच्छायमपीह भोगिनः

१५ स्वाभिमूर्त्तिरपि । १६ नाम्नः । १७ अर्जुन । १८ छाया ।

१९ चण्डालादिसत्का छाया ।

प्रोलङ्घ्यमानस्य निहन्ति पौरुषम् ।

महेश्वरच्छायमथापि तस्य

रुषे व्यतिक्राम्यत एव पुम्सः ॥ १४ ॥

एवं पदार्था बहवोऽप्यजीवाः

सुखस्य दुःखस्य च हेतवः स्युः ।

देवाधिदेवप्रतिमाप्यजीवा

सती न किं सा सुखहेतुरत्र ॥ १५ ॥

वरं निजेशप्रतिमापि तर्हि

दृष्टा सती भक्ततमांसि हन्तु ।

परन्तु याऽस्याः क्रियते सपर्या

साऽजीवतः कस्य च किंफला स्यात् ॥ १६ ॥

नैवं त्वजीवापि सतीश्वरार्चा

समर्चिता पुण्यफलाय नूनम् ।

त्वं विद्धि चित्ते प्रतिमा यदीया

या या सका स्वोत्थगुणप्रदा स्यात् ॥ १७ ॥

यथा ब्रह्मणां प्रतिमा अजीवाः

२० महेश्वरो महानायकः सार्वभौमादिस्तस्य छाया तत्तथा वि-
भाषा सेनासुराछायाशालानिशानामिति क्लीबता एवमग्रेपि वाच्यम् ।

२१ महेश्वरस्य । २२ उल्लङ्घ्यमानस्य । २३ स्वर्णरूप्यरत्नवस्त्रकम्बल
सिद्धान्नपानौषधादिपदार्था अनेके सन्ति । २४ अजीवत्वहेतोः ।

२५ देवप्रतिमा ।

सत्योऽपि तत्पूजनतस्तदीयम् ।
 गुणं ददत्येव तथा सतीनां
 क्षेत्राधिपानामथ पूर्वजानाम् ॥ १८ ॥
 विधेर्मुखरेश्च शिवस्य शक्ते-
 र्याः स्थापनास्ता अहिता हिता वा ।
 अमानिताश्चाप्यभिमानिताः स्युः
 स्तूपं तथा वा फलवन्न किं स्यात् ॥ १९ ॥
 रेवन्तनागाधिपपश्चिमेश-
 श्रीशीतलादिप्रतिमा अजीवाः ।
 संपूजितास्तद्गतकार्यसिद्धिं
 कुर्वन्ति यद्वच्च तथाऽधिर्पार्चा ॥ २० ॥
 ये कार्मणाकर्षणवेदिनस्तथा
 नाम्नैव येषां मदनादिपुत्रके ।
 निर्जीवके तं विधिमाचरन्त्यहो
 यस्मात्सजीवानपि मूर्च्छयन्ति तान् ॥ २१ ॥
 एवं निजेशप्रतिमामजीवां
 तन्नामग्राहं स्तवनां विधाय ।
 समर्चयद्भिः कुशलैः सपर्यां
 सम्प्रापितो ज्ञानमयः प्रभुः स्यात् ॥ २२ ॥
 तथा ^{२६}नियोज्यानपि कांश्चिदात्मनो

मूर्त्तिं प्रभुर्मानयतोऽवसाय ।

तुष्यत्यसौ तेषु तथैवमीशो

ऽर्चितो भवेत्तत्प्रतिमार्चनात्स्यात् ॥ २३ ॥

सत्यं बुधैतत्परमत्र यस्मा-

द्विशेष एषो ऽभिनिरीक्ष्यते महान् ।

देवा यदेते किल सन्ति रागिणः

पूजार्थिनो नो भगवान्स ईदृशः ॥ २४ ॥

तदात्वतीवास्तु वरं यतः स्या-

दनीहसेवा परमार्थसिद्धये ।

यथाहि सिद्धस्य च कस्यचिद्वा

स्पृहावतः सेवनमिष्टलब्धये ॥ २५ ॥

सिद्धस्तु साधो वरिवर्त्ति साक्षा-

दैशी त्वजीवा प्रतिमा प्रतिष्ठिता ।

नायं विचारः परिपूजनीये

द्रव्ये यतः पूज्यत एव पूज्यः ॥ २६ ॥

यद्दक्षिणावर्तककामकुम्भ-

चिन्तामणिचित्रकवलिमुख्याः ।

कानीन्द्रियाणीह वहन्ति यत्ते

ऽर्चिताः प्रकुर्वन्ति मतं जनानाम् ॥ २७ ॥

वस्तुस्वभावाद्यदमी अजीवाः

स्वतोऽस्पृहावन्त इहाङ्गिकामान् ।

यच्छन्ति यद्वत् खलु पारमेशी
पुण्यस्य सिद्धयै प्रतिमार्चिता तथा ॥ २८ ॥

सत्यं मुने ऽदोऽस्ति परं य एते
स्युर्दक्षिणावर्तमुखाः पदार्थाः ।
अजीववन्तोऽपि विशिष्टजाति-
भेदात्तथादुर्लभवस्तुभावात् ॥ २९ ॥

आराधिता अङ्गिमतं दिशन्ति
नैतादृगर्चा किल पारमेश्वरी ।
अहो यदेषा सुलभोपलादिम-
मयी तदा किं सदृशी त्वंऽमीभिः ॥ ३० ॥

अहो विचारिन्नविचारितं मा
वदस्त्वमेवं जगतीह पश्य ।
यन्मूलतो वस्तु गुणि प्रतीतं
ततोऽपि यत्पञ्चकृतं गुणाढ्यम् ॥ ३१ ॥

यथाहि कश्चित्किल राजपुत्रः
प्रायेण वीर्यादिगुणास्पदं स्यात्
तं प्रोज्झ्य चेद्दुर्बलवंशसम्भवं
पुण्याच्च राज्ये विनिवेशयन्ति ॥ ३२ ॥

प्रामाणिकाः पञ्च यदा तदा त्वयं

३० यथा । ३१ परमेशस्य इयं पारमेशी । ३२ अप्राणिनः ।

३३ दक्षिणावर्तादिभिः ।

राजन्यकं मौलमपि प्रशास्ति ।

यदा तदुक्तं न करोति कश्चि-

त्स शास्यते नन्दवदेव तेन ॥ ३३ ॥

विचार्यते चेन्मनसा मनुष्यै-

मौलो गुणी राजसुतः स योग्यः ।

परन्तु यः क्षुद्रकुलोऽपि राजा

स एव सेव्यः खलु पञ्चपूजितः ॥ ३४ ॥

एवं हि चिन्तामणिमुख्यमेतद्

वस्तु प्रधानं निजकस्वभावात् ।

ततोऽपि मान्यं भुवि पारमेश्वरं

बिम्बं यतः पञ्चभिस्त्र पूजितम् ॥ ३५ ॥

लोके यदेवादृतमस्ति पञ्चभिः

तदेव मान्यं क्षितिपैरपि ध्रुवम् ।

यथा विवाहार्थं नृपा महाजना

न्यायौऽङ्घ्रिपुत्रावपरेऽपि चेत्यम् ॥ ३६ ॥

ये पञ्चभिस्तत्कृतभाग्यनोदा-

त्संस्थापिताः सन्ति त एव मान्याः ।

तथा स्वपूजाह्वयकर्मवीर्या-

कृतास्ति यैशी प्रतिमा सर्काऽर्च्यी ॥ ३७ ॥

प्राज्ञा य एते गदिताः पदार्था-
स्ते सर्व आकारयुता भवन्ति ।
अतस्तदीयाकृतिमन्तरात्मनः
कृत्वार्चयन्तेऽत्र तदीयबिम्बम् ॥ ३८ ॥
आकारमुक्तो भगवान्प्रसिद्ध-
स्ततस्तदीयं प्रतिबिम्बमेतत् ।
कृत्वा कथं पूज्यत एवमत्र
दोषस्त्वैतद्वस्तुनि तद्ग्रहो यः ॥ ३८ ॥
साधूच्यतेऽदस्त्वयका विचारिणा
ऽनाकारिणस्त्वाकृतिरेव नेष्टा ।
इदं तु यद्भागवतं हि बिम्बं
तच्चावताराकृतिकलसरूपम् ॥ ४० ॥
यादृक्त्वं संसारकृतावतारे
ऽभून्व्यासि तादृग्भगवान्महद्भिः ।
या या ह्यवस्था रुचिता च येभ्यः
साऽहो तदर्थैः परिपूज्यते तैः ॥ ४१ ॥
इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
नास्तिकस्याजीवरूपस्थापनासेवाफलप्रतिपादनोक्तिलेशो
सप्तदशोऽधिकारः ।

॥ अथ अष्टादशो ऽधिकारः ॥

यद्वा त्वनाकारवतौपि बिम्बं
 सिद्धस्य शुद्धं भगवत्सुनामः ।
 तत्तत्स्वचित्ताशयचिन्तितार्थां
 साक्षादिवेदं वितरत्वशङ्कम् ॥ १ ॥
 यत्स्थापना सा स्वकचित्तकल्प्या
 संतोऽसतो वास्त्वह वस्तुनः सा ।
 सर्वापि यादृग्निजभावसेविता
 तादृक्फलं यच्छति नात्र संशयः ॥ २ ॥
 लोकेऽप्यनाकारमयस्य वस्तुनः
 आकारभावः परिदृश्यते यथा ।
 आज्ञास्त्यसौ भांगवतीति वाचं—
 वाचं तु लेखाक्रियते मनुष्यैः ॥ ३ ॥

१८ भगवान् इति शोभनं नाम यस्य सिद्धस्य स तथा तस्य
 यो हि सिद्धो भगवान् इत्युच्यते । ३९ सिद्धवत् । ४० विद्यमानस्य
 अविद्यमानस्य वा । ४१ आज्ञा स्वयं साक्षादाकाररहिता परं तस्या
 अपि रेखारूप आकारः कल्प्यते या चाज्ञा सापि अमूर्त्तस्य भगव-
 दादेः स्वामिनः प्रतापस्य सम्बन्धिनी तेन पूर्वं भगवदादिप्रतापोऽमूर्त्तः
 अमूर्त्तस्याप्यस्यामूर्त्ता आज्ञा अस्या अपि अमूर्त्ताया रेखारूप आकार
 सद्भिः कल्पितः इत्यर्थः । ४२ स्वामिसम्बन्धिनी । ४३ उक्तोक्ता ।
 ४४ रेखा ।

^{४५}ता लङ्घते यः स तदा न साधु-
नोलङ्घते सैष जनेषु साधुः ।

^{४७}आम्नायशास्त्रेषु ^{४६}र्मरूद्यवोः स्यात्
तथाऽऽकृतिर्मण्डलतो विलेख्या ॥ ४ ॥

स्वरोदयस्याथ विचारशास्त्रे
^{५०}तत्त्वानि पञ्चापि च साकृतीनि ।

^{५१}अनाकृतं वस्त्विति साकृतं यथा
स्यादित्यमाकार इहाध्यनाकृतेः ॥ ५ ॥

पुनर्बुधेक्षस्व यतीह सन्ति
लोकेषु लोकाः किल लब्धवर्णाः ।

सर्वैश्चतैराकृतिवर्जिता अपि
वर्णाः ^{५४}प्रकृप्ताः ^{५५}स्वकनामसाकृताः ॥ ६ ॥

---

४५ आज्ञां । ४६ भव्य । ४७ आगमशास्त्रे मन्त्रशास्त्रे । ४८
मरुद्वायुः द्यौश्च नभः मरुच्च द्यौश्च मरुद्वावौ तयोर्मरुद्यवोः वायुनभसोः ।
४९ मण्डलकारणहेतुनाकृतिर्विलेख्या यथा मरुत्मण्डलं चाकाशमण्डलं
चेति-उत्त्वा तदाकाशे लिख्यते । ५० पृथिव्यग्नेजोवाय्वाकाशलक्षणानि ।
५१ आकृतिराकृतमाकारः भावे क्तः अनाकृतमनाकारं । ५३ सिद्धस्य ।
५४ रचिताः । ५५ स्वकं यन्नाम तेनैव साकृताः साकारा ये ते स्व-
कनामसाकाराः आकारादयो वर्णाः यथायमाकारः अयं ककारः अयं
हकारः इति स्वस्वनामग्राहं वर्णाः साकाराः कल्पिताः स्वचित्तकल्प-
नया स्थापिता इति ।

यैद्याकृतिः स्यान्नियताक्षराणां

तदा समेषां सदृगाकृतिः स्यात् ।

सा^{५७} नास्त्यतो भिन्नकभिन्निकैव

वर्णाकृतिः कापि न तत्र तुल्या ॥ ७ ॥

यावन्ति राष्ट्राणि च सन्ति विश्वे

वर्णाकृतिस्तेष्वपरापरैव ।

तद्व्यक्तिकाले तु समोपदेशः

तैः कार्यमध्यत्र विधीयते समम् ॥ ८ ॥

पुनश्च पश्य त्वमिमाः समा लिपी-

र्मिथ्या विधातुं न हि कोऽपि शक्तः

या येषु सिद्धाः किल तैश्चताभि-

नरैर्लिपिभिः प्रविधीयते फलम् ॥ ९ ॥

लिप्यो विभिन्ना इह यद्यपीमा

व्यक्तिः समैवास्ति तु पाठकाले ।

नृणां तथा कार्यकृतिः समस्ता

ताभिः समाना भवतीत्यवेहि ॥ १० ॥

५६ ननु एते वर्णाः महद्भिः स्थापिताः इति कथं प्रतिज्ञायते, उच्यते, यत्रेषां वर्णानां नियता शाश्वती एवाकृतिः स्यात्तदा समेषां लोकानां ककारादीनां अक्षराणां सदृशी एवाकृतिः स्यात् । ५७ सा तु समेषां समाकृतिर्नदृश्यते सर्वैरपि स्वमनोभिमतपृथक्पृथगेव लिख्यते अतो हेतोरेव भिन्नभिन्नाकृतिः सर्वेषामपि लिपिकर्मकारिजनानामिति ।

घनं किमाकारविवर्जिताना-

मिहाक्षराणामियमाकृतिः कृता ।

अस्या अपि स्थापनमन्यदन्यत्

कृतं बुधैः स्वस्वसुगुप्तवेदने ॥ ११ ॥

पुनश्चरागा अपि शाब्दरूप्या-

दाकारमुक्ताश्च तथापि तद्बुधैः ।

ते रागमालाह्वयपुस्तकेषु

न्यस्ताः किलाकारभृतः समस्ताः ॥ १२ ॥

एवं त्वनाकारवतोऽप्यधीशितु-

राकार एष प्रविकल्प्य सद्भिः ।

यं यं वशं साधु समिष्य पूज्यते

सर्वोप्ययं तेषु फलत्यवश्यम् ॥ १३ ॥

यद्वाहि पूजा परमेश्वरेऽत्रा-

लिप्तेऽथ निन्दा न लगेत्समापि ।

ते यादृशे तत्र कृते तु तादृशे

अभ्येत आत्मानमिमं स्वकीयम् ॥ १४ ॥

कुड्ये यथा वज्रमये नरेण

क्षिप्ता मणिर्वा दृषदप्यथा परा ।

ते द्वे अपि क्षेपकमभ्युपेते

न जातु यातस्तमंतीत्य कुत्रचित् ॥ १५ ॥

५८ आयातः । ५९ गच्छतः । ६० क्षेपकम् ।

कश्चिद्रवेः संमुखमात्मना रजो
 ऽथवा सितांभ्रं क्षिपति क्षमास्थः ।
 तत्सर्वमस्यैव समेति संमुखं
 न याति सूर्यं च तथोच्चखं प्रति ॥ १६ ॥
 यद्वा पुनः कश्चन सार्वभौमं
 संस्तौति तस्यैव फलाय सँ स्यात् ।
 निन्देदथेशं यदि कश्चिदङ्गी
 स्यात्सैव दुःखी जनतासमक्षम् ॥ १७ ॥
 स्तुतेऽधिकं स्यान्नहि सार्वभौमे
 विनिन्दितेऽस्मिस्तु न किञ्चिदूनम् ।
 नैवं प्रभौ पूजननिन्दनाभ्या-
 माधिक्यहानी स्त इमे तु कर्तुः ॥ १८ ॥
 यद्वा पुनः कश्चिदपथ्यपथ्या-
 हारीह दुःखं च सुखं च भुङ्क्ते ।
 न स्तस्तु ते आहतवस्तुनो यद्
 एवं च सिद्धार्चनमात्मगामि ॥ १९ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
 नास्तिकस्यानाकारस्यापि भगवतः स्थापनोक्तिलेशो
 ऽष्टादशोऽधिकारः ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽधिकारः ॥

साधो वरं प्रोक्तमिदं परं यथा
चिन्तामणिमुख्यमिहार्चकानाम् ।
सद्यः फलत्येव तथात्र पार-
मेशी फलेन्नो प्रतिमार्चिताऽसौ ॥ १ ॥
सत्यं त्वदुक्तं परमत्र साधो
संस्थाप्य चेतः स्थिरमित्यवेहि ।
यद्वस्तुनो योऽस्ति फलस्य काल-
स्तत्रैव तद्वस्तु फलत्यशङ्कम् ॥ २ ॥
यथाहि गर्भो नवमिस्तु मासैः
पूर्णैर्लभेत् सूतिमिहैव नार्वाक् ।
तथा पुनः काश्चन मन्त्रविद्याः
लक्षणेण कोट्याथ फलन्ति जापैः ॥ ३ ॥
वनस्पतिर्वा समये स्वकीये
सर्वः फलत्येष न चात्मशैड्यात् ।
सेवापि राजत्रिदशेश्वरादि-
सम्बन्धिनी वा फलतीह काले ॥ ४ ॥
संसाध्यमानोऽत्र रसोऽपि काले

सिद्धः फलायास्ति न साध्यमानः ।

तथान्यदेशव्यवहारकर्म

तत्कालपूर्त्तौ फलति प्रकामम् ॥ ५ ॥

तथैव पूजादिकमन्त्रपुण्यं

काले स्व एवास्ति भवान्तराख्ये ।

फलप्रदायीति ततो न दक्षै-

रौत्सुक्यमेष्यं फलदे पदार्थे ॥ ६ ॥

पुनर्बुधाऽवस्य हृदि स्वकीये

पूर्वे प्रणीता य इमे पदार्थाः ।

ते चैहिका ऐहिकदायिनस्तत्

फलन्त्यथात्रैव यतोऽग्रतो न ॥ ७ ॥

मनुष्यसम्बन्धिभवस्य तुच्छ-

कालीनभावादिति तुच्छमेभ्यः ।

प्राप्यं फलं तेन मनुष्यजन्म-

न्यैवात्र नैर्भ्योऽस्ति फलं परत्र ॥ ८ ॥

इदं सुहृत् पुण्यभवं फलं तु

महत्ततः स्याद्बहुकालभुक्त्यै ।

६४ पुनरास्तिकः प्राह । ६५ जानीहि । ६६ दक्षिणावर्तकादिभ्यः परत्र फलं न स्यात् अननुगामित्वात्, चर्मचक्षुर्दृश्यमानपदार्थास्तु जीवानामसहगामिनो भवन्ति, परमेश्वरपूजादिसमुत्थं पुण्यफलं अदृष्टत्वात् अदृष्टजीवेन सहगामि भवतीति तत्त्वम् । ६७ परलोके ।

प्रभूतकालस्तु विना भवान्तरं
देवादिसम्बन्धि न वर्तते यतः ॥ ९ ॥

तत्पुण्यलभ्यं फलमेतदस्ति
प्रायोऽन्यजन्मान्तरर्यातजन्तोः ।
यद्यत्र जन्मन्युपयाति पुण्य-
फलं तदा मङ्ग्लविनाशमेव ॥ १० ॥

यतो मनुष्यायुरतीव तुच्छं
मानुष्यकं देहमिदं शैरारु ।
तद्भुज्यमानं मरणान्तरागमात्
सन्नुद्व्यतीदं पृथुपुण्यजं फलम् ॥ ११ ॥

सुखान्तरां दुःखर्भवो महीयो-
दुःखाय यत्स्यादतिभीतिदा मृतिः ।
सा पुण्यजेऽस्मिन्सति नैव युक्ता
तदन्यजन्मे फलमेतदेति भोः ॥ १२ ॥

अनेकधोत्पन्नमनेकशो यथो-
पभुज्यमानं बहुकालमात्रम् ।
न क्षीयते पुण्यफलं तदेतत्
प्रायोऽन्यजन्मन्युदयं समेति ॥ १३ ॥

तथा च किञ्चिदुदुग्रपुण्यं
 साक्षादिहैवार्पयति फलानि ।
 यथाहि दिव्ये परिशुद्ध्यति क्षणाद्
 यः कश्चिदत्रास्ति जनेषु सूनुती ॥ १४ ॥
 शुद्धाय सिद्धाय च साधवे तथा-
 ऽपि प्रदत्तं सकलार्थसिद्धये ।
 स्यादैहिकामुष्मिकसर्वसौख्य-
 निबन्धनं बन्धनहृद्भवस्य ॥ १५ ॥
 जनेऽपि कस्मैचिदनुत्तराय
 क्षत्रादये स्तोकमपि प्रदत्तम् ।
 वारे क्वचित्केनचिदेकवेलं
 तस्येष्टसिद्धयै भवतीह नूनम् ॥ १६ ॥
 यावत्त्वंयं जीवति तावदस्य
 स राजपुत्रः सकलार्थकारी ।
 घनं हि किं दुष्टविपक्षजाता-
 न्मृत्यन्तकष्टादपि पात्यशङ्कम् ॥ १७ ॥
 एवं हि कुत्रावसरे किलैक-
 वारं महत्पुण्यमुपार्जितं यैः ।

७५ अत्युग्र । ७६ सत्यवादी । ७७ अल्पम् । ७८ अयं राज-
 पुत्रादेर्दाता कश्चिद्वैश्यादिः । ७९ रक्षति । ८० प्रस्तावादेनं राजपुत्रा-
 दये दातारं प्रति राजपुत्रादिः ।

तेषां तदत्रापि परत्र लोके
 सत्सौख्यसन्तानविधानहेतुः ॥ १८ ॥
 पुनस्त्वतीवोग्रतमं यदत्र
 पुण्यं च पापं समुपार्जि पुंसा ।
 अनेकपुंसामपि भुक्तये त-
 च्छालेरिव स्रैणयुजश्च चोरवत् ॥ १९ ॥
 यथैककः कश्चन राजसेवां
 कृत्वा सुखी स्यात्परिवारयुक्तः ।
 एकस्तथा कोऽपि नृपापराधी
 निहन्यतेऽसौ सपरिच्छदोऽपि ॥ २० ॥
 यद्येवमर्चादिकपुण्यमेतत्
 सर्वात्मना स्वार्थकरं निरुक्तम् ।
 तदैतदेवाद्वियतां जनौघः
 किं नामजापे विहिता प्रवृत्तिः ॥ २१ ॥
 साधूच्यते साधुजन त्वयेदं
 परं विवेकोऽत्र कृतो महद्भिः ।
 इमे गृहस्थाः खलु ये समर्था-
 स्ते द्रव्यभावाऽर्चनकारिणः ॥ २२ ॥

८१ शालिभद्रस्येव स्त्रीसमूहयुक्तस्य भुक्तये पुण्यफलमभूत् च
 पुनः चोरस्येव स्त्रीसमूहादियुक्तस्य पापफलं भुक्तये स्यात्तथेति । ८२
 पूजादि । ८३ सर्वप्रकारेण । ८४ पूजनक ।

ये योगिनो द्रव्यपरिग्रहेण

विना विभान्तीह भवे महान्तः ।

तेषां त्वैधीशस्मृतिरेव युक्ता

तैवैव तैस्त्वार्थकृतिः समस्ता ॥ २३ ॥

यथा विषं^{८८} गारुडहंसजाङ्गुली-

मन्त्रस्य जापाच्छ्रवणाच्च देहिनाम् ।

मूर्छावतां तत्त्वमजानतामपि

विनश्यतीत्थं भगवत्स्मृतेरघम् ॥ २४ ॥

तथाऽस्थिभक्षीति हुमायपक्षी

८५ भगवत् । ८६ अधीशस्मृत्या । ८७ तेषां योगिनां स्वार्थ-
सिद्धिः सर्वापि भवेत् । ८८ ननु योगिनः सम्यग्भगवत्स्वरूपं यथा-
स्थितं न विदन्ति भगवानपि निःस्पृहो नीरागश्च ततः केवलं भगव-
त्स्मृत्या एव योगिनां किं सिध्येदित्याह यथा विषमिति । ननु भगवद्-
ध्यायका योगिनस्तु यदि भगवत्स्वरूपं न जानन्ति परं भगवांस्तु
जानाति अयं ध्याता मां ध्यायति एवं गारुडिको गारुडादिमन्त्रान्वे-
त्ति परं विषाक्तो यद्यपि गारुडादिमन्त्रस्वरूपं न जानाति तथाप्यस्य
गारुडिकप्रयुक्तगारुडादिमन्त्रप्रयोगाद्विषनाश एवं योगिनोऽपि
सम्यग्भगवज्ज्ञानाभावेऽपि भगवन्नामाक्षरप्रभावात् दुष्कर्मक्षये पापं
नश्यतीति एवमेकपक्षभूतेऽपि ज्ञानेऽभीष्टसिद्धिः । ८९ आस्तामेक-
पक्षजमपि ज्ञानमुभयपक्षविकलेऽपि ज्ञाने संयोगमात्रादपीष्टसि-
द्धिर्यथा हुमायपक्षिणो यस्य शिरसि छाया निपतति स पातसाहिर्भ-
वति तत्र हुमायोऽपि न वेत्ति यदस्य शीर्षेऽहं छायां करोमि यस्य
शीर्षे छाया भवेत्सोऽपि न वेत्ति मम शीर्षे हुमायः छायां करोत्येवं

प्रसिद्धिमान्संततजीवरक्षी ।

उड्डीयमानस्य यदस्य छाया

यन्मुर्द्धगा सोऽत्र भवेन्नरेन्द्रः ॥ २५ ॥

नायं खगो वेत्ति यदस्य शीर्षे

छायां करोमीति तथेतरोऽपि ।

जानाति नैवं मम मस्तकेऽसौ

छायां करोतीति मृतं ह्योर्न ॥ २६ ॥

तथापि तच्छायमहात्मतोदया-

दधीशतोदेति दरिद्रतापहा ।

अजानतोरप्यथ सिद्धिरेवं

कथं स्मृतेर्याति न पापमीशितुः ॥ २७ ॥

अस्मिन्गते सर्वत आत्मशुद्धिः

सत्याममुर्ध्यां परमात्मबोधः ।

जातेऽत्र नो कश्चन कर्मबन्धः

कर्मप्रणाशे किल मोक्षलक्ष्मीः ॥ २८ ॥

द्वयोराप्यज्ञानेऽपि अन्यस्य नरेन्द्रत्वं सिध्यत्येवं सेवकोऽपि सम्यग्-
भगवत्स्वरूपं न जानाति भगवानपि नीरागत्वात्सेवकस्याभीष्टकृतौ
नोद्यच्छत तथापि सेवकस्य स्वामिस्मरणदर्शनादिसंयोगमहात्म्या-
देवाभीष्टसिद्धिः स्यादिति काव्यत्रयेणाह तथास्थिभक्षीत्यादि ।
९० ज्ञानं । ९१ पापे । ९२ आत्मशुद्धौ । ९३ परमात्मबोधे ।

अस्या हि सत्यां स्थितिरक्षया स्याद्

अनन्तविज्ञानमनन्तदृष्टिः ।

एकस्वभावत्वमनन्तवीर्यं

जागर्ति सज्ज्योतिरनन्तसौख्यम् ॥ २९ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे

नास्तिकस्य द्रव्यभावधर्मफलसम्प्रापणोक्तिलेश

एकोनविंशोऽधिकारः ।

॥ अथ विंशोऽधिकारः ॥

हे स्वामिनो यूयमिति प्रवक्तव्यं
 यदात्मबोधान्न विनास्ति मुक्तिः ।
 तर्हीतरेऽन्यान्कथमाहुरस्या
 हेतून्स्तदुक्तिर्न समा तथाहि ॥ १ ॥
 ये वैष्णवाः केचन विष्णुवादिनो
 विष्णोः सकाशान्निगदन्ति मुक्तिम् ।
 ये ब्रह्मनिष्ठाः किल ब्रह्मणस्तां
 शैवाः शिवाच्छक्तिकृतां तु शाक्ताः ॥ २ ॥
 तेषां न चात्मावगमो निदानं
 मुक्तेस्तथा नास्त्यथ “निर्णयोऽयम् ।
 यदात्मबोधाज्जनितैव मुक्ति-
 स्ततः किमेवं क्रियते विनिश्चयः ॥ ३ ॥

९५ वैष्णवादयः । ९६ विष्णुप्रमुखान् हेतून् । ९७ तस्मात्कारणादियं भवतां उक्तिरन्यैर्न समा वाऽन्येषां मुक्तिर्न भवद्भिः समा । ९८ ननु यदि वैष्णवादीनां विष्णुमुख्येभ्यो मुक्तिस्तर्हि अयं यो निश्चयो भवद्भिः प्रोच्यते स निश्चयो न ऐकान्तिकः कोऽयं निर्णयः यद्यस्मात् आत्मबोधादेव मुक्तिर्जायते अयं निश्चयो न युक्तो मुक्तेर्वहु-हेतुप्राप्यत्वात् तत्तस्मात्कारणात् एवं पूर्वोक्तो यो विनिश्चयः किमिति कथं क्रियते इति पृच्छन्तमाह सत्यं यदेते ।

सत्यं यदेते किल लोकरूढि-
 रूढास्तु विष्णवादिकभिन्नवीक्षिणः ।
 परन्तु तत्त्वार्थत एष आत्मै-
 वार्थोऽभिवाच्यो ननु विष्णुमुख्यैः ॥ ४ ॥
 कथं हि वेवेष्ट्यथ विष्णुरात्मा
 व्याप्तेरथ ब्रह्म तथैष आत्मा ।
 शिवोऽपि चात्मा शिवहेतुतः स्या-
 च्छक्तिस्तथात्मश्रितवीर्यमेतत् ॥ ५ ॥
 इत्थं हि सर्वैरपि विष्णुमुख्यैः
 शब्दैरसावात्मक एव बोध्यः ।
 ततस्त्वतो मुक्तिरियं न कस्मात्
 प्राप्येति तत्त्वं हृदि तैरपीक्ष्यम् ॥ ६ ॥
 चेन्नेति विष्णुप्रमुखेभ्य एभ्यो
 मुक्तिस्तदा वैष्णवमुख्यलोकाः ।
 सन्तो गृहस्था इह विष्णुमुख्यान्

९९ परमार्थतः । ६०० केवलज्ञानजातलोकालोकस्वरूपो ज्ञा-
 नात्मना व्यापकत्वेन विष्णुः । परब्रह्मसञ्ज्ञनिजशुद्धात्मभावनात्म-
 कत्वेन ब्रह्मा । शिवं निर्वाणं प्राप्तं येनेति शिवः कर्ममुक्तः सिद्धत्वा-
 वस्थामधिश्रितः, यदुच्यते योगवासिष्ठादौ, “ जीवः शिवः शिवो जीवो,
 नान्तरं शिवजीवयोः । कर्मबद्धो भवेज्जीवः, कर्ममुक्तः सदा शिवः ”
 इति यद्वा अत्रत्यभावापेक्षया शिवमस्यास्तीति शिवः शिवसत्तावान्
 इत्यर्थः । ? विचारणीयम् ।

एवार्चयन्तः परितो जपन्तु ॥ ७ ॥
परं तपः संयमयुक्तता क्षमा
निःसंगता रागरुषापनोदौ ।
पञ्चेन्द्रियाणां विषयाद्विरागो
ध्यानात्मबोधादि विधीयते कथं ॥ ८ ॥
एषैव सेवा ननु विष्णुब्रह्मा-
दीनां तदेयं कुत आश्रितास्ति ।
भोस्तेभ्य एवेति तदा न तेषां
वागस्ति हस्तोऽपि यतो ऽन्यबोधैः ॥ ९ ॥
तद्ध्यायियोगिभ्य इयं प्रवृत्ति-
स्तत्तैः कुतोऽसौ निर्गदोपलब्धा ।
अध्यात्मयोगादिति चेत्तदानीं
तस्य प्रणेताऽभवदत्र को भोः ॥ १० ॥
निरञ्जनैर्निष्क्रियकैर्न चायं
वक्तुं हि योग्यः खलु विष्णुमुख्यैः ।
सो ऽध्यात्मयोगः कुतराविरासीत्
चेदादियोगिभ्य इति प्रवादः ॥ ११ ॥
तैरप्यसावात्मभवावबोधा-
दध्यात्मयोगो ऽवगतो न चान्यतः ।

अनिन्द्रियान्निष्क्रियकान्निरञ्जना-
न्नित्यैकरूपान्न तु विष्णुमुख्यात् ॥ १२ ॥

स्वादात्मनो योऽवगमो बभूव
भावात्समाख्याद्गतरागरोषात् ।
अपूर्वलाभान्निखिलार्थदृष्टे-
रध्यात्मयोगः स्वत एव सिद्धः ॥ १३ ॥

एवं हि यश्चात्मभवात्मबोध-
स्तस्मान्नृणां जायत एव मुक्तिः ।
अस्या न हेतुस्त्वपरोऽस्ति विष्णु-
मुख्यस्तदात्माऽवगमस्पृह्य्या ॥ १४ ॥

ये तु स्वभावान्निगदन्ति मुक्तिं
तत्राप्यसावेव निवेदितोऽर्थः ।
स्वस्यात्मनो भाव इहाप्तिरुक्ता
तदात्मलाभान्ननु सिद्धिलक्ष्मीः ॥ १५ ॥

एवं समस्तैरपि मुक्तिमिच्छुभि-
र्मुक्तिः समेष्या नियतात्मबोधात् ।

---

४ समभावात् । ५ अप्राप्ततादृग्लाभात् । ६ सकलद्रव्यदर्शनात् ।
७ मुक्तेः । ८ ज्ञान । ९ भू प्राप्तावित्यस्य भावः प्राप्तिरित्यर्थः स्वस्या-
त्मनो भावः प्राप्तिः याथातथ्येनात्मनोऽवबोधेनात्मलाभ इत्यर्थः ।

अस्या निमित्तं नहि किञ्चिदस्मा-
दन्यन्यगादि प्रगुणैर्यदुच्यते ॥ १६ ॥
यावत्कषायान्विषयान्निषेवते
संसार एवैष निर्गन्ध आत्मा ।
तद्विमुक्तोऽजनि यावदात्मा-
वबोधयुग्मोक्ष इतीहितोऽयम् ॥ १७ ॥
ज्ञानं तथा दर्शनकं चरित-
मात्मैष वाच्यो न हि किञ्चिदस्मात् ।
भिन्नं यदेतन्मय एव देह-
मेष श्रितस्तिष्ठति कर्मनिष्ठः ॥ १८ ॥
आत्मानमात्मैष यदाऽभिवेत्ति
मोहक्षयादात्मनि चात्मशक्त्या ।
तदेव तस्योदितमात्मविद्धि-
ज्ञानं च दृष्टिश्ररणं तथासैः ॥ १९ ॥
आत्मावबोधेन निवार्यमात्मा-
ऽज्ञानोद्भवं दुःखमनन्तकालिकम् ।
अनेककष्टाचरणैरपीदं
विनात्मबोधादनिवार्यमस्ति यत् ॥ २० ॥

१० मुक्तेः । ११ वक्तव्यः । १२ कर्म (कषायविषय ?) । १३
आत्मा । १४ युक्तः । १५ स्वज्ञानबलेन । १६ आत्मनः । १७ द-
र्शनं । १८ अर्हद्भिः परमप्रत्ययवद्द्रव्यविशिष्टैः ।

चिद्रूप आत्मायमधिष्ठितस्तनुं

कर्माऽनुभावादसकौ शरीरी ।

ध्यानाग्निनिर्दग्धसमस्तकर्मा

स्याच्छुद्ध आत्मा तु तदा निरञ्जनः ॥ २१ ॥

इतीयता सिद्धमिदं विदन्तो

यदात्मबोधान्न परोऽस्ति सिद्धये ।

हेतुस्ततोऽत्रैव यतध्वमध्वनि

येनात्मनः स्थानमहो महोदये ॥ २२ ॥

मुनीश साधूदित एष मुक्ते-

मार्गो जिनेन्द्रागमयुक्तिसिद्धः ।

उत्सर्गनोत्सर्गहठाभिमुक्तः

श्रेयःश्रिये केवलराजयोगात् ॥ २३ ॥

परं हि यः सर्वमतानुयायी

मार्गोऽस्ति मुक्तेर्द्रुतमात्मदृष्ट्यै ।

अध्यात्मविद्याधिगमैकहेतुः

स मे निवेद्यः सरलः श्रमं विना ॥ २४ ॥

अहो त्वदीया खलु सूक्ष्मदृष्टि-

१९ प्रभावात् । २० प्रबन्धेन । २१ भो जानन्तः भो पण्डिता
इत्यर्थः । २२ मोक्षे । २३ उत्सर्गापवादलक्षणैकान्तकर्त्तव्यतारूपहठ
रहितः स्याद्वादाधिष्ठित इत्यर्थः । २४ मोक्ष । २५ दर्शन । २६
ज्ञानाय ।

र्यन्मङ्क्षु मुक्त्यर्थमयं विचारः ।

चित्ते समुत्पन्न इयानिदानीं

मन्ये तदा तेऽत्र मनोऽस्ति मुक्त्यै ॥ २५ ॥

आकर्णय त्वं मयका निगद्य-

मानं मुनेर्मुक्तिपथं समर्थम् ।

सिद्धान्तवेदान्तरहस्यभूतं

गुरूपदेशाद्ऽधिगम्य किञ्चित् ॥ २६ ॥

मुक्तिं समिच्छुर्मनुजः पुरस्तात्

करोतु चित्ते स विचारमेतत् ।

आत्माह्वयं योगिभिरेष शुद्धो

बुद्धश्च मुक्तश्च निरञ्जनश्च ॥ २७ ॥

इत्युच्यते तर्हि तु केन बद्धो

मुक्तस्त्वयं बद्धयत एष कस्मात् ।

ज्ञातं भ्रमेणेति यमूचुराद्याः

कर्मेति ^{२८} मोहेति भ्रमेत्यविद्या ॥ २८ ॥

कर्त्तेति मायेति गुणेति दैवं

२७ ज्ञात्वा । २८ मोहेत्यादाविति नैव विभक्त्यर्थस्योक्त-
त्वान्न विभक्तिर्यथा “ श्रीरामेति जनार्दनेति जगतां नाथेति नाराय-
णेत्यानन्देति दयावरोति कमलाकान्तेति कृष्णेति वा । श्रीमन्नाममहासृ-
ताब्धिलहरीकल्लोलमग्नं सुहुर्मुह्यन्तं गलदश्रुनेत्रमवशं मां नाथ नित्यं
कुरु ? ” इति श्रीभगवतः कवेरुक्तिः पद्यावल्यां तथात्रापि ।

मिथ्येति चाज्ञानमितीतिशब्दैः ।

सद्योगिनोऽमून्निगदन्ति तज्ज्ञा

भ्रमं ह्यनेनैव निबद्ध आत्मा ॥ २९ ॥

॥ विशेषकम् ॥

भ्रमोऽत्र मिथ्यानिजकल्पनोत्थितो

२९ शब्दान् । ३० भ्रमोत्रेति मिथ्या असत्या या निजकल्पना स्वमानसिकविकारस्तत उत्थित उत्पन्नो य एवंविधो यो भ्रमो मिथ्या-ज्ञानमनात्मीयवस्तुन्यात्मीयवस्त्ववगमः स्त्रीपुत्रमित्रमातापितृद्रव्यशरी-रादिसहवर्त्तिवस्तुषु अननुगामित्वेनास्वीयत्वान्ममेदामिति मिथ्याज्ञानं भ्रमः तेन संसारे शरीरे च मनोरमवस्तुषु रक्तमनोनिवर्त्तनं संसारे शरीरे च वर्त्तमाने दुर्वस्तुनि दुष्टमनोनिवृत्तिरिति वीतरागत्वेन रक्तद्विष्टम-नस्त्वनापादनं सम्यग्ज्ञानं तद्विपरीतं ज्ञानं मिथ्याज्ञानं स एव भ्रमः अतस्मिंस्तद्गृहो भ्रमः यथा शुकग्रहणार्थं वृक्षोपरि चक्रं स्थापयन्ति तच्चक्रकर्णिकायां च कारवेल्कं स्थापयन्ति तत्र च ममेदं भक्ष्यमिति मि-थ्याज्ञानेन भ्रमेण शुक आगत्य तिष्ठति तस्य स्थानतस्तच्चक्रं स्वयमेव च भ्रमति तद्भ्रमणात्तत्रस्थः शुकः केनाप्यगृहीतोऽपि भ्रमान्मन्यते यदहं केनापि गृहीतो वा पाशे निपातितः ततश्चक्रेण सह स्वयमपि भ्राम्यन्तच्चक्रं स्वेष्टमिवागृह्य स्वमवद्धमपिवद्धं मन्यमानः चूचूत्कारान् करोति तद्वेलायामशङ्कितो यदि उड्डीय याति तदा मुक्तः स्यात् अन्यथा भ्रमेणावद्धोपि तद्ग्राहकेण गृहीत्वा वध्यते इत्येवं नलिनीशुको यथा भ्रमेणैवं वध्यते पुनर्मर्कटकोऽप्यात्मानं भ्रमेणैव वन्ध्यति । यथा मर्कटग्राहकाः चणकभृतपात्रं स्थापयन्ति तत्राहारार्थी मर्कटो करं सिंघ्वा चणकमुष्टिं बद्ध्वा तादृशमेवकरं कर्षति तदा तु समुष्टिः करो न निर्गच्छति तदाऽयं जानाति अहमन्तरा केनचिद् बद्धः तदाऽवद्धोपि स्ववद्ध-

येनैव बद्धो नलिनीशुको यथा ।

बद्धः पुनर्मर्कटकोऽपि तद्वत्

तथैष आत्मा भ्रमतो निबद्धः ॥ ३० ॥

भ्रमे तु मुक्ते मनसः सकाशा-

दात्मैष मुक्तो भवतीति सिद्धम् ।

अस्मिस्तु मुक्ते हि भवेद्भेद-

स्तदात्मनः श्रीपरमात्मनश्च ॥ ३१ ॥

यदानयोर्वीक्षत एकभावं

मिति मन्यमानः चीचीत्कारान्कुर्वन् तद्वन्धकेन स बध्यते यदि तदा स्वबद्धां मुष्टिं छोटायित्वा याति तदाऽबद्धो भवति परमयमपि स्वकीय-मिथ्याभ्रमात् स्वं बन्धयति । एवमयमात्मापि अस्वीये वस्तुनि ममे-दमिति स्वबुद्धिं कुर्वाणः कर्मभिर्बध्यते यदा तु शरीरादिके वस्तुनि अनात्मीयतामाचरति अरक्तोऽद्विष्टश्च तिष्ठति तदा संसारस्थोऽपि मुक्तो भवति यदा त्वयमात्मा मुक्तस्तदान्तरात्मनः पारमात्म्यं प्रादुःष्यात् यत उच्यते । वहिरात्मान्तरात्मापरात्माभेदादात्मा त्रिविधः तत्र यावता हेयोपादेयविचारवैकल्यात् केवलेन्द्रियविषयासक्तो भवेत्तदा वहिरात्मा हेयोपादेयज्ञानवान् विषयसुखपराङ्मुखो भवान्तर्वर्तिवस्तुरक्तद्विष्टमनो-निवृत्तिमान् विरक्तोऽन्तरात्मा अयमेव यदा सिद्धकेवलात्मज्ञानस्तदाप-रात्मेत्युच्यते तदात्मपरमात्मनोर्न भेदवान् भवति यदा तु योगी आत्मा-नमात्मनात्मनि परमात्मभूतं पश्यति तदा योगी आत्मज्ञानी उच्यते स हि केवलज्ञानीति पर्यायान्तरं लभते ततश्चायं कर्ममुक्तः क्रियामुक्तः भ्रान्तिमुक्तश्च स्यात् इति योगिसमाचारः । अथ काव्यद्वयेनोक्तामे-षावस्थां द्रव्ययति यदा त्वयमित्यादि ।

योगी तदात्मावगमी निगद्यते ।

स केवलज्ञानमयो मुनीश्वरः

कर्मक्रियाभ्रान्तिविमुक्त उक्तः ॥ ३२ ॥

यदा त्वयं मुक्त इति प्रसिद्ध-

स्तदाहि सर्वत्र समत्वमुक्तः ।

घनं हि किं सैष मनःशरीर-

सुखासुखज्ञानविमर्शशून्यः ॥ ३३ ॥

न पुण्यपापे भवतोऽस्य मुक्तितो

मम क्रियेयं मम चैष कालः ।

संज्ञी ममोऽयं सुकृतं ममेद-

मित्याद्यभिद्वान्मनसो विनिर्जयात् ॥ ३४ ॥

स तावतेहास्ति शरीरधारी

सूक्ष्मक्रियातोऽपि न निष्क्रियो यत् ।

यावद्यदा सूक्ष्मक्रियापि नष्टा

मुक्तस्तदा सिद्ध्यति सिद्धताप्तेः^{३३} ॥ ३५ ॥

विद्वन् विमर्शः क्रियतामयं क्रिया-

वन्तोऽथवा निष्क्रियकाश्च सिद्धाः

चेन्निष्क्रिया ज्ञानजदर्शनोत्थ-

क्रियाऽक्रियेष्वेषु^{३४} कथं न सिद्ध्येत् ॥ ३६ ॥

सत्यं मुने ज्ञानजदर्शनोद्भवा

सैषा क्रिया सिद्धिगतेषु नास्ति ।

कथं यतः सैषु यदा तु लोके

कैवल्यलब्धिः^{३५} समभूत्तदानीम् ॥ ३७ ॥

क्रिये इमे द्वे युगपत्समास्तां

ये ज्ञेयदृश्ये इह ते अभूतां ।

ततो नृजातौ किल सक्रियत्व-

मभूत्तु सिद्धौ खलु निष्क्रियत्वम् ॥ ३८ ॥

एवं तु निष्क्रियता प्रसिद्धा

सिद्धेषु सिद्धास्त्यवधारणेन ।

सर्वस्य चैतस्य मनोनिरोधो

हेतुस्ततोऽत्रैव रमध्वमध्वनि ॥ ३९ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
आस्तिकनास्तिकानां द्वेषामपि परम्परया मनोनिर्विषयतापादनेन
च मुक्तिप्रापणकारणोक्तिलेशो विशोऽधिकारः ॥

३५ केवलज्ञान । ३६ पुनरत्र नोदको नोदयन्नाह, पूज्याः सिद्धा अपि
सक्रिया भवन्ति, कथं, यत उच्यते, सिद्धा जानन्ति पश्यन्ति च तर्हि
ज्ञानक्रियां च दर्शनक्रियां च कुर्वन्तीति ज्ञानदर्शनक्रियायाः सद्भावात्
कथं निष्क्रियत्वमिति निष्क्रियाः सिद्धा इति न घटते । नैवं यदैवात्र
मनुष्यभवे सिद्धस्य केवलज्ञानमभूत्तदैव यज्ज्ञातव्यं यच्च द्रष्टव्यमासीत्त-
दैवाभूत् सिद्धत्वावस्थायां नवं किमपि न जानाति न पश्यति सर्वा-
तीतानागतवर्तमानभावानां केवललाभसमये एव ज्ञानादर्शनाच्चेति
सर्वं सम्यक्तया ध्येयम् ।

॥ अथ एकविंशोऽधिकारः ॥

अमुं विचारं मुनयः पुरातना
ग्रन्थेषु जग्रन्थुरतीव विस्तृतम् ।
परं न तत्र द्रुतमल्पमेधसा—
*मैदंयुगीनानां मतिः प्रसारिणी ॥ १ ॥
मया परप्रेरणपाखर्या—
दजानतापीति विधृत्य धृष्टताम् ।
प्रश्ना व्यतायन्त कियन्त एते
परेण पृष्ठाः पठितोत्तरोत्तराः ॥ २ ॥
शैवेन केनापि च जीवकर्मणी
आश्रित्य पृच्छाः प्रसभादिमाः कृताः ।
माभूज्जिनाधीशमतावहेले—
त्यवेत्य मद्भक्षूत्तरितं मयैवम् ॥ ३ ॥
यथा यथा तेन हृदुत्थतर्क—
माश्रित्य पृच्छाः सहसाऽक्रियन्त ।
तथा तदुक्तं पुस्तो निधाय
मया व्यतार्युत्तरमार्हतेन ॥ ४ ॥
मया त्विदं केवललौकिकोक्ति—
प्रसिद्धमाधीयत पृष्ठशासनम् ।

पुराणशास्त्राहितबुद्धयस्तु
पुरातनीं युक्तिमिहाद्रियन्ताम् ॥ ५ ॥
परं विचारेऽत्र न गोचरो मे
प्रायेण मुह्यन्ति मनीषिणोऽपि ।
अमुं विना केवलिनं न वक्तुं
व्यक्तोपि शक्तः सकलश्रुतेक्षी ॥ ६ ॥
अतस्तु वैयात्यमिदं मदीय-
मुदीक्ष्य दक्षैर्न हसो विधेयः ।
बालोऽपि पृष्ठो निगदेत्प्रमाणं
वार्धेर्भुजाभ्यां स्वधिया न किं वा ॥ ७ ॥
यद्वेदमेवात्मधियां समस्तु
शास्त्रं यतः शासनमस्त्यथास्मात् ।
यदुक्तिप्रत्युक्तिनिर्युक्तियुक्तं
तद्वाभियुक्ताः प्रणयन्ति शास्त्रम् ॥ ८ ॥
यद्वास्ति पूर्वेष्वखिलोपि वर्णा-
नुयोग एतन्न्यगदन्विदां वराः ।
इयं तदा वर्णपरम्परापि
तत्रास्ति तच्छास्त्रमिदं भवत्वपि ॥ ९ ॥
आनन्दनायास्तिकनास्तिकानां
ममोद्यमोऽयं सफलोऽस्तु सर्वः ।

आँद्येषु चास्तिक्यगुणप्रसारणा-

दन्त्येषु नास्तिक्यगुणापसारणात् ॥ १० ॥

चिरं विचारं परिचिन्वताऽमु

यन्न्यूनमन्यूनमवादि वादतः ।

कदाग्रहाद्वा भ्रमसम्भ्रमाभ्यां

तन्मे मूर्षा दुष्कृतमस्तु वस्तुतः ॥ ११ ॥

मया जिनाधीशवचस्सु तन्वता

श्रद्धानमेवं य उपार्जि सज्जनाः ।

धर्मस्तदेतेन निरस्तकर्मा

निर्मातशर्माऽस्तु जनः समस्तः ॥ १२ ॥

वरतरखरतरगणधरयुगवर-

जिनराजसूरिसाम्राज्ये ।

तत्पट्टाचार्यश्रीजिन-

सागरसूरिषु महत्सु ॥ १३ ॥

अमरसरसि वरनगरे

श्रीशीतलनाथलब्धसान्निध्यात् ।

ग्रन्थोऽग्रन्थि समर्थः

सुविदेज्यं सूरचन्द्रेण ॥ १४ ॥ युगमम् ॥

३७ आस्तिकेषु । ३८ नास्तिकेषु । ३९ मिथ्या । ४० तत्त्वतः ।

४१ गत । ४२ सिद्ध ।

श्रीमत्खरतरवरगण—

सुरगिरिसुरशाखिसन्निभः समभूत् ।

जिनभद्रसूरिराजो

ऽसमः प्रकाण्डोऽभवत्तत्र ॥ १५ ॥

श्रीमेरुसुन्दरगुरुः

पाठकमुख्यस्ततो बभूवाथ ।

तत्र म^{४३}हीयःशाखा—

प्रायः श्रीक्षान्तिमन्दिरकः ॥ १६ ॥

तार्किकऋषभा अभवन्

हर्षप्रियपाठकाः प्र^४तिलताभाः ।

तस्यां समभूवन्निह

सुरभिततरुमञ्जरीतुल्याः ॥ १७ ॥

चारित्र्योदयवाचक—

नामानस्तेष्वभुः फलसमानाः ।

श्रीवीरकलशसगुरुवो

गीतार्थाः परमसंविज्ञाः ॥ १८ ॥

तेभ्यो वयं भवामो

बीजाभास्तत्र सूरचन्द्रोऽहं ।

गणिपद्मवल्लभपटु-

द्वितीयीको गुरुभ्राता ॥ १९ ॥

अस्मत्तु हीरसार-

प्रमुखा अङ्कुरकर्णयः सन्ति ।

तेऽपि फलन्तु फलौघैः

सुशिष्य-रूपैः प्रमापटुभिः ॥ २० ॥

तेनासुको वाचकसूरचन्द्र-

नाम्ना रसज्ञाफलमित्थमिच्छता ।

ग्रन्थो ऽमितोऽग्रन्थि मया स्वकीया-

न्यदीयचेतः स्थिरतोपसम्पदे ॥ २१ ॥

एवं यथाशेषुषि जैनतत्त्व-

सारो मयाऽस्मारि मनःप्रसत्त्यै ।

उत्सूत्रमासूत्रितमत्र किञ्चिद्

यत्तद्विशोध्यं सुविशुद्धधीभिः ॥ २२ ॥

वर्षे नन्दतुरङ्गचन्द्रिकलामानेऽश्वयुक्पूर्णिमा
ज्ञे^{४७} योगे विजयेऽहमेतममलं पूर्णं व्यधामादरात्
ग्रन्थं वाचकसूरचन्द्रविबुधः प्रश्नोत्तरालङ्कृतं
साहाय्याद्वरपद्मवल्लभगणेशहर्षप्रसादश्रियै ॥ २३ ॥

इति जैनतत्त्वसारे जीवकर्मविचारे सूरचन्द्रमनःस्थिरीकारे
ग्रन्थग्रथनोत्पन्नपुण्यजनतासमर्पणस्वीयगच्छगच्छनायक-
सम्प्रदायगुरुनामस्वकीयगुरुभ्रात्रादिनामकीर्त्तनोक्तिलेश
एकविंशोऽधिकारः सम्पूर्णः ।

॥ तत्सम्पूर्णे च परिपूर्णोऽयं जैनतत्त्वसारो ग्रन्थः ॥

---

४६ (१६७९) । ४७ बुधे । ४८ पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्
इति सूरइति सूरनाडी-सूर्यनाडीत्यर्थः चन्द्रइति चन्द्रनाडीत्यर्थः मनइति
सुषुम्णानाडीसूचनं यदन्तर्गतं मनः स्थिरीस्यात् । तथा च हठप्रदीपिका ।
मारुते मध्यसञ्चारे मनःस्थैर्यं प्रजायते इति । ततो मनःस्थिरीकार इति
सुषुम्णोच्यते । आसां नाडीनां स्थिरीकारो यस्मिन्नित्येकस्थिरीकार-
शब्दालापाद्यथेष्टार्थप्राप्तिः पक्षे ग्रन्थकर्त्तृनामसूचनमिति ध्येयम् ॥

शुद्धिपत्रक.

(मूलानुं.)

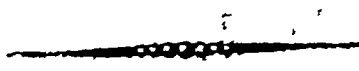
पृष्ठ.	लिटि.	अशुद्ध.	शुद्ध.
१	११	निर्दोषम्	निर्दोष
१	२२	लाभाप्तया	लाभतया
२	११	वर्गणा	वर्गणा
३	१५	च्छन्नानीव	छन्नानीव
३	२१	स्वयम्बूह्य	स्वयम्बूह्यम् ।
४	१३	सगुणत्व	सगुणत्वं
४	१५	कर्तृत्व	कर्तृत्वं
५	२१	पारमार्थ्या	पारमार्थ्या
५	२३	प्रेर्य	प्रेर्य
६	११	तादृशा	तादृशी
६	११	बुद्धि	बुद्धि
६	२३	दुःख	दुःख
७	७	ऋषि	ऋषि
७	१३	भुत	भूत
७	१८	कृत्यक्	ऋत्यक्
७	२२	पारवशात्	पारवश्यात्
११	५	दायति	दायतिः
१२	११	पश्यतोऽत्र	पश्यतात्र
१३	११	समाधीश्च	समार्थीश्च
१३	१२	कथं	कथं
१४	२२	मल्लो	मल्लो

१५	७	तं तं श्रवसी	तं ^{७६} तं श्रवसी
१५	१५	कालैश्च	कालैश्च
१६	७	न ते तेन	नसा ते न
१६	९	त्ययमेव	त्ययमेव
१८	७	न रूप	नरूप
१९	६	सुष्ठुदुष्ठु	सुष्ठुदुष्ठु
२१	४	प्रयोक्त	प्रयोक्
२१	१०	त्मनो	त्मानो
२२	१२	तेष	तेषु
२३	२०	पृष्टे	पृष्टे
२४	१२	मुत्पन्न	मुत्पन्न
२५	६	पस्मि	परिप
२५	१६	न तु	ननु
२५	२०	भावाना	भावना
२६	१३	ऽपेती	ऽपैती
२६	१८	सन्त	सन्तं
२७	१	च	न
२७	१४	सुर	सूर
२७	१९	दृप्त्यां	दृत्याः
२८	१८	मागि	मगि
३१	५	संसार	संसारा
३२	६	गुणो न	गुणेन
३२	१४	मिर्यति	मिर्यति
३२	२२	याथार्थ्यं	याथार्थ्यं
३३	७	य नि	यनि

३४	२०	सृष्टि	सृष्टि
३५	१४	दद्यमी	द्यदमी
३६	२१	परब्रह्मनामनि	परब्रह्मनाम्नः
३७	१४	तस्य	तस्तस्य
३७	२१	वितारितः	निवारितः
३९	१८	स्थिरैक	स्थिरैक
३९	१८	त्यनेक	त्येक
३९	२१	तदा	स्तदा
३९	२२	दर्श	दर्श
४२	११	रूपा	रूपा
४२	१९	यदी	यदि
४३	३	यो	दो
४३	८	सागसा-	सागस-
४४	२१	पृष्ठ	पृष्ठ
४६	२०	त्वदुक्त	त्वदुक्तः
४८	१४	यथैवं	यथैव
५०	६	यन्मु	यन्मु
५०	१७	सिद्धा	सिद्धा
५१	१३	णीयते	लीयते
५७	२०	उत्पन्ना	उत्पन्ना
६२	४	सुर	सूर
६४	८	षण्ड	खण्ड
६६	२१	ऽ	ऽस्तु
६९	९	करम्भ	करम्भ
६९	१२	समीर	स समीर

१०३	११	सिद्ध	सिध्य
१०४	१	न-	ननु-
१०४	२	नुया	या
१०४	६	चेत्तन्नवरं	चेत्तन्न वरं
१०४	११	तत्त्वं	तत्त्व
१०६	७	सालम्बने	सालम्बने
१०७	७	धार	द्वार
११४	११	स्पृहा	ऽस्पृहा
११४	१७	मणि	मणी
११८	३	त्वना	स्त्वना
११९	१	ता	तां
११९	३	मरु	मरुद्
११९	१७	काशे	कारो
१२०	७	देशः	देश-
१२०	८	तैः	स्तैः
१२०	२१	मत	मततया
१२१	१८	था परा	थापरा
१२३	४	मणि	मणी
१२४	४	मन्त्र	मत्र
१२६	१	च	च यत्
१२९	३	यन्मु	यन्मू
१२९	१७	राप्य	रप्य
१२९	१९	महा	माहा
१३०	१	अस्या	अस्या
१३१	१२	तथा	तदा

१३१	१७	पांउ	षामु
१३२	१७	जात	ज्ञात
१३३	१६	कुतरावि	कुत आवि
१३७	५	मुनेमुं	मुने मु
१३७	९	मेत्त्	मेवम्
१३८	१३	स्त्व	स्त्वा
१३८	१९	भ्राम्यन्त	भ्राम्यंस्त
१३८	२४	मेवकरं	मेव करं
१४२	२०	पृष्ट	पृष्ट
१४३	९	पृष्टो	पृष्टो
१४३	११	वात्प	वाल्प
१४४	३	ऽमु	ऽमुं
१४५	१५	सगु	सुगु

जैनतत्त्वसार.

(अनुवाद.)

पहेलो अधिकार.

सिद्धांत जेनो संशुद्ध (दोषरहित) छे अने ज्ञानादि अतिशयो वडे जे दीप्त छे एवा सत्य परमेश्वर श्रीवर्धमानस्वामीने प्रणिपात करीने स्व-(आत्म) ज्ञानार्थे किंचित् विचार दर्शावुंछुं.

आत्मा केवो छे ?

आत्मा नित्य, विभु, चेतनावान् अने अरूपी छे. नित्य, द्रव्य तरीके छे; पण पर्यायनी अपेक्षाए, देव मनुष्य नारक अथवा तिर्यंच गतिमां परिणाम (अवस्था) बदलाया करेछे माटे, अनित्य पण छे. विभु एटले व्यापक अथवा सर्वत्र स्थापवानी सत्ता सहित छे पण सामान्यतः स्वशरीरमां ज व्यापी रहेछे. चेतना एटले सामान्य विशेष उपयोग, ते आवरणो-(गुणने आच्छादन करनारां कर्मो) ना क्षयादिना प्रमाणमां होयछे. अरूपी एटले रूप अथवा आकार-आकृति के मूर्ति रहित छे.

कर्मो, केवां छे ?

कर्मो जड, रूपी अने पुद्गल छे. जड एटले चेतना रहित छे. रूपी एटले रूप सहित छे पण अतिसूक्ष्मताने लीधे ते चर्मचक्षुथी जोइ शकातां नथी. पुद्गल एटले पुरण (पुराववाना अथवा भराववाना) अने गलन (खरी जवाना) स्वभाववाळां छे.

જીવો અનંત છે. તેમના વે ભેદ છે. કર્મો રહિત તે સિદ્ધ અને કર્મો સહિત તે સંસારી. સંસારી જીવોની ભિન્ન ભિન્ન જાતિયો અને *યોનિયો છે. xજે જીવો પૃથ્વી, પાણી (અપ્), અગ્નિ (તેજસ્), વાયુ અને વનસ્પતિ રૂપી કાયા-(શરીર)માં વર્તેછે, તે માત્ર સ્પર્શન ઇન્દ્રિયનો વિષય ગ્રહી શકેછે તેથી તે એકેન્દ્રિય જાતિના છે. કૃમિ આદિને સ્પર્શનની સાથે રસન ઇન્દ્રિય (જિહ્વા) પણ હોયછે તેથી તે દ્વીન્દ્રિય જાતિના છે. જેમને ઉપલી વેની સાથે ત્રીજી ઘ્રાણ ઇન્દ્રિય (નાક) હોયછે તે કીડી પ્રમુખ ત્રીન્દ્રિય જાતિમાં છે. ચોથી દર્શન ઇન્દ્રિય (આંખ) જેમને વધારેમાં હોયછે તે ભ્રમરાદિ ચતુરિન્દ્રિય છે. જેમને પાંચમી શ્રવણ ઇન્દ્રિય (કાન) સહિત ઉપલી ચાર ઇન્દ્રિયો હોયછે તે દેવ, મનુષ્ય, નારક અને પશુ પક્ષી મત્સ્ય સર્પ નકુલ વગેરે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જાતિના છે.

વનસ્પતિ રૂપે વર્તતા જીવોમાં વે પ્રકાર છે. ફલ, છાલ, કાષ્ઠ, મૂલ, પત્ર અને વીજ રૂપી જે વનસ્પતિના એક એક શરીરમાં એક જીવ હોયછે તે પ્રત્યેક વનસ્પતિ છે. જેમનાં શિર, સાંધા અને ગાંઠો ગુપ્ત હોયછે અથવા જેમના સરસ્વા ભાગ થઈ શકેછે અથવા જે તંતુ રહિત હોયછે અથવા જે છેદાયા છતાં ઊગેછે ઘ્વી, કાંદા, અંકુરા, આદુ, હઝર, ગાજરાં, ગઢો, કુમારપાટું ઇત્યાદિ જે વનસ્પતિની એક એક કાયા-(શરીર)માં અનંત જીવો હોયછે તે

---

*જે જીવોનાં ઉત્પત્તિસ્થાન ઉત્પત્તિસમયે સમાન સ્પર્શ, રસ, ગંધ ને વર્ણવાઢાં હોય તેમની એક જાતિની યોનિ કહેલી છે અને એ રીતે સર્વ જીવોની મઢી ચોરાશી લઢ જીવયોનિ કહેવાય છે.-જૈનમત.

x પૃથ્વી (મૃત્તિકા) વગેરેમાં ચૈતન્ય હોવાનું વિજ્ઞાન-(science) ની શોધોથી સિદ્ધ થયું છે.

અનંતકાય અથવા સાધારણ વનસ્પતિ છે. એમને નિગોદ એવી પણ સંજ્ઞા છે.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને નિગોદ(સાધારણ વનસ્પતિકાય) એ દરેકના સૂક્ષ્મ અને વાદર (સ્થૂલ) એવા બે ભેદ છે. તેમાં જે સૂક્ષ્મ છે તે સર્વ લોકાકાશમાં વ્યાપી રહેલા છે પણ ત્વર્મચક્ષુથી જોઈ શકાતા નથી. વાદર પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય અને વાયુકાયના અસંખ્ય શરીરોનું અને વાદર નિગોદના અનંત શરીરોનું ભેગું પિંડજ ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાય છે. પણ પ્રત્યેક વનસ્પતિના એક, બે આદિ સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત શરીરોનું પિંડ નજરે પડી શકે છે. કેવલજ્ઞાની સર્વ જીવોને જોઈ શકે છે.

જીવો કરતાં કર્મો અનંત ગુણાં છે. તે સર્વ લોકાકાશમાં વ્યાપીને રહેલાં છે. વધારે શું ? જીવના એક એક પ્રદેશમાં શુભાશુભ કર્મની અનંતી વર્ગણાઓ (સમૂહો) રહેલી છે, જે સર્વજ્ઞથી જોઈ શકાય છે.

જેમ સ્વાણમાં રત્ન સુર્વણ ઇત્યાદિ મૃત્તિકાથી વ્યાપ્ત (આચ્છાદિત) હોય છે તેમ સંસારી જીવો સર્વ લોકાકાશમાં નિરંતર રહેલા કર્મોથી આવૃત (આચ્છાદિત) હોય છે.

ભિન્ન જાતિ—(સ્વભાવ અથવા સત્તા) વાઝાં કર્મોનો અને આત્માનો યોગ કેવી રીતે થયો ?

* જેવી રીતે સ્વાણમાં પથ્થર—(મૃત્તિકા ?) નો અને તેમાં રહેલા સોનાનો તથા અરણિના લાકડાનો અને તેમાં રહેલા અગ્નિનો યોગ

---

* નિરંજન, નિરાકાર, નિર્ગુણ અને નિષ્ક્રિય જગત્ના કર્તા પરમેશ્વરમાં સગુણાત્વ અંતર્લીન છે એટલેકે કર્તાનો અને તેના સત્ત્વાદિ ગુણોનો સંબંધ અનાદિસિદ્ધ છે. —કર્તૃવાદી.

અનાદિ સંસિદ્ધ છે, દુધનો અને તેમાં રહેલા ઘીનો યોગ સમકાલે (એકીવચતે) થયેલો હોયછે, સૂર્યકાન્ત મણિનો અને તેમાં રહેલા અગ્નિનો તથા ચન્દ્રકાન્ત મણિનો અને તેમાં રહેલા અમૃતનો યોગ સાથે ઉત્પન્ન થયેલો હોયછે, તેવીજ રીતે કર્મોનો અને આત્માનો યોગ કેવલજ્ઞાનીઓએ અનાદિ સંસિદ્ધ કહ્યોછે.

*જેમ તથાપ્રકારની સામગ્રીના યોગે સોનું પથ્થર—(મૃત્તિકા ?) માંથી જૂદું પડી શકેછે તેમ આત્મા પણ કર્મોની સાથે તેનો અનાદિ સંબંધ છતાં કર્મોથી ભિન્ન (મુક્ત) થઈ શકેછે.

---

* જેમ પહેલું સોનું અને પછી પથ્થર અથવા પહેલો પથ્થર અને પછી સોનું इत्यादि प्रकारનો ભેદ કદી કહી શકાતો નથી તેમ જીવ પહેલો અને પછી કર્મ અથવા પહેલાં કર્મ અને પછી જીવ એવો ભેદ ઘટી શકતો નથી. વચ્ચેનો સમસમયે જ થયેલો અનાદિ સંસિદ્ધ સંબંધ છે.—પર્યાયકાર,

(पृष्ठ ४ पर्यायकारना कथन उपर टिप्पणी.)

जीवनी साथे कर्मनो प्रवाहथी अनादि संबंध छे. तेम जो मानवामां न आवे तो मोटां दूषणो आवेछे, ते आ प्रमाणे:—

१. जो जीव पहेलो अने कर्मनी उत्पत्ति जीवमां पडी थइ एम मानवामां आवे तो कर्मरहित आत्मा निर्मल सिद्ध थाय, निर्मल आत्मा संसारमां (शरीरधारी) उत्पन्न थइ शके नहि, नहि करेलां कर्मना फळने भोगववानुं होय नहि, विना करे कर्मनुं फळ भोगववामां आवे तो सिद्धने पण कर्मनुं फळ भोगववुं पडे अने कृत—(करेला) नो नाश तथा अकृत—(नहि करेला) नुं आगमन इत्यादि दूषण लागे.

२. जो कर्म पहेलां उत्पन्न थयां अने जीव पडी थयो एम माने तो ते घटनुं नथी. केमके जेम माटीमांथी घडो थायछे तेम जेमांथी जीव उत्पन्न थइ शके एवा उपादान कारण विना जीव उत्पन्न थइ शके नहि, जीवे जे कर्म कर्यां न होय तेनुं फळ तेने होय नहि, जीव (कर्ता) विना कर्म उत्पन्न थइ शके नहि, इत्यादि.

३. जो जीव अने कर्म एकज वखते उत्पन्न थयां एम माने तो ते पण असत् छे. केमके जे वस्तु साथे उत्पन्न थाय तेमां कर्ता अने कर्म एवो भेद होय नहि, जीवे जे कर्म कर्युं न होय तेनुं फळ जीवने होय नहि, जेमांथी जीव अने कर्म उत्पन्न थइ शके एवां उपादान कारण विना जीव अने कर्म पोतानी मेलेज उत्पन्न थइ शके नहि, इत्यादि.

४. जो जीव सच्चिदानंदरूप एकलो छे अने कर्म छे ज नहि एवो पक्ष स्वीकारे तो तेथी जगत्नी विचित्रता सिद्ध थाय नहि.

५. जो जीव अने कर्म कंड ज छे नहि एवुं मानवुं थाय तो ते पण मिथ्या छे. केमके जो जीवज नथी तो ए ज्ञान कोने थयुं के कंडज छे नहि.

एटलावास्ते जीव अने कर्मनो संयोगसंबंध प्रवाहथी अनादि छे ए ज मानवुं युक्तिथी सिद्ध छे.—अज्ञानतिमिरभास्कर.

बीजो अधिकार.

जीव अने कर्म अनादि छे. जीव अने कर्मनो-संयोग अनादिसिद्ध छे. जीव केटलांक जुनां कर्मोने खपावेछे अने यथायोग प्राप्त-थयेलां-अथवा जेवां प्राप्त थयां तेवां पुरःस्थित, शुभाशुभ नवां कर्मोने ग्रहण करेछे.

कर्मो जइछे तेथी ते पोतानी मळे आश्रय लेवाने समर्थ-नथी. आत्मा बुद्ध (चेतनायुक्त) छे तेथी ते सुखने इच्छतो शुभ कर्मोने जाणता छतां ग्रहण करे पण दुःखनो द्वेषी छतां अशुभ कर्मोने जाणता छतां पोतानी मेळे ज-केम ग्रहण करे ? कयो विद्वान् स्वतन्त्र छतां अशुभ वस्तुने जाणीने ले. ?

(जे काले जे यवानुं होय ते) काल, (जीवनो कर्म ग्रहण करवानो) स्वभाव, नियति (भवितव्यता अथवा जे भाविभाव होय ते अवश्य थायछे), पूर्वकृत (जीवे पूर्वे करेलां कर्म) अने पुरुषकार (जीवनो उद्यम) ए सुखदुःखना पांच हेतु- (पंच सम-वाय) नी प्रेरणाथी जीव जाणता छतां जेम शुभ कर्मोने ग्रहण करेछे तेम अशुभ कर्मोने पण ग्रहण करेछे. दाखला तरीके, कोइ धनवान् स्वतन्त्र अने मोदकादि स्वादिष्ट वस्तु तथा खलने जाणता छतां भाविभावथी प्रेराइने खल खायछे. कोइ मुसाफर इष्ट स्थानके जवानो बीजा मार्ग नहि होय तो त्यां जलदी पहुँचवानी इच्छायी शुभाशुभ स्थानकोनुं उलंघन करेछे. चोर, परस्त्रीगामी, व्यापारी, मतधारी अने ब्राह्मणो तेवा प्रकारना भाविभावने लीधे जाणता छतां शुभाशुभ कृत्यो करेछे. भिक्षुक, बंदीजन (भाटचारण) अने ऋषि (तत्त्वज्ञानी योगी) भिक्षाने स्निग्ध (घृतादि स्नेहथी

युक्त) अथवा रूक्ष (लुखी) ज्ञाणीने जेव्ही मळी तेवी खायछे. युद्धमां मयेलो शूरो घेराइ जतां शत्रुने अने अशत्रुने जाणता छतां हणेछे. रोगी, निज रोगनी शान्तिने इच्छता छतां अने अपथ्यथी भविष्यमां पोताने थनारुं कष्ट पोते जाणता छतां रोगथी परवश थइने (कंटाळीने), अपथ्यनुं सेवन करेछे. तेवीज रीते जीव पण जाणता छतां शुभाशुभ कर्मांने अवश्य ग्रहण करेछे.

जीवनो ज्ञान विना पण कर्मांने ग्रहण करवानो स्वभाव छे. दाखला तरीके, लौहचुंबक संयोजकोथी नजीकमां मुकायेला सार अथवा असार लोहने वचमां कंडू व्यवधान (आंतरो) न होयतो ग्रहण करेछे. तेवीज रीते जीव पण काळादिथी घेराइने समीपमां रहेछीं शुभाशुभ कर्मांने वगर विचारे (अजाणपणे) ग्रहण करेछे.

त्रीजो अधिकारः

जीव पोते अरूपी छतां ते इन्द्रियो अने हस्तादिनी मदद विना कर्मोने सेनाघडे ग्रहण करेछे ? कोइने कंइ वस्तु ग्रहण करवी होय-छे त्यारे ते प्रथम ते वस्तुनुं निरीक्षण करीने पछीथी हस्तादिघडे तेने लेछे. आत्मा पोते तेवो नथी तेम छतां ते कर्मोने ग्रहण करेछे ए कथन केम घटे ?

* आत्मा पोतानी शक्तिथी अने स्वभावादिथी इन्द्रियादिनी मदद विना पण भविष्यत् कालमां भोगववा योग्य कर्मोने ग्रहण करेछे. जुवो. x औषधीथी सिद्ध करेला पारानी गुटिका हस्तेन्द्रियादि रहित छतां दुध विगेरेनुं पान करावेछे, सीसाने तथा पाणीने शोषी लेछे, शब्दवेध करवानुं वल आपेछे तथा शुक्रनी वृद्धि करेछे. जो पारो चक्षुरादि इन्द्रियो रहित छतां आटलुं करी शके तो आत्मा जेनी शक्ति अचिन्त्य छे ते शुं शुं न करे ? वनस्पतियो पण हस्तादि विना आहारनुं ग्रहण करेछे, नाळियेर प्रमुखना मूळमां पाणी सिंचवाथी तेना फळमां ते पाणी पहोंच्यानुं प्रत्यक्षतः देखीयछे. एटलुं ज नहि पण प्रायः सर्व वस्तु पोतानी मेळे पाणीनुं ग्रहण करीने आर्द्र थायछे. जो

* जगत्कर्त्ता ईश्वर निरिन्द्रिय निराकार छतां पोतानी अनंत-शक्तिथी भक्तोने जुवेछे, जपादि सांभळेछे, पूजादिनो स्वीकार करेछे. अने हस्त विना पापनुं हरण करी उद्धार करेछे.—कर्तृवादी.

x अतिशय शृंगारवाळी स्त्रीना अवलोकनथी पारो कुवामांथी उंछाळो मारी उंचो आवेछे.—लोकोक्ति.

एम कहवामां आवे के एतो पाणीनी शक्ति छे जे बीजी वस्तुओमां भेदन करीने दाखल थायछे, तो तेमां व्यभिचार (वाध) आवे-छे. मुद्गशिला (मगरियो पाषाण) अने कोरडु कण (गांगडु दाणा) कृदी पण पाणीथी भेदाता नथी. एतो जेने जे वस्तु ग्रहण करवा योग्य होय ते ते ज वस्तुने ग्रहण करे. लोहचुस्वकनो, स्वभाव छे के ते लोह सिवायनी धातुओने पडी मूकीने लोहनुं ज ग्रहण करे. तेबीज रीते जीव पण जेवुं जेवुं भविष्यत् कालमां बनवानुं होय तेवी प्रेरणाने वश थइने कर्मपुद्गलनुं ग्रहण करेछे. जेम कोइ सूतेलो माणस जे वखते स्वप्न जोइने मनधीज अनेक प्रकारनी क्रियाओ करेछे ते वखते तेनी पांच ज्ञानेन्द्रियो (स्पर्शनादि) अने पांच कर्मेन्द्रियो (करपादादि) एमनुं वळ प्रवर्तनुं नथी, तेम आत्मा पण इन्द्रियादिनी मदद विना कर्मोनुं ग्रहण करेछे. शुं त्यारे ए स्वप्न-भ्रम छे ? ना, एवुं मानवानुं नथी. केमके स्वप्ननुं पण वखते बहु मोहुं फळ होयछे. स्वप्न जोनारने जेम स्वप्न स्मरेछे तेम जीवने कर्मग्रहण कर्यानुं स्मरतुं नथी एम पण कहेवुं योग्य नथी. कारण के जेम जोयेळुं स्वप्न प्रायः याद आवतुं नथी तेम ग्रहण करेळुं कर्म पण प्रायः याद आवतुं नथी; पण जेम कोइने जेवुं स्वप्न जोयुं होय तेवुं ज सांभरेछे तेम करेलां कर्म पण कोइने ज्ञानविशेषथी सांभरे-छे. जेम कोइ उत्तम पुरुषने स्वप्न यथार्थ फळ आपेछे तेम कर्म पण जीवने सफल थायछे. जेम कोइने स्वप्न व्यर्थ (निष्फल) थायछे तेम केवलज्ञानोने कर्म पण तत्क्षण नाश पामवाथी फल-रहित थायछे.

ह्वे उत्पत्तिकालथी मांडीने अवसान (अंत) सुधी आत्मा शुं शुं करेछे ते पण स्वस्थ चित्ते अभ्यन्तरमां विचारी जुवो. गर्भनी अंदर शुक्र अने रज मध्ये रही यथोचित आहार करी इन्द्रिय वळ

विना पोतानी मेळे उतावळे सर्व प्रकारे सर्व धातुओने निपजावेछे. गर्भथी बहार निकळ्या (जन्म लीधा) पळी पण जेवो मळ्यो तेवो आहार शरीरनी अंदर ग्रहण करीने तेना विपाकथी थता परिणाम-वडे पोतानी मेळे धात्वादिना संपादन पूर्वक पुष्टि करेछे. तेमज रोममार्गे आहार लेइ खलने पड्यो मूकी रसोनो आश्रय लेछे अने तेना मळनो वारंवार बळथी त्याग करेछे. सत्व रज अने तम ए त्रण गुणोने धारण करतो सदज्ञान, विज्ञान, क्रोध, मान, माया, लोभ, काम, हिताहित आचारविचार, विद्या, रोग तेमज समाधिने धारण करेछे. ए रीते आत्मा शरीरनी अंदर शी रीते क्रिया करे-छे ? शुं देहनी अंदर तेने हस्तादि तथा इन्द्रियादि होयछे के जेवडे आहारादि प्राप्त करी तथाप्रकारनुं पृथक्करण करेछे अने मुदत पूरी थये जेम घरनो स्वामी ! जायछे तेम नीकळी जायछे ? ज्यारे एवो पुद्गलथी भिन्न अमूर्त आत्मा शरीरनी अंदर स्थिति क-रीने अने शरीरमां व्यापीने क्रियाओ करेछे अने सूक्ष्म तेमज स्थूल रूपी द्रव्योने ग्रहण करेछे त्यारे ते सूक्ष्मतम कर्मोने केम ग्रहण न करे ? * वळी आ जीव रूप तथा हस्तादि रहित छतां आवा रूपी शरीरने आहारपानादिक इन्द्रियोना विषयोमां तथा शुभाशुभ आ-रंभवाळां कामोमां केवी रीते प्रवर्त्तावेछे तेनो. पण विचार करो. जो जीवना उद्यम विना इन्द्रियो अने हस्तप्रमुख अंगोथीज सर्व क्रियाओ थती होय तो जीवरहित मडदां करेन्द्रियादिथी क्रियाओ केम करतां नथी ? आथी सिद्ध थायछे के शुभाशुभ कर्म आत्माज करेछे, एकलां अंगो करतां नथी. त्यारे अरूपी आत्मा सूक्ष्म एवा रूपी कर्मोने केम ग्रहण न करे ? जेवी रीते ध्यानी पुरुष वाह्यगत

---

* जीव तैजस कार्मण शरीरवडे आ वधुं करेछे.—जैन सिद्धान्त.

इन्द्रियोनी मदद विना इच्छित कार्यों करेछे—जिह्वानी मदद विना जाप जपेछे, कर्णनी मदद विना सांभळेछे अने जल पुष्प फल तथा दीप ए द्रव्यो विना सद्भाव पूजाने सफल करेछे तेवी रीते आ जीव पण इन्द्रियो तथा हस्तादि विना ए कालस्वभावादि पंच समवायथी प्रेराने कर्मोने ग्रहण करेछे.*

जो जीवना एक एक प्रदेशमां अनंत कर्मो लागेलां छे तो ते पिण्डीभूत थइने दृष्टिथी देखातां केम नथी ?

सूक्ष्मतम कर्मो आपणा जेवा चर्मचक्षुवाळाथी जोइ शकातां नथी पण ज्ञानीओ मात्र पोतानी दिव्य ज्ञानदृष्टिना उदयथी तेमने जोइ शकेछे. आना उपर दृष्टांत सांभळो. जेम कोइ पात्र अथवा वस्त्रादिमां लागेलां सुगंधी अथवा दुर्गंधी वस्तुनी गंधनां पुद्रलो ना-कथी जाणी शकायछे पण पिण्डीभूत थया छतां नयनादिथी देखी शकातां नथी तेम जीवने लागेलां कर्म पण आपणाथी देखातां नथी. मात्र केवलज्ञानी स्वज्ञानना प्रभावे तेमने जोइ जाणी शकेछे. जेम सिद्ध करेला पाराए पान करेछुं सुवर्णादि दृष्टिथी देखातुं नथी पण ज्यारे कोइ सिद्ध योगी पुरुष तेने पारामांथी बहार काढेछे त्यारे तेनी सत्ता (अस्तित्व) निश्चित थायछे तेम जीवने लागेलां कर्मोने पण मात्र ज्ञानी जोइ जाणी शकेछे, बीजो कोइ नहि.

---

* ब्रह्मनुं ध्यान धरनारने इन्द्रियादिनी मदद विना ब्रह्मत्वनी प्राप्ति थायछे.—ब्रह्मवादी.

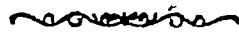
ચોથો અધિકાર.

જીવ અમૂર્ત અને કર્મો મૂર્ત છે. એ બેનો સંયોગ ન્યાયથી કેવી રીતે ઘટે ? ભિન્ન વસ્તુઓ આધારાધેય ભાવને કેવી રીતે ધારણ કરે ?

* જીવની શક્તિ અને કર્મના સ્વભાવને લીધે એમનો સંયોગ ઘટી શકે છે. ગુણનો આશ્રય દ્રવ્ય છે અને સંસારી જીવ-દ્રવ્યનો ગુણ કર્મ છે એટલે ગુણ (કર્મ) ગુણિ-(જીવ)નો આશ્રય લે એ ન્યાય છે. અમૂર્ત આકાશને વિચક્ષણો મૂર્ત તથા અમૂર્ત, ગુરુ તથા લઘુ, સર્વ પદાર્થોનો અવિનાશી મહાન આધાર માને છે. વિચાર કરો કે આ અરૂપી આત્મા રૂપી દ્રવ્યોને નિરંતર કેવી રીતે ધારણ કરે છે ? મિ-થ્યાત્વદૃષ્ટિ, ભ્રમ, કર્મમત્સર, કષાય, કામ, કલા, ગુણ, ક્રિયા અને વિષયો એમાંનું શું શું શરીરમાં રહેલો આત્મા ધારણ નથી કરતો ? જો એમ કહેવામાં આવે કે એ ગુણો તો શરીરાશ્રિ છે તો વિચારવાનું કે શરીર જીવરહિત થાય છે ત્યારે તે દેખાતા કેમ નથી ? અર્થાત્ તે ગુણો શરીર આશ્રિ નથી પણ જીવ આશ્રિ છે. વધારે દૂર જા માટે ? આ દૃશ્યમાન શરીરને અદૃશ્ય આત્મા કેવી રીતે ધારણ કરી રહ્યો છે એનો જ વિચાર કરો એટલે અરૂપી આત્મા અને રૂપી કર્મો એમનો સંગમ કૌતક ઉત્પન્ન નહિ કરે. જેમ કર્પૂર, હિંગ વગેરે સારી નરતી વસ્તુની ગંધ સ્થિતિ પ્રમાણે આકાશને આશ્રિ રહે છે તેમ કર્મો જીવને આશ્રિ રહે છે. इत्यादि प्रत्यक्ष दाखलाओथी निश्चित थायछे के कर्मो आ-त्मानो आश्रय लेछे, जे भवी (संसारी) कहेवायछे. ए रीते आ-त्मानो अने कर्मनो आश्रयाश्रेय भाव पण सिद्ध थयो.

* कल्पान्त काले सर्व विश्व निराकार ईश्वरमां लीन पशे त्यारे भूतगण अने गुणोनी स्थिति पण तेमां धशे.-कर्तृवादी,

पांचमो अधिकार.

परमेष्ठि संज्ञावाळा सिद्धात्मा अनंत ज्ञानं, अनंत दर्शन, अनंत सुख अने अनंत वीर्यथी दीप्त छे. ते सिद्ध जीवो कर्मोने केम ग्रहण करता नथी ? जो एमने सुख छे तो शुभ कर्मोनुं ग्रहण करतां कोण निषेधेछे ?

सिद्धात्माने कर्मग्रहणनो अयोग छे. कारण के कर्मोनुं ग्रहण सूक्ष्म तैजस कार्मण शरीरवडे थायछे, जेनो सिद्धात्माने अभाव छे. सिद्धात्माने ज्योतिष्, चिद् अने आनंदना भर—(समूह) थी सदा तृप्ति होयछे. सुखदुःखनी प्राप्तिना कारणभूत कालस्वभावादि प्रयोजकोनो सिद्धात्माने अभाव छे. सिद्धात्मा निरंतर निष्क्रिय छे. अथवा, सिद्धात्मानुं सुख वेदनीय कर्मना क्षयथी उत्पन्न थयेलुं अनंत छे अने कर्मो सान्त छे तेथी पण—अर्थात् अतुल्य मानने लीधे कर्मो सिद्धना सुखना हेतु थइ शके नहि. तात्पर्यके, सिद्धात्मा कर्मोनुं ग्रहण करता नथी. जेम लोकमां क्षुधा अने तृषार्थी मुक्त सुतृप्त जीवने तृप्तिनी कालमर्यादा होती नथी, जितेन्द्रिय तुष्ट योगीने कंड पण ग्रहण करवानी वांछा होती नथी अथवा जेम पूर्ण पात्रमां कंड पण मातुं नथी तेम सदा चिदानंदामृतथी परिपूर्ण सिद्धात्मा किंचित् कर्मग्रहण करता नथी. जेम मनुष्यने अद्भुत नृत्यदर्शनथी सुख थायछे तेम सिद्धोने विश्वना वर्तावरूप नाटकना प्रेक्षणथी नित्य सुख वर्तेछे.

सिद्धोने कर्मेन्द्रिय, ज्ञानेन्द्रिय के शरीर कंड नथी तो तेओ अनंत सुख केवी रीते प्राप्त करेछे ?

लोकमां कोइ ज्वरादिथी पीडित होय ते कदाचित् उंघतो होय त्यारे तेनां सगांवहालां ते सुखमां छे, जगाडशो नहि, ए प्रकारे बोलेछे. निद्रावस्थामां इन्द्रियजन्य सुख के करपादादिनी क्रिया कंइ देखातुं नथी तोपण सूतेला माणसने सुख होवानुं कहेवामां आवे-छे तेम जाग्रत् (ज्ञानादि उपयोगवाळा) सिद्धोमां सदा सुख होय-छे. अथवा, जे योगी आत्मज्ञानामृतनुं पान करतो पोताने सुखी मानेछे तेवा कोइ संतुष्टिथी पुष्ट अने जितेन्द्रिय मुनिने बीजो माणस पूछे के, ' आपने केम छे ? ' त्यारे ते ' सुखी ' एवो जवाब आपेछे. ते क्षणे तेने कोइ उत्तम वस्तुनो स्पर्श, भोजननो योग, गंधग्रह, दर्शन के श्रवण तेमज पाणिपादादिनी क्रिया कंइ होतुं नथी तोपण ते संतोषी महात्मा ' हुं सुखी छुं ' एम वारंवार कहेछे. तेनुं ज्ञानसुख तेज जाणेछे. ज्ञानहीन तेनुं कथन करवाने समर्थ नथी. एज प्रमाणे सिद्धोमां इन्द्रियोना विषयो अने क्रियाओ विना अनंत सुख छे. तेमना सुखभरने तेओज जाणेछे. ज्ञानी ते कहेवाने समर्थ नथी केमके ते निरुपम छे.

छट्टो अधिकार.

जीवनो कर्म ग्रहण करवानो स्वभाव छे ते मूलना स्वभावने छोडीने सिद्ध केवी रीते थाय ?

जीवनो अने कर्मनो जो के मूलनो (अनादि) संबंध छे तोपण तथाप्रकारनी साभग्री मळवाथी कर्म ग्रहण करवानुं छोडीने जीव शिव पामी सिद्ध थायछे. आ संबंधमां दृष्टांतो सांभळो. पारानो मूल स्वभाव चंचल अने अग्निमां अस्थिर रहेवानो (उडी जवानो) छे पण तथाप्रकारनी भावना देवाथी पारो वह्निमां स्थिर रहेछे. अग्निमां दाहकतानो मूल स्वभाव छे पण तथाप्रकारना प्रयोगथी-मंत्रयोग अथवा औषधीवडे बांधवाथी अग्निमां *प्रवेश करनारने अग्निदहन करतो नथी, अग्निनुं भक्षण करनार +चकोरपक्षीने अग्नि पोतानो स्वभाव बदली जवाथी दहन करतो नथी तेमज अभ्रक, सुवर्ण, रत्नकम्बल अने सिद्ध पाराने अग्नि दहन करतो नथी. एवे वखते अग्निमांनी मूलनी दाहकता क्यां जायछे ? लोहचुम्बक पाषाणमां लोह ग्रहण करवानो सहज स्वभाव छे पण ज्यारे अग्निथी ते मृत (भस्मीभूत) थायछे अथवा तेना दर्प- (प्रभाव) ने हरण करनारी बीजी औषधीथी तेने संयुक्त करवामां आवेछे त्यारे तेनो लोह ग्रहण करवानो स्वभाव नष्ट थायछे. तेज प्रमाणे सिद्धोमां कर्मयोग जतो रहेछे. धान्य प्रमुखनुं बीज ज्यांसुधी तेना मूल स्वभावमां विकार थयो होतो नथी त्यांसुधी धान्यांकुरनी उत्पत्ति करेछे पण ज्यारे ते बीज वळी जायछे त्यारे अंकुरोत्पत्ति

*सन्तपुरुषोने अने सतीओने अग्नि दहन करतो नथी.—लोकोक्ति.

+ चकोरपक्षी चन्द्रज्योत्स्नानुं पान करेछे.—विद्धशालभञ्जिका,

थती नथी. तेवीज रीते सिद्ध जीवोमां कर्मवीज वळी जवाथी नवीन कर्मबंध थतो नथी. वायुनो सहज स्वभाव चंचल वर्तेछे पण ज्यारे पवनने पखालमां निरुद्ध करवामां आवेछे त्यारे ते चल स्वभाव केवी रीते जतो रहेछे ? तेज रीते सिद्धात्माने विषे कर्म ग्रहण करवानो स्वभाव जतो रहेछे. आ अने एवां वीजां दृष्टांतोमां जेम मूळनो स्वभाव बदलाइ जायछे तेम जीवनो कर्म ग्रहण करवानो सहज स्वभाव पण सिद्धत्व पामतां जतो रहे तेमां थुं विचित्र छे ? x

—

---

* शुक्रादि मुनियो आहार, भय, मैथुन अने परिग्रह ए चार मूलनी संज्ञाओनो त्याग करीने परब्रह्मरूप सिद्ध थया छे-शैवमत.

સાતમો અધિકાર.

મુક્તિમાર્ગ (કલ્પના નાલ્કાની પેટે ?) સદાકાલ વહેતો રહેશે અને સંસાર પળ ભવ્યશૂન્ય થશે નહિ-આ વાક્ય પરસ્પર વિરુદ્ધ વચનવિલાસને લીધે સંગતિયુક્ત લાગતું નથી તેનું કેમ ?

ભગવાનનું એ વચન અસત્ય નથી પણ અલ્પ બુદ્ધિવાળા જીવોના ચિત્તમાં તે વેસે નહિ એ સ્વાભાવિક છે. એ ઉપર એક લૌકિક દૃષ્ટાન્ત છે, જે સાંભળતાંજ શ્રોતાજનોનું મન સ્થિર થાય તેમ છે. નદીઓના હૃદમાંથી નદીપ્રવાહ નીકળીને સદાકાલ સમુદ્રમળી વહે છે તોપણ હૃદો ખાલી થતાં નથી, નદીપ્રવાહ વંધ થતો નથી અને સમુદ્ર કદી પૂર્ણ થતો નથી. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી નીકળીને ભવ્ય જીવો મુક્તિમાં જાય છે તોપણ સંસાર ખાલી થતો નથી, ભવ્યજીવો સ્વૃટતા નથી અને મુક્તિ મરાતી નથી. આ દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિકનું સામ્ય સમ્યક્ પ્રકારે અવલોકન કરનારની અર્હદ્વચનમાંજ પ્રતીતિ થશે, અન્યત્ર નહિ. વીજું પણ એક લાગુ પડતું દૃષ્ટાન્ત પ્રમાણના જાણકારોએ સાંભળવા યોગ્ય છે. કોઈ બુદ્ધિશાળી જન્મથી માંડીને મરણ પર્યન્ત ત્રણ લોકનાં સર્વ શાસ્ત્રોનું, હિંદુઓનાં છ દર્શન અને યવનશાસ્ત્રોનું, આત્મ શક્તિથી પઠન કરતો અસંખ્ય આયુષ્ય નિર્વહન કરે તોપણ તેના અશ્રાન્ત પાઠથી તેનું હૃદય કદી શાસ્ત્રાધરોથી પૂર્ણ થાય નહિ. શાસ્ત્રાધરો સ્વૃટે નહિ અને શાસ્ત્રો ખાલી થાય નહિ. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી ગમે તેટલા ભવ્યો મુક્તિમાં જાય તોપણ મુક્તિ પૂરાય નહિ, ભવ્યો સ્વૃટે નહિ અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. અર્થાત્, મુક્તિમાર્ગ અન્તરાય વિના વહેતો રહેશે. આ દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિકની ભાવના વિજ્ઞોએ સ્વચિત્તમાં ચિન્તવી લેવી અને એવાં અનેક દૃષ્ટાન્તો યોજવાં.

આઠમો અધિકાર.

પરબ્રહ્મનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

પરોપકારપરાયણ, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી આત્મો પરબ્રહ્મનું નિવેદન આ પ્રમાણે કર્યું છે. પરબ્રહ્મ નિર્વિકાર, નિષ્ક્રિય, નિર્માય, નિર્મોહ, નિર્મત્સર, નિરહંકાર, નિઃસ્પૃહ, નિરપેક્ષ, નિર્ગુણ, નિરંજન, અક્ષર, અનાકૃતિ, અનંતક, અપ્રમેય, અપ્રતિક્રિય, અપુર્નભવ, મહોદય, જ્યોતિર્મય. ચિન્મય, આનંદમય, પરમેષ્ઠિ, વિશ્વ, શાશ્વત સ્થિતિયુક્ત, રોધવિરોધરહિત, પ્રભાસહિત, જગત્ જેનું નિસેવન કરે છે અને જેના ધ્યાનના પ્રભાવથી ભક્તોની નિવૃત્તિ થાય છે એવા ઈશ્વરરૂપ છે.

શું પરબ્રહ્મ સૃષ્ટિનું કારણ છે અને યુગાન્તે પરબ્રહ્માંજ જગત્ લીન થાય છે ?

પરબ્રહ્મને સૃષ્ટિ રચવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી તેમ તેમાટે તેને કોઈ *પ્રેરનાર પણ નથી. જો પરબ્રહ્મે સૃષ્ટિ રચી હોય તો તે આવી કેમ રચે ? આ જગત્ જન્મ, મરણ, વ્યાધિ, કષાય, જુગાર, કામ અને દુર્ગતિની મીતિથી વ્યાકુલ છે. પરસ્પર દ્રોહ અને વિપક્ષથી લક્ષિત છે. વાઘ, હાથી, સાપ અને વીંછીથી વ્યાપ્ત છે. પારથી, માછી અને શ્વાતકીથી સંચિત છે. ચોરી અને જારાદિ વિકારોથી પીડિત છે. કસ્તુરી, ચામર, દાંત અને ચામડા માટે હરિણો, ગાયો, હાથી અને ચિત્તાઓનું ઘાતક છે. દુર્ભિક્ષ, દુર્મારિ અને વિઢ્વરાદિથી કલિત છે. દુર્જાતિ, દુર્યોનિ અને કુકીટોથી પૂરિત છે. વિઘ્ના, દુર્ગન્ધ અને કલેવરોથી અંકિત છે. દુષ્કર્મને નિર્માણ કરનાર મૈથુનથી અંકિત છે. સપ્તધાતુથી નિષ્પન્ન શરીરોથી સમાશ્રિત છે. પ્રચંડ પાશ્વળ્ડઘટાથી

* કાલસ્વભાવાદિ સર્વ બ્રહ્મગત છે, -કર્તૃવાદી.

विडम्बित छे. नास्तिकोए सहित अने सर्व मुनीशोए निंदित छे. वितर्कना सम्पर्कवाळा कुतर्कथी कर्कश छे. वर्णाश्रमना भिन्न भिन्न धर्म अने षड्दर्शनना आचारविचार संबन्धी आडम्बरे युक्त छे. नाना प्रकारनी आकृतिवाळा देवताओनी एमां पूजा थायछे. पुण्य अने पापथी थता कर्मना भोगने आपनारुं छे. स्वर्गापवर्गादि भवान्तरनो एमां उदय वर्तेछे. श्रीमन्त अने निर्धन, हिंदु अने तुरुष्क (मुसलमान) आदि भेदोथी भरेलुं छे. एमां केटलाक परब्रह्मनी साथे वैर धारण करनार, केटलाक परब्रह्मनुं खण्डन अने हास्य करनार अने केटलाक परब्रह्मनी पूजाना रागी जीवो होयछे. एनो विस्तार करवाथी थुं ? केमके जे देखायछे ते विपरीतज छे. परब्रह्मना स्वरूपथी तहन भिन्न छे. विद्वानो तो कहेछे के कार्यमां उपादान कारणना गुणो होवा जोइए. संसारमां जे अनित्य वस्तु देखायछे ते जो सृष्टि समये ब्रह्ममांथी उत्पन्न थइ होय तो योगियो एने जुगुप्सनीय गणी शीघ्र त्यजिने वैराग्य केम लेछे ? जो द्वेषरागादिथी विरूप जगत्स्वरूप उत्तम योगविदोने त्यागवा योग्य होय तो तेज सर्व युगान्ते परब्रह्मने पोतानी अंदर धारण करवा योग्य केवी रीते थाय ? त्यारे क्यांतो ब्रह्ममां विवेक न होय अथवा थुकादि योगियोमां न होय ! जे ब्रह्मने करवा योग्य अने धारवा योग्य ते अन्य पुरुषोने—थुकादि योगियोने निंदवा अने त्यजवा योग्य ! सृष्टि ब्रह्ममांथी उत्पन्न थइ अने प्रलय पण तेमां थशे एवुं कहेनार ' ब्रह्म अतिमूढ छे ' एवुं थुं नथी निवेदन करता ? थुं एमां ब्रह्मने वान्ताहतिनो (वमेलुं खावानो) दोष नथी लागतो ? लोकमां एकादा ब्राह्मणादिनी घात थाय तो मोटी हत्या थइ कहेवायछे त्यारे सृष्टिनो संहार कर्त्ता ब्रह्मने ते हत्या केवी लागे ? दयालुने अदया ! स्वराचित सृष्टिनो संहार करतां ब्रह्मने हिंसा न लागे एम जो कहेता हो तो पुत्रोने उत्पन्न करीकरीने मारी नाखनार बापने पण कोइ

दोष लागणे नहि. एतो ब्रह्मनी लीला छे माटे संहार करता ब्रह्मने पाप न लागे एवुं जो कहेवुं होय तो मृगयाए (शिकारे) गयेला राजाने पण जीवो मारतां पाप नहि लागे. स्वभावथी अथवा काल-थी प्रेराने सृष्टिनो संहार करतां विभुने पाप लागतुं न होय अने आ अशस्त संहारमां बलिष्ठ स्वभाव अने काल ब्रह्मने प्रेरता होय तो सृष्टिसंहारमां स्वभावने अने कालने ज हेतु रहेवा द्यो. युक्तिमां न बेसे एवा ब्रह्मनुं शुं काम छे ? जे लोको सृष्टि रचवानुं अने संहार करवानुं ब्रह्ममां आरोपेछे ते ब्रह्मनो महिमा प्रकट करता नथी परंतु निर्दूषणमां दूषणनो आरोप करेछे. ब्रह्मने निष्क्रिय कहीने तेनेज पाळुं जगत् रचनार कहेवुं ते ' मारी मा वांझणी छे ' एना सदृश छे. जे कोइ विज्ञानवंत छे ते सर्व ब्रह्मनुं चिन्तन करेछे. जो तेओ ब्रह्मांश होय तो तेमनामां अने ब्रह्ममां शो भेद छे ? तेओ श्नेने माटे चिन्तन करेछे ? ए जीवो ब्रह्मांश हशे तो ब्रह्म पोतेज तेमने पोतानी पासे विना परिश्रमे लेइ जशे. जो ब्रह्मनी प्राप्ति माटे नीरागता, निःस्पृहता, निर्द्वेषता, निष्क्रियता, जितेन्द्रियता अने समानता इत्यादि करवा योग्य होय अने जो ब्रह्मनी एमांज प्रीति होय तो ब्रह्ममां निष्क्रियत्व सिद्ध थयुं. जो एम कहेवामां आवे के ब्रह्मनो स्वभावज एवो सक्रिय निष्क्रियादि छे तो कर्त्ताना अनेक स्वभावने लीधे कदाचित् एनामां अनित्यता पण थाय ! द्वेष पण थाय ! राग पण थाय ! दृष्टिथी पण ए देखाय ! ब्रह्म नित्य छे एवी *पंचावयव वाक्यथी करेली व्याप्ति पण नहि थाय ! नित्य तेज छे जे एकरूप छे, जेमके आकाश. सृष्टि रचवामां अने युगांते

* १ ब्रह्म नित्य छे. २ एकस्वभावत्व होवाथी. ३ जे एक स्वभाववाळुं होय ते नित्य, जेमके आकाश. ४ ब्रह्म तेवुं छे. ५ माटे ब्रह्म नित्य छे.

संहार करवामां कर्त्ताने मनःस्थ सक्रियता देखीती लागे ! सृष्टि-संहारना अभावे निष्क्रियता रहे ! तेमज जीवोने सुखदुःख देखायछे तेथी एनामां रागद्वेष पण सिद्ध थाय ! जो एवोज तर्क होय के जेवुं कृत्य तेवुं सुख दुःख तो पछी कर्त्तानुं शुं पराक्रम ? त्यारे निश्चित थयुं के, स्व पुण्य पापज सुख दुःखनां हेतुओ छे. जो जीवो ब्रह्मांश होय तो ब्रह्मांश सरखा होवार्थी ते सर्वे सरखा होय. ज्यारे जीवो सुखी दुःखी इत्यादि बहु प्रकारना देखायछे त्यारे ते भेदनो करनार ब्रह्मथी कोइ अन्य निश्चय होवो जोइए. जो जीवो ब्रह्मथी भिन्न होय अने सुखदुःखनो कर्त्ता ब्रह्म होय, तो जे हेतुथी ब्रह्म सुख दुःख करे छे ते हेतु (पुण्यपाप) नो कर्त्ता पण ते (ब्रह्म) ज हो ! ब्रह्मने निरञ्जन, नित्य, अमूर्त अने अक्रिय कहीने फरीथी तेनेज कर्त्ता, संहर्त्ता अने रागद्वेषादिनुं पात्र कहेवुं ए परस्पर विरुद्ध होवार्थी आ जगत् भिन्न छे अने ए ब्रह्म पण भिन्न छे एवं मुनियोए विचार्युं अने तेथीज संसारस्थित मुनियो मुक्ति माटे परब्रह्मनुं ध्यान करेछे.

*जे कोइ ईश्वरनी (विष्णुनी) मायाने जगत्नी रचनामां हेतुभूत कहेछे तेमने विचारवानुं के, ईश्वर मायामां आश्रित छे के माया ईश्वरमां आश्रित छे ? माया जड होवार्थी पोतानी मेळे आश्रय लेवाने समर्थ नथी. ईश्वर ब्रह्मरूप होवार्थी जाणता छर्ता मांयानो आश्रय ले नहि. कारण के चेतन परतन्त्र होय तोज जडनो आश्रय ले. वळी विचारवानुं के, ईश्वर मायाने एकी वखते प्रेरेछे के दरेक जीवप्रति पृथक् पृथक् प्रेरेछे ? जो मायाने एकी वखतेज प्रेरवामां आवती होय तो तेनी एकरूपताने लीधे त्रणे लोक एकरूप

* विष्णुनी मायाथी जगत्नी रचनादि थायछे-वैष्णवमत,

सर्व सुखमयी अथवा सर्व दुःखमयी थाय, भिन्नरूप न थाय, जो मायाने दरेक जीवप्रति पृथक् पृथक् प्रेरवामां आवती होय तो मायाने अनंतता प्राप्त थाय, जेथी माया अनेक प्रकारनी थाय अने जीवो पण भिन्नरूप थाय. “ एम हो ” एवं कदी कहेवामां आवे तो पण माया जड छे ते श्रुं करी शके ? ईश्वरनी शक्तिथी माया वधुं करवाने समर्थ होय तो ईश्वरज सुखदुःखनो दाता हो ! वारु जीवोए ईश्वरनो शो अपराध कर्योछे के ते दरेक जीव प्रति एवी मायाने प्रेरे ? निरपराध जीवोने जे ए प्रकारे दुःखादि दे ते ईश्वर शेनो ? जे ईश्वरनुं ध्यान करता नथी ते ईश्वरना अपराधी होवाथी ईश्वर तेमने दुःख करतो होय ने जे ईश्वरनी सेवा करेछे तेमने ए सुखनी श्रेणि आपतो होय तो जे एवी प्रतिक्रिया करे ते ईश्वर तो रागी द्वेषी गणाय ! “ एम हो, ” एवं कदी कथन थाय तो जे ईश्वरने निंदतोए नथी तेम वंदतो पण नथी तेनी शी गति ? लोकमां जीवो त्रण प्रकारना छे. सेवक, असेवक अने मध्यस्थ. ज्यारे पहेला बे प्रकारना जीवोनी गति छे त्यारे मध्यस्थ जीवनी पण कोइ गति होवी जोइए. मध्यस्थ जीवनी कोइ गति नियत होय तो तेनो कर्ता कोण छे ? त्यारे एमज कहेवुं योग्य छे के जेवुं कर्म कर्युं होय तेवुंज सुख दुःख प्रसुख मळेछे.

जे कोइ एम कहेछे के ईश्वर (कर्ता) पोतामांथी जीवोने प्रकट करीने (सृजीने) संसारिभाव पमाडेछे अने महाप्रलय समये पाछो तेमनो संहार करेछे तेमने पूछवानुं के, ईश्वर विद्यमान जीवोने प्रकट करेछे के नवाज प्रकट करेछे ? जो प्रथम पक्ष होय तो वात सांभळो. जे ईश्वर जीवोने इष्ट स्थानकमां राखी मूकीने क्रियाबसरे प्रकट करे ते तो अमारा जेवो भवसरे नदि मळवाना

भयथी वस्तुनी रक्षा करनार होवो जोइए ! एथी तो ईश्वरनी अशक्ति प्रकट करी, जो ईश्वरनी अचिन्त्य शक्ति छे तो श्रुं ते लोभी छे एवं कहेवुं छे ? जो नवाज जीवोने रचीने संसारिभाव पमाडता होय तो मूळना स्वरचित जीवोने मुक्त करवाने श्रुं समर्थ नथी के ए प्रकारे विडम्बना देछे ? जो ईश्वर स्वरचितनो पण ए प्रकारे संहार करे तो एनो ए विवेक केवो ? बाळक पण स्वकृत वस्तुने शक्ति पहुँचे त्यांसुधी साचवेछे.

जो ईश्वरनी ए लीला होय तो लीला करता लोकनी पण निंदां करवी न जोइए, तप यम ध्यान प्रमुखथी जो ईश्वर लभ्य होय अने ईश्वरने ए रुचतां होय तो जेने ए रुचे ते कदापि एवी लीला करे नहि. लोकमां पण जीवादिनो जेमां घात थतो होय एवी सर्व लीलानो ईश्वरे निषेध करेलो छे. ' वीजाने निषेध करे अने पोते आचरण करे ' ए तो कोइ अतीव निंदित होय तेज करे. एवं वगर विचार्युं काम करनारने अमे ईश्वर कहेता नथी. जो ईश्वर पोते पवित्र, स्वजनने पावन करनार अने ज्योतिर्मयादि गुणोथी विशिष्ट होय तेम छतां ए स्व अंशोने स्वरसथी विमोह पमाडी संसारिभावमां रचीने बहु दुःखनुं पात्र जीवत्व प्रेरता होय तो आ जीवो ईश्वरांश नथी. वीजा भले हो ! ईश्वर निजांशोने जाणता छतां पोताना रम्य स्वरूपमांथी पाडीने जेना उदरमां संकटनी पेटीछे एवा दौर्गत्य दौस्थ्यादिमय आ संसारमां सहसा केम प्रेरे ? जो ईश्वरनी ए लीला होय तो आ संसारज एने इष्ट छे, तयारे संसारी जीवोए ईश्वरनी प्राप्ति माटे उग्र कष्टादि शा माटे करवुं ? एवी रीते असंबद्ध उद्-गार काढनारना वचननी कदापि प्रतीति थाय नहि.

त्यारे श्रुं कहेवुं छे ?

જે કંઈ કહેવાનું (વાચ્ય) છે તે સાંભળો. જ્યોતિર્મય, ચિન્મય, સદા એકરૂપ, લોકોનાં સુખદુઃખનાં હેતુ જે જુવે છે અને યોગીશ્વરોને જેમનું સ્વરૂપ ધ્યેયતમ છે એવા પરમેશ્વર છે. જીવ તથા-પ્રકારના કર્મના યોગથી સુગતિ અથવા દુર્ગતિ, સુખ અથવા દુઃખ પામે છે. જ્યારે જીવ સમાનભાવને ધારણ કરે છે ત્યારે બ્રહ્મત્વને પામે છે. પરમેશ્વર સંબંધી સૃષ્ટિસંહારની કથાની પ્રવૃત્તિ કરવાથી જો લોકોની તુષ્ટિ થતી હોય તો સ્ફુર્તિ અને પ્રભાવનું પ્રતિપાદન કરવા માટે ઈશ્વરની સ્તુતિ કરવી યોગ્ય છે. પરમેષ્ટિ-પરમેશ્વરને કર્તા કહેવાનું રહેવા ઘો. જેમ લોકમાં કોઈ શૂરવીર પોતાના સ્વામીનાં શત્રોવડે શત્રુઓને જીતીને નિજ અંગમાં સુખ કરવાથી કર્તા થાય તેમ પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરનાર પરમેશ્વરના ધ્યાનવડે આત્માને સુખ કરવાથી કર્તા છે અને આત્માના અંધકારનો અપહાર કરવાથી સંહર્તા છે. જેમ શૂરવીરે શસ્ત્ર વાપરવાથી શસ્ત્રના સ્વામીને કંઈ પણ પ્રયાસ પડતો નથી તેમ ધક્તે ઈશ્વરનું ધ્યાન કરવાથી ઈશ્વરને પણ કંઈ ક્રિયા કરવી પડતી નથી. આથી ઈશ્વરની નિષ્ક્રિયતા સિદ્ધ થાય છે. જેમ શૂરવીર શસ્ત્રના પ્રભાવવડે સુખ થવાથી સુખ કરનાર તરીકે શસ્ત્રના સ્વામીને કથન કરે તેમ ધક્ત પણ ધ્યાનના પ્રભાવવડે સુખ થવાથી સુખ કરનાર તરીકે ધ્યાનના સ્વામી—પરમેશ્વરને જ કહે છે. એવાં અનેક દૃષ્ટાન્તોવડે પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરનાર ધક્તને સૃષ્ટિસંહારનો કર્તા પ્રતિપાદન કરી શકાય.

नवमो अधिकार.

ब्रह्म एटले थुं ?

ब्रह्म ते ज छे, जेने सिद्ध कहेवामां आवेछे, शुद्धचित्तवाळा मृनियोने जे ध्यान करवा योग्य छे अने मुक्तिगृहप्रति जवानी इच्छा-वाळा योगियो जेने भवसमुद्रमां *प्रवहण समान गणेछे.

जो आ सृष्टि ब्रह्ममांथी उत्पन्न थइ नथी तो ते क्यांथी उत्पन्न थइ अने क्यां प्रलय थशे ?

त्रिकालज्ञानी वीतराग योगियोए कथन कर्युंछे के काळ, स्व-भाव, नियति, कर्म अने उद्यम (वीर्य) ए समवायपंचकथी सृष्टि अने संहार थायछे.

पुरातन तत्वविद् महात्माओ वदेछे के ब्रह्ममां ब्रह्म लीन थायछे अने ज्योतिमां ज्योति मळी जायछे, ए प्रवाद ब्रह्म विना केम घटे ?

विज्ञो ज्ञानने ब्रह्म अथवा ज्योति कहेछे. एक सिद्धनुं ब्रह्म (ज्ञान अथवा ज्योति) सर्व दिशाओमां जे अनंत क्षेत्रने आश्रि रह्युंछे तेज क्षेत्रने आश्रि वीजा सिद्धनुं त्रीजा सिद्धनुं यावत् अनंत

---

* जेम प्रवहण—(ब्राह्म)नी मददथी समुद्रना किनारे पहुँची शकाय पण घेर पहुँचवा माटे ब्राह्म छोडी चालवुं विगेरे स्वालंबन करवुं पडे तेम सिद्धना ध्यानथी संसारनो पार पामी शकाय पण मुक्तिमां पहुँचवामाटे सिद्धनुं ध्यान छोडी समभावलक्षण आत्मध्यान करवुं पडे.—पर्यायकार.

सिद्धोनुं पण ब्रह्म रहेलुं छे अने तेथी एवं कहेवायछे के ब्रह्ममां ब्रह्म
हीन थायछे अने ज्योतिमां ज्योति मळी जायछे.

जो एम होय तो क्षेत्रनुं सांकर्य केम न थाय तथा परस्पर आ-
लिंगित (मिलित) ब्रह्मने संकीर्णता केम न थाय ?

जेम कोई विद्वान्ना हृदयमां घणा शास्त्राक्षरोनो संग्रह छतां
तेनी छाती संकीर्ण (सांकडी) थती नथी तथा अक्षरोने परि-
पिण्डता थती नथी तेम ब्रह्मपरंपराश्रित ब्रह्म (चिद्) वडे सर्वतः
आश्लिष्ट क्षेत्र (दिब्) संकीर्ण थतुं नथी अने ब्रह्मने सांकर्य थतुं
(संकडामण पडती) नथी. एज प्रमाणे सिद्धोथी परिपूरित सिद्ध-
क्षेत्र संकीर्ण थतुं नथी अने सिद्धपरंपराश्रित सिद्धो सांकर्य-
बाधा रहित जयवंता वर्तेछे.

દશમો અધિકાર.

*નિગોદ જીવો અનંત કાલ સુધી નિગોદમાં જ રહે છે. નારક જીવોને પડતા દુઃખ કરતાં અનંત ગુણું દુઃખ તે અનુભવે છે અને એક એક સમયમાં અનેક (-આઠ-) વાર જન્મ મરણ કરે છે. એમને મન પળ હોતું નથી. જે જીવો વ્યવહાર રાશિમાં આવે છે તે ક્રમે કરીને વિશિષ્ટ હોય છે. વ્યવહાર રાશિમાંથી જે જીવો પાછા જાય છે તે ફરીને નિગોદ જેવા થાય છે. આ કેવી રીતે થાય છે ?

નિગોદના જીવો તેમના જાતિ સ્વભાવથી અને મહાર્તિદાયક ઉત્તરકાલની તાદૃશ પ્રેરણાથી સદૈવ દુઃખ પામે છે. અત્ર દૃષ્ટાંત. લવણ સમુદ્રનું પાણી સદાકાલ સ્વારું હોય છે. અનંત કાલે પણ પીવા યોગ્ય થતું નથી તેમ વર્ણાંતર પણ પામતું નથી. એમ થતાં થતાં લવણ સમુદ્રને અનંતાનંત કાલ થઈ ગયો. જેમ લવણ સમુદ્રનું પાણી મેઘનું મુખ પ્રાપ્ત થયે ગંગાદિ મહાનદીમાં આવવાથી પીવા યોગ્ય થાય છે, તેમ નિગોદમાંથી નીકળીને વ્યવહાર રાશિમાં આવેલા જીવો સુખી થાય છે. જેમ ગંગાદિ મહાનદીનું પાણી લવણ સમુદ્રમાં પાછું જવાથી સમુદ્ર જલના રૂપ અને રસ યુક્ત-સ્વારું થાય છે તેમ વ્યવહાર રાશિમાંથી નિગોદમાં પાછા ગયેલા જીવો નિગોદ જેવા દુઃખી થાય છે. વીજું દૃષ્ટાંત. દર્માન્વિક-(શુવાના) હૃદયમાં

* નિગોદના જીવો બે પ્રકારની રાશિઓમાં છે. અવ્યવહાર અને વ્યવહાર. તેમાં નિગોદ સંજ્ઞાથી સામાન્યતઃ અવ્યવહાર રાશિનું ગ્રહણ થાય છે.

†રૂર્વ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોને મન હોતું નથી. પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જે સંજ્ઞી છે તેમને મન હોય છે, અસંજ્ઞીને મન હોતું નથી.—જૈન સિદ્ધાંત.

दुर्मन्त्रना जे वर्णो होयछे ते उच्चाटन कहेवायछे. दुर्मान्त्रिकना हृदय जेवुं निगोदनुं स्थान छे. दुर्मन्त्रना वर्णो जेवा निगोदना जीवो छे. सन्मन्त्रना वर्णो जेवा व्यवहार राशिना जीवो छे. जेम दुर्मन्त्रमांना वर्णोमांथी जे वर्णो सन्मन्त्रमां आवे ते शुभ कहेवायछे, तेम निगोदना जीवोमांथी जे व्यवहार राशिमां आवेछे ते विशिष्ट थायछे. जेम सन्मन्त्रमांना जे वर्णो पाछा दुर्मन्त्रमां वपराय ते उच्चाटन दोषथी दूषित थाय, तेम व्यवहार राशिमांथी निगोदमां पाछा आवेला जीवो निगोद जेवा थायछे. पंडितोए स्वबुद्धिथी एवां नानां मोटां दृष्टांतो योजी लेवां.

निगोदना जीवो समस्त लोकमां व्यापीने रहेला छे ते घनीभूत यतां दृष्टिपथमां केम आवता नथी ?

निगोदना जीवो अतिसूक्ष्म नामकर्मना उदयथी एक शरीर आश्रि अनंत रहेला छे तथापि चर्मचक्षुथी देखाता नथी. जेम गंधा (वज), कलेवर अने हिंग वगैरेनी बहु प्रकारनी गंध परस्पर मळीने रह्यथी अन्य वस्तुने अथवा आकाशने संकीर्णता थती नथी, तेम निगोद जीवोना परस्पर आश्लेषथी तेमने पोताने सदाकाल अति बाधा रहेछे पण अन्य वस्तुने तथा आकाशने संकीर्णता थती नथी. जेम गंधादिक वस्तुनी सत्ता नाकथी समजायछे पण आंखथी जोइ शकाती ज नथी तेम निगोदना जीवो श्रीजिनवचनथी मनवडे जाणी (मानी) शकाय पण जोइ शकाय नहि, केवलज्ञानी मात्र तेमने जोइ शके. जेम सर्वत्र उडती अति सूक्ष्म रज आंखे देखाती नथी अने राशीभूत थतो पण जणाती नथो परन्तु आच्छादित वस्त्रमदेशना छिद्रमां पडेलं सूर्यकिरणोनां प्रतिबिंबोमां उडती त्रसरेणु देवायछे, तेम निगोदना जीवो दिव्य दृष्टिथी देखी शकायछे.

निगोदादि जीव आहार करेछे छतां ते कया गुणने लीधे गुरुता पामता नथी ?

जेम पारो विविध धातुओने खाता छतां गरिष्ठता पामतो नथी, चंपाना फुलथी वासित अथवा कृष्णागरु धूपथी धूपित वस्त्र मूल-भारथी गुरुता पामतुं नथी, एक तोलो सिद्धकरेलो पारो सो तोला सोनुं पचावी जाय तोपण तेनुं तोल वधतुं नथी अने +पखालनी अंदर पवन भरवामां आवे तेम छतां तेनुं वजन वधतुं नथी तेम जीव पण आहार करता छतां गुरुतामां वधतो नथी.

निगोदना जीवो कया कर्मथी अनंतकाल सुधी अति दुःखित होयछे?

आ संबंधी संपूर्ण विचार जणाववाने केवली शिवाय कोइ समर्थ नथी. तोपण तेनो आशय समजाववा सारु किंचित् कर्मप्रकार कहेवामां आवेछे. निगोदना जीवो स्थूल आस्त्रव सेववाने समर्थ नथी परन्तु ते एक एकने विधिने एक एक शरीर आश्रि अनंत रहेलाछे, पृथक् पृथक् देहरूपी गृहथी रहित छे, परस्पर द्वेषना कारण-भूत तैजस ! कामण शरीरमां संस्थित छे अने अत्यंत संकीर्ण निवास मळवाथी अन्योन्य विधिने निकाचित वैर बांधेछे, जे प्रत्येकने अनंत जीवो साथे उग्रपणे बंधायछे. हवे ज्यारे एक जीवे एक जीव साथे बांधेलुं वैर अजेयछे त्यारे एक जीवे अनंत जीवो साथे बांधेलुं वैर अनंत काले केम न भोगवाय ? वळी ते वैर वर्धमान थतां तेथी पण अनंत काल सुधी केम न पहोंचे ? अर्थात् निगोद जीवोनुं वैर दुष्कर्म अने ते भोगववानो काल अनंत छे. * गुप्तिगृह-(केदखाना)मां

+ Air-pump थी तहन हवा रहित करेली—Vacuum युक्त वस्तु जेवी नहि पण साधारण रीते खाली कहेवाती अने पछीथी पवन भरेली परवाल समजवी.

* ग्रंथकर्त्ताना समयना केदखानाने उद्देशी आ दृष्टांत छे ते ध्यानमां राखवुं.

पूरायला केदीओ जेम परस्पर संमर्दनथी पीडाया छता आमांथी कोइ मरे अथवा जायतो हुं सुखे बेसुं ने भक्ष्य पण प्रमाणमां कंडक वधारे मळे एवी दुष्ट भावनाथी, एक एक प्रति निकाचित अत्यंत वैर पूर्वक कर्म बांधेछे—जे वर्धमान थतां तेमने अति दुष्कृत लागेछे, तेम निगोद जीवोना कर्मबंध विषे पण समजवुं. जुओ ! अति सांकडा पांजरामां पूरायलां पक्षीओ अने जाळ वगेरेमां सपडायलां माछलां परस्पर विवाधाथी देषयुक्त थया छतां अति दुःखी थायछे. बुधो कहेछे के, घोरने मरातो अथवा सतीने अग्निमां प्रवेश थती कुतूहलथी जोनारा द्वेष विना पण सामुदायिक कर्म बांधेछे, जे नियत (खरेखर) अनेक प्रकारे भोगववुं पडेछे. ए प्रमाणे कौतुकथी बंधायलां कर्मोना विपाक अति दुःखदायी थायछे तो पछी निगोद जीवोए परस्पर-वाधाजन्य विरोधथी अनंत जीवो साथे बांधेलां कर्मोना भोग (परिपाक) अनंत काळ वीत्या छतां पण पूरो न थाय तेमां थुं आश्चर्य छे ?

निगोद जीवोने मन नथी तेम छतां ते तंदुल मत्स्यनी पेटे, जेनो परिपाक अनंत काळ सुधी पहोंचे एवां कर्म शायी बांधेछे ?

निगोद जीवोने मन नथी तोपण अन्योन्य विवाधाथी तेमने दुष्कर्म तो उत्पन्न थाय ज. विष जाणतां खाधुं होय अथवा अजाणतां खाधुं होय तोपण ते मारे ज. जाणवामां होय तो पोते अथवा बीजा उपाय करे तेथी कदाचित् वची जाय परंतु अजाणपणे तो मारी ज नाखे. तेबीज रीते मन विना उत्पन्न थयेछुं परस्पर वैर अनंत काळे पण भोगवतां पुरुं थाय नहि. निगोदना जीवोने मन नथी पण मिथ्यात्व, अविरति, कषाय अने काययोग जे कर्मयोगनां बीज छे ते होयछे.

अगीआरमो अधिकार.

सर्व विश्व निगोदना जीवोथी परिपूर्ण छे तेमां कर्मो, अन्य पुद्गलराशियो अने धर्मास्तिकायादि केवी रीते समायछे ?

जेवी रीते गांधीनी दुकानमां कपूरनो गंध पसरेलो होयछे तेमां कस्तूरी तथा जायफलादि वस्तुनो गंध, पुष्पादिनो गंध, सूर्यनो तडको, धूपनो धूम, वायु, शब्द, त्रसरेणु वगेरे समायछे; जेवी रीते विचक्षण पुरुषना हृदयमां शास्त्रपुराणविद्या होयछे तेम छतां वेद, स्मृति, व्याकरण, कोष, ज्योतिष्, वैद्यक, आशिष्, राग, मंत्र, आम्नाय, ध्यान, मंत्र, तंत्र, कला, वार्त्ता, विनोद, स्त्रीविलास, दान, शील, तप, भाव, क्षान्ति, धृति, सुख, दुःख, सत्व, रज, तम, कषाय, मैत्री, मोह, मत्सर, शंका, भय, निर्भय, आधि वगेरे समाय छे; अने जेवी रीते वनखंड-जंगलमां रेणु, त्रसरेणु सूर्यनो तडको, अग्निनो ताप, पुष्पोनो गंध, वायु, पशुपक्षीना शब्द, वादित्रना नाद, पांढाना मर्मर (खडखडाट) वगेरे सर्व समाइ जायछे तथापि अवकाश रहेछे तेवीज रीते सर्व लोक निगोदयी सदा परिपूर्ण छतां सर्व द्रव्यो तेमां समायछे एटलंज नहि पण द्रव्योथी निचित (खीचोखीच भरायलं) छतां तादृश अवकाश रहेछे.

બારમો અધિકાર.

જગત્ના જીવો કર્મ પ્રમાણે સુખદુઃખ ભોગવે છે તે કર્મગણને પ્રેરણા કરનાર કર્તા, વિધિ, ગ્રહ, યમ, પરમેશ્વર અથવા ભગવાન કોઈ હોવા જોઈએ. જીવ સ્વાભાવિક રીતે સુખનો રાગી અને દુઃખનો દ્વેષી હોય તે સ્વેચ્છાએ શુભ અને અશુભ કર્મોને કેમ ભોગવે ?

જીવનો સ્વભાવ છે કે તે શુભાશુભ કર્મોને ગ્રહણ કરે. જીવને સુખ દુઃખનો આપનાર સ્વકર્મ વિના વીજો કોઈ નથી. કર્મના સિદ્ધાન્તને જાણનારા કર્મને જ ભાગ્ય, સ્વભાવ, ભગવાન, અદૃષ્ટ, કાલ, યમ, દૈવત, દૈવ, દિષ્ટ, વિધાન, પરમેશ્વર, ક્રિયા, પુરાકૃત, વિધા, વિધિ, લોક, કૃતાન્ત, નિયતિ, કર્તા, પ્રાકૃકીર્ણ લેખ, પ્રાચીન લેખ, વિધાતાના લેખ ઇત્યાદિ નામોથી શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેછે.

કર્મને કોઈ પ્રેરણા કરનાર તો હોવો જોઈએ. કર્મ અજીવ અને જડ છે તે શું કરી શકે ?

કર્મનો એવો સ્વભાવ જ છે કે તે સદા કોઈની પણ પ્રેરણા વિના પોતાની મેલે આત્માને સ્વસ્વરૂપ યોગ્ય ફલ પમાડે. જે જીવો અજીવ-શરીરની સાથે સંબંધ રાખી હાલ જીવેછે, પૂર્વે જીવતા હતા અને ભવિષ્યમાં જીવશે, તે સર્વને કર્મોની સાથે ત્રૈકાલિક સંગમ હોવાનું ધ્યાનમાં રાખવું. આ સમસ્ત જગત્ ષડ્ દ્રવ્ય અને પંચ સમવાય-મય છે. તદન્ય કંઈ નથી. જીવ અને ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ અજીવ-એ છ દ્રવ્યો છે. ધર્માસ્તિકાય જીવને ચાલવામાં સહાય કરેછે, અધર્માસ્તિકાય સ્થિતિ કરવાની પ્રેરણા કરે છે, આકાશાસ્તિકાય અવકાશ આપે છે અને પુદ્ગલાસ્તિકાય વડે જીવ આહારવિહારાદિ કરે છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં કર્મોનો અંતર્ભાવ થાય છે. કાલ આયુષ્યાદિ સર્વ પ્રમાણયુક્ત વસ્તુનું પ્રમાણ કરવામાં ઉપયોગી છે. કાલાદિ પંચસમ-

વાયના સામર્થ્યથી જીવ કર્મોનું ગ્રહણ, ધારણ, ભોગ અને શમન કરે છે અર્થાત્ જીવો કરતાં અજીવો સબલ ! છે, જેમનાથી પ્રેરાઈને જીવો સુખદુઃખના ભાગી થાય છે. જીવો શુભાશુભ કર્મોને ગ્રહણ કરે છે અને કર્મો સ્વકાલમર્યાદા પામીને જીવોને સુખદુઃખ આપે છે—એ એમનો સ્વભાવ છે.

જીવ શુભાશુભ કર્મોને ગ્રહણ કરે છે અને ગ્રહણ કરવાના સ્વ-ભાવથી ગ્રહણ કરતાં જાણે છે કે હું સ્વાભિપ્રાય પ્રમાણે ઇષ્ટ કરું છું. એ વાત માન્ય કરવા જેવી છે. પરન્તુ કર્મો જડ હોવાથી ભોગકાલ-ને કેવી રીતે જાણે કે તે પ્રગટ થાય ? આત્મા પણ શું દુઃખ ભોગવવાનો કામી છે કે તે દુષ્કર્મને આગલ કરે ? માટે કેટલાક લાંબા-કાલ સુધી વિલંબ કર્યા પછી કર્મો સ્વકર્તા જીવને સુખદુઃખ પમાડે છે તે પ્રેરક વિના કેવી રીતે વને ?

કર્મો જડ છે, નિજ ભોગકાલને જાણતા નથી અને આત્મા દુઃખ ભોગવવાનો કામી નથી તથાપિ જીવ દુઃખને આશ્રિત થાય છે અને કર્મો જડ છતાં દ્રવ્યક્ષેત્રકાલભાવ—સામગ્રીની તથા પ્રકારની અનિવાર્ય શક્તિથી પ્રેરાઈને પ્રગટ થઈ સ્વકર્તા આત્માને બલાત્કારે દુઃખ દે છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે, કોઈ પુરુષ ઉષ્ણ કાલમાં શીતલ વસ્તુનું સેવન કરે અને તે ઉપર મીઠો ટાટો કરંભ ઝાલ્યો તો તેના શરીરમાં વાયુ ઉત્પન્ન થાય, જે વર્ષા સ્તુ પ્રાપ્ત થતાં પ્રાયઃ અત્યંત કોપાયમાન થઈ શરદ્ ઋતુનો સંયોગ થવાની સાથે જ પિત્તના પ્રભાવથી પ્રાયઃ શાન્ત થાય. સ્વેચ્છિત ભોજનથી વાતની ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ (સ્થિતિ) અને શાંતિ (નાશ) એ ત્રણ દશાઓ થવામાં જેમ કાલ હેતુ છે તેમ આત્માને કર્મોનું ગ્રહણ, સ્થિતિ અને શાંતિ થવામાં કાલ જ કારણ છે. એ રીતે આત્માએ ઉપાર્જન કરેલાં કર્મોનો કાલે કરીને ભોગ અને શાંતિ થાય છે તોપણ જેમ ઉગ્ર ઉપાયથી કાલ પ્રાપ્ત

थया पहेलां ज वातादि शान्त थायछे तेम कर्मो पण
 शांत थायछे अने जेम केटलीक वखत स्वादिष्ट भोजन
 शरीरमां तत्काळ उग्र वातादि उत्पन्न करेछे तेम उग्र कर्मो पण
 आत्माने कोइनी प्रेरणा विना तत्काळ फळ आपेछे. वीजुं दृष्टांत.
 कोइ स्त्री वीजानी प्रेरणा विना स्वेच्छाए पुरुषनी साथे संभोग करे
 तेनो विपाककाळ परिपूर्ण थये प्रसवतां जेम तेने सुख अथवा
 दुःख थाय तेम जीवे करेलां सारां नरसां कर्मो कोइनी पण प्रेरणा
 वगर स्वसमय पामीने प्रगट थतां जीवने सुख अथवा दुःख आपेछे.
 कोइ रोगी औषध लेछे त्यारे ते हितकारी छे अथवा अहित-
 कारी छे एम जाणतो नथी तोपण जेम तेनो परिपाककाळ थतां
 ते सुख अथवा दुःख आपेछे तेम कर्मोने ग्रहण करतां ते शुभ छे
 अथवा अशुभ छे एम जीव जाणे नहि तोपण कर्मोने परिपाककाळ
 थाय त्यारे ते सुख अथवा दुःख आपेछे. कृत्रिम विष जेम
 तत्काळ नाश करनाहं अथवा एक महिने, बे महिने, छ महिने, वर्षे,
 बे वर्षे के त्रण वर्षे नाश करनाहं होयछे तेम कर्मो पण घणा प्रका-
 रनां अने भिन्न भिन्न स्थितिनां होयछे, जे पोतपातानो काळ प्राप्त
 थये पोतानी मेळे ज पोताना करनार जीवने तादृश फळ आपेछे.
 सिद्ध अथवा असिद्ध पारो कोइ रोगीना खावामां आवे तेनो
 परिणामकाळ प्राप्त थतां जेम ते रोगी सुख अथवा दुःख पामेछे;
 शरीरमां थयेला फोला, वाळा, दुर्वात, शीतांगक अने सन्निपात
 जेम काळवळ पामीने पोतानी मेळे ते ते रोगी युक्त जीवने दुःख
 देछे अने सर्वे ऋतुओ जेम पोतपातानो काळ पामीने मनुष्यलोक-
 वर्ति प्राणीओने सुखदुःख आपेछे तेम कर्मो पण पोतपोतानो
 काळ पामीने वीजानी प्रेरणा विना आत्माने सत्वर सुखदुःख आपेछे.
 शीतला, ओरी, अच्छवडा वगेरे वाळरोगनी गरमीनी असर जेम छ म-
 हीना सुधी शरीरमां रहेछे तेम कर्मो पण पोतानी मेळे आवीने स्थिति

प्रमाणे जीवनो आश्रय लेछे. जेम क्षय, अक्षिबिन्दु (मोतीओ), उद्धत पक्षघात, अर्धांग अने शीतांग वगैरे रोगोनो परिपाक हजार दिवसे शास्त्रविशारद वैद्यो ज्ञानबळथी जणावेछे तेम सैद्धान्तिकोमां हस्ति-समान पंडितोए कर्मोनो परिपाककाळ पण कहेलो छे. जेम पित्तथी थयेलो ज्वर दश दिवस, कफथी थयेलो बार दिवस, वातथी थयेलो सात दिवस अने त्रिदोषथी थयेलो पंदर दिवस रहेछे अर्थात् जेम ए ज्वरोनो परिपाककाळ जुदो जुदो होयछे तेम करेलां कर्मोनो पण स्थितिकाळ जुदो जुदो होयछे. आत्माए जे प्रमाणे पूर्वे आचरण कर्तुं होय ते प्रमाणे जन्मकुंडलीमां ग्रहो आवेछे, ते ग्रहोनुं फल जेम महादशा तथा अन्तर्दशादिह सहित स्वस्थिति प्रमाणे कोइनी पण प्रेरणा विना स्वभावथी भोगवायछे, तेम अन्य कर्मथी अंतरित जे कर्मो आत्माए कर्तुं होय तेमनुं फल परिपाककाळ प्राप्त थये कोइनी पण प्रेरणा विना भोगवाय छे.

कर्म केटला प्रकारे (भांगे) उदयमां आवेछे ?

कर्म चार प्रकारे भोगवायछे. पहेलो प्रकार—अहीं करेलुं सारुं अथवा नरसुं कर्म अहींज उदयमां आवेछे. जेमके कोइ सिद्ध पुरुषने, साधु पुरुषने अथवा राजाने आपेली स्वल्प वस्तु पण लक्ष्मी मेळवी आपेछे अने चोरी प्रमुख अशस्त काम अहीं ज नाशने माटे थायछे. बीजो प्रकार—अहीं करेलुं कर्म परलोकमां उदय पामेछे. जेम तपोव्रतादि प्रशस्य आचरणथी देवत्वादि मळेछे अने तेथी विरुद्ध आचरण नरकादि आपेछे*. त्रीजो प्रकार—परजन्ममां करेलुं कर्म आ जन्ममां सुखदुःख आपनारुं थायछे. जेम एक पुत्र

* सतीनुं सत्त्व अने शूरानुं शौर्य परजन्ममां भोग आपेछे—
ओक्तोक्ति.

जन्मे छते तेणे करेला कर्मने लीधे दारिद्र्य अने माता प्रमुखनो वियोग थायछे अने तेनी जन्मकुंडलीमां ग्रहो पण सारा आवता नथी. बीजो पुत्र जन्मे छते तेना सुकर्मथी संपत्ति, प्रभुता अने माता वगेरेनुं सुख थायछे अने तेनी जन्मपत्रिकामां ग्रहो पण सारा पडेछे. चोथो प्रकार-परजन्ममां करेलुं कर्म परजन्ममां फलदायी थायछे अर्थात् आ भवमां करेलुं कर्म आ भवमां अथवा बीजा भवमां नहि पण त्रीजा भवमां आत्माने फळदायी थाय छे. दाखला तरीके, कोई आ जन्ममां उग्र व्रत (तपस्यादि) करे पण ते पहेलां ते मनुष्ये, देव अथवा तिर्य-चादिना भवनुं दुंकुं आयुष्य बांध्युं होय तो व्रतना प्रभावथी दीर्घायुष्य सहित भोगववा योग्य मोडुं फळ तेने ते पछीना भवमां द्रव्यादि सामग्रीनो तथाप्रकारनो उदय थाय त्यारे प्राप्त थायछे. कोई पुरुषे कोई वस्तु सवारे चालशे एम जाणीने ते दिवसे संजोगो जोइने वधारे वापरी न होय अने साचवी राखी होय तो ते जेम बीजी वखते भोगवी शकाय तेबीज रीते कर्मनुं पण समजवुं. ए रीते चतुर्भङ्गीथी स्वकर्म भोगवायछे एवुं आप्तवचन छे. कर्मनुं स्वरूप यथार्थ निवेदन करवाने केवली विना कोई समर्थ नथी.

कर्मो केटला प्रकारनी अवस्थावाळां होयछे ?

कर्मो त्रण प्रकारनी अवस्थावाळां होयछे. भुक्त, भोग्य अने भुज्यमान. शुभ अने अशुभ सर्वने माटे ए सरखुं समजवुं. पृथ्वी उपर पडीने सुकाइ गयेलां वरसादनां विन्दु जेवां भुक्त कर्म समजवां. पृथ्वी उपर हवे पछी पडवानां अने सुकाइ जवानां विंदु जेवां भोग्य कर्म समजवां. पडतां पडतां सुकाइ जतां विंदु जेवां भुज्यमान कर्म समजवां. अथवा, मुखमां ग्रहण करेला आहारना कोळिया जेवां भुक्त कर्म, ग्रहण करवाना कोळिया जेवां भोग्य कर्म अने ग्रहण कराता कोळि-

या जेवां भुज्यमान कर्म समजवां. व्रती अथवा अव्रती सर्वे संसारी जीवोने भुक्त, भोग्य अने भुज्यमान कर्म होयछे. केवलज्ञानी महन्तोने वंधातां कर्मां शिलाग्र उपर पडता वरसादना विंदु जेवां अल्पस्थितिवाळां होयछे. तेमां पण ते त्रण अवस्था समजवी. अंतना पहेला समयमां केवलज्ञानीने भोग्य कर्म होतां नथी, भुक्त अने भुज्यमान कर्म होय छे अने अंत समये तो सर्व कर्मनो क्षय करवाथी मात्र भुक्त कर्म होयछे. कर्त्रादि बीजानी प्रेरणा विना द्रव्य, क्षेत्र, काल अने भावना तेवा स्वभावथी कर्मनी भुक्तादि त्रण दशा थायछे. सिद्धात्माए कर्मनो पूर्वे नाश करेलो होवाथी ए त्रण दशा तेमने संभवती नथी. भुक्त कर्म एवी दशा पण केवलज्ञान थयुं ते भवना अंत सुधी समजवी, सिद्धावस्थामां नहि. कर्म संवंधी आ विचार सामान्य लोकने प्रतिबोध थाय एटला माटे लोक-प्रसिद्ध दृष्टांतो वडे कहेवामां आव्योछे. प्रवीण पुरुषोए प्राचीन युक्तियो वडे समजी लेवो. बीजानी प्रेरणा विना कर्मां भोगववानी वावतमां एवां अनेक उदाहरणो विचारनिपुणोए विचारो लेवां. परमेश्वरनी वाणी प्रमाण छे.

तेरमो अधिकार.

केटलाक कहेछे के—पुण्य नथी, पाप नथी, स्वर्ग नथी, नरक नथी, मोक्ष नथी, पुनर्जन्म नथी, मनथी कंड ग्रहण थइ शकतुं नथी अने जेमां पांचे इन्द्रियोनो विषय होय एवा प्रत्यक्ष शिवाय अन्य प्रमाण मानवा योग्य नथी. ए थुं युक्तिमत् छे ?

जे वस्तु दृश्य (इन्द्रियगोचर) होय ते ज सत् अने बीजी असत् एवी मान्यता योग्य नथी. जेमां पांचे इन्द्रियोनो विषय होय एवी कइ वस्तु छे ते तेमने विचारवुं. जो कहे के, थुं रामादि (स्त्री वगैरे) वस्तुमां सर्व इन्द्रियोनो विषय नथी ? तो विचारवानुं के, रात्रिना वखते शबरूपथी सरखी पण जे पूर्वे कहेली रामादि वस्तु नथी तेमां ते रामादि वस्तुनो भ्रम थुं नथी थतो ? जो कहे के, रात्रिना वखते सर्व इन्द्रियो अवबोधनी हानि थवाथी प्रायः मोह पामे छे अने तेने लीधे रामादि नहि एवी वस्तुमां रामादि वस्तुनो—अतद्वस्तुमां तद्वस्तुनो भ्रम थाय छे, त्यारे तो सिद्ध थयुं के इन्द्रियो द्वारा थतुं ज्ञान हमेशां सत्य होतुं नथी. नीरोगी पुरुष शंख सफेद छे एम जोइने लेछे. पछी तेनेज ज्यारे काचकामळी रोग थायछे त्यारे ते शंख बहुरंगवाळो छे एम थुं ते नथी कहेतो ? पुरुषनुं मन ज्यारे स्वस्थ होयछे त्यारे ते स्वबन्धुओने ओळखेछे पण ते ज ज्यारे मदिराथी उन्मत्त थयो होयछे त्यारे थुं ओळखी शकेछे ? आ बे दृष्टान्तोमांना पुरुषोमां इन्द्रियो तेनी ते ज छतां एटलो विपर्यास शाथी थयो ? ए पुरुषोनुं कयुं ज्ञान साचुं—प्रमाण ? पुरातन—रोगादि थता पहेलानुं के आधुनिक—रोगादि थया पछीनुं ? आधुनिक नहि पण पुरातन साचुं एम जो कहे तो

इन्द्रियो तेनी ते ज छतां विशेषता शायी थइ ? पूर्वे मन अविकारी इतुं ते पाछळथी विकारी थवाथी एटलो भेद पडचो एवो जो खुला-सो करेतो ए भेद शेमां थयो ? जो ए भेद मानसिक होय तो मन दृश्य नथी तेम वर्णोवडे पण ते निवेदन करी शकातुं नथी अने जे दृश्य नथी ते-नास्तिकनी मान्यता प्रमाणे छेज नहि. विकार तो साक्षात् थयो छे, ते केम थयो ? दृश्य पदार्थोमां ज जो इन्द्रियो मोह पामेछे तो कयो सत्पुरुष कहेशे के, इन्द्रियज्ञान सर्व सत्यछे ? दिव्य-दृष्टि निःस्पृह उपकारी पुरुषोए जे उपदिश्युंछे ते ज सत्यछे. स्वस्थ चित्ते तत्त्वदृष्टिथी विचार करो के, ज्ञानवंते उपदेशेला *आनंद-शोकादि घणा शब्दोने नास्तिक आस्तिक सरखी रीते यथार्थ मानेछे.

*आनंद, शोक, व्यवहार, विद्या, आज्ञा, कला, ज्ञान, मन, विनोद, न्याय, अन्याय, चोरी, जारी, चार वर्ण, चार आश्रम, आचार, सत्कार, वायु, सेवा, मैत्री, यश, भाग्य, बल, महत्व, शब्द, अर्थ, उदय, भंग, भक्ति, द्रोह, मोह, मद, शक्ति, शिक्षा, परोपकार, गुण, क्रीडा, क्षमा, आलोच, संकोच, विकोच, लोच, राग, रति, दुःख, सुख, विवेक, ज्ञाति, प्रिय, अप्रिय, प्रेम, दिशा, देश, गाम, पुर, यौवन, वार्धक्य, सिद्धि, आस्तिक, नास्तिक, कषाय, मोष (चोरीनो माल), विषय, पराङ्मुख, चातुर्य, गांभीर्य, विषाद, कपट, चिन्ता कलंक, श्रम, गालि, लज्जा, संदेह, संग्राम, समाधि, बुद्धि, दीक्षा, परीक्षा, दम, संयम, माहात्म्य, अध्यात्म, कुशील, शील, क्षुधा, तृषा, मूल्य, सुहृत, पर्व, सुकाल, दुष्काल, विकराल, आरोग्य, दारिद्र्य, राज्य, अतिषय, प्रतीति, प्रस्ताव, हानि, स्मृति, वृद्धि, गृद्धि, प्रसाद, दैन्य, व्यसन, असूया (अदे-खाइ), शोभा, प्रभाव, प्रभुता, अभियोग, नियोग, योग, आचरण, आकुल अने भावप्रत्ययान्त इत्यादि.

आ शब्दो जिह्वादिवत् ? शब्दवाळा नथी, स्वर्णादिनी पेठे रूप-
वाळा नथी, पुष्पादिनी पेठे सुगन्धवाळा नथी, शर्करादिनी पेठे
रसवाळा नथी अने पवनादिनी पेठे स्पर्शवाळा नथी. परन्तु ताल्वोष्ठ-
जिह्वादि स्थानकेथी बोलायछे, एक कर्णेन्द्रिय द्वारा एमना वर्णो
ग्रही शकायछे, एमनाथी थती चेष्टादिवडे विशेष बोध थायछे अने
स्वाभ्यासमां थयेला फळ उपरथी अनुमान थइ शकेछे. ए शब्दो
स्वविरोधीनो नाश करेछे अने स्वविरोधीनो जन्म थतां वार ज पोताना
नामनो शीघ्र नाश करेछे. स्वकीय उच्चारनी साथे उत्पन्न थता गुण-
विशिष्ट ए शब्दोने सर्वे एकसरखी रीते वापरेछे. जो आवा सिद्ध
शब्दो नो साक्षात्कार स्वइन्द्रियो वडे थतो नथी तो अप्रत्यक्ष पुण्य
पापादि वस्तुमां कोनी इन्द्रियोनी प्रवृत्ति थइ शके ?

चौदमो अधिकार.

एक प्रत्यक्षने ज प्रमाण मानवुं, ते विचार करतां विवेकचक्षु-
वंतोने सर्व पदार्थनी सिद्धि माटे समर्थ लागतुं नथी.

त्यारे सत्य थुं छे ?

प्रवीणो कहे छे के, जे एक पद वडे बोली शकाय ते सत्पद
अने जे सत्पद वडे वाच्य होय ते होय ज. दृष्टांत तरीके, आनंद-
शोकादि पूर्वे कहेला शब्दो. विशेषमां काल, स्वभाव, नियति, कर्म,
उद्यम, प्राण, मन, जीव, आकाश, संसार, विचार, धर्म, अधर्म,
स्वर्ग, नरक, विधि, निषेध, पुद्गल, परमाणु, सिद्ध, परमेश्वर
इत्यादि. ए शब्दोमांना कोइ पण शब्दने बुद्धिमान् चेष्टा वडे प्रति-
पादन करी शके एम नथी. पण वधा शब्दो सत्पद वडे प्ररूपवा
योग्य छे. एमना वर्णो एक कर्णेन्द्रियथी ग्रहण थइ शके छे अने
स्वस्वभावथी उत्पन्न थता ते ते प्रकारना फलथी अनुमान पण थइ
शके छे. मात्र केवलज्ञानी जोइ शके छे. जे शब्दो वे अथवा
वधारे पदोना संयोगथी थाय छे ते (तद्वाच्य वस्तु ?) होय अथवा
न पण होय. वंध्या अने पुत्र पृथक् पृथक् होय छे पण वंध्यापुत्र
एवो युक्त शब्द (तद्वाच्य कोइ वस्तु विशेष ?) नथी. तेज प्रमाणे
आकाशपुष्प, मरीचितोय (आंझवानां पाणी), खरशृंग इत्यादि
अनेक संयुक्त शब्दो युक्त नथी (अर्थात् तद्वाच्य कोइ वस्तु नथी).
कर्णेन्द्रिय वडे ग्रहण करवा योग्य भावथी पण एमनी सत्ता नथी.
माटे इन्द्रियगोचर सर्व सत्य नथी. केटलाक संयोगज शब्द (तद्वाच्य
वस्तु ?) होयछे, त्यारे तेमनो (संयुक्त शब्दोथी वाच्यनो ?)

विरह प्रायः होतो नथी. जेमके गोशृंग, नरेन्द्रकेश, भूमिरुह, गोपति भूधर वगेरे. केटलाक शब्दो पृथक् पृथक् अने संयुक्त पण होयछे.

आंख कान वगेरेथी ग्रहण थइ शके एवी वस्तु छतां पण खरा कर्पूरादिमां अने कर्पूरादि नहि पण तेना जेवा ज लवण शर्करादिमां आंख कान भेद पाडी शकतां नथी. आंख, कान, नाक ने जिह्वाथी जो के शर्कराकर्पूरादि सुगन्धी वस्तुओ विषे ज्ञान थायछे तो पण तेमांना केटलाक विषे जिह्वाथी थयेछुं ज्ञान प्रमाण गणायछे. स्वर्णादि वस्तुमां आंख अने काननुं ज्ञान स्फुरेछे खरं पण ते पदार्थनी खात्री माटे मात्र इन्द्रिय-ज्ञान नहि किन्तु कषादिथी थतुं ज्ञान ज प्रमाण गणायछे. रत्नपरीक्षको इन्द्रियो सरखी छतां रत्नपरीक्षिका नामना ग्रंथना आधारे माणिक्यप्रमुख रत्नराशियोनी किंमत अधिक ओछी करेछे पण एक सरखी करता नथी तेमां तेमनी प्रतिभाविशेष कारण छे, तेवीज रीते अफीणादि जोटक (केफ?) मां सर्व इन्द्रियो मोह पामेछे; पण ते खाधाथी थती उन्मत्तता तेमना विषे निर्णय करवामां प्रमाण गणायछे. माटे इन्द्रियज्ञान सर्व सत्य नथी. औषधी, मंत्र, गुटिका अने अदर्शीकरण (नेत्रां-जन) थी गुप्त रहेनारनुं शरीर लोकोना दृष्टिपथमां आवतुं नथी तेटला उपरथी ते नथी एवं थुं इन्द्रियो नथी ग्रहण करती? अर्थात् इन्द्रियोथी तेनुं अस्तित्व ग्रही शकातुं नथी. तो पण ते गुप्त पुरुष आनय-मोचनादि-लावतुं मूकतुं वगेरे कार्य करेछे तेथी तेनी सत्ता सिद्ध थायछे. * आथी परोक्षनी सिद्धि थायछे अने परोक्षनी सिद्धि थइ एटले स्वर्गनरकनी सिद्धि थइ ज.

*शक्ति, महेश, वीर, भूत, सती, जांगुलिका, सपत्नी अने सिद्धायिकादिनी सिद्धि पण तेवीज रीते मनायछे.

जे वस्तु चेष्टाथी पण न देखाय ते केवी रीते मनाय ?

सर्वज्ञ भगवान् केवल-ज्ञानथी जेटली सत् वस्तु छे तेटली तमाम जाणी शकेछे माटे वीजाने अवबोध थवाना हेतुथी ते जे जे वचन कही गयाछे ते प्रमाण गणवां जोइए, जुओ ! लोकमां पण अन्य जनोने जे नथी जणातुं ते खरेखर तद्ज्ञाताने देखायछे. नैमित्तिको (ज्योतिर्विदो) ग्रहण, ग्रहोदय, गर्भ तथा मेघनुं आगमन वगैरे जाणी शकेछे. चूडामणि (रमळ ?) शास्त्रना जाणकार वीतेली सर्व वात कही शकेछे. निदानवैद्य सर्व रोगनुं निदान निवेदन करी शकेछे. परीक्षको (परखिया) नाणांनी परीक्षा करी शकेछे. पदज्ञ (पगी) पगळुं काढी शकेछे. शाकुनिक शकुन ओळखी शकेछे. सामान्य लोको तेवुं कंड करी शकता नथी. आटला उपरथी ज समजाशे के इन्द्रियोथी वीजो शो बोध थइ शके ? तात्पर्यके सर्व लोको परोक्ष पदार्थोने जाणी शके नहि, मात्र ज्ञानी जाणी शके. इन्द्रियो छतां पण मनुष्य आचार, शिक्षा, विद्या, मंत्र, आम्नाय, साधन, चरित्र, वृतान्त अने परदेशवार्ता पोतानी मेळे जाणी शकता नथी पण परोपदेशथी जाणी शकेछे. माटे चित्त स्थिर करी अने विकल्प मुकी समजो के इन्द्रियो पोताने जे ग्रहण करवा योग्य होय तेनुं ज ग्रहण करेछे. जे ज्ञान इंद्रियोने परोक्ष होय ते परोपदेशथी शीघ्र समजायछे. आ सर्व सारुं छे के नटारुं छे ते विस्तारथी अथवा संक्षेपथी अन्यद्वारा ज समजी शकाय छे. अंत्रवृद्धि (अंतरगळ), शुक्ररोग, कफ, पित्त, वात, नाडी, भ्रम, गुल्म, यकृत, मलाशय, गंडोळ (कृमि ?), तापाधिक्य, वाळो, कपालरोग, गळरोग अने विद्रधि इत्यादि म्वशरीरगत रोगोने सामान्य माणसो पोतानी इन्द्रियोवडे जाणी शकता नथी. पण परोक्ति सांभळवाथी तथा

पंढरमो अधिकार.

कोई वस्तु शरीरना वहारना भाग उपर रहेली होय तेम छतां पण जो ते दृश्य-ग्राह्य होय तो ज प्राणीओ तेने स्वइन्द्रियोवडे देखी शकेछे. जे ग्राह्य नथी तेनुं ग्रहण थतुं नथी. ते मात्र बीजाना कहेवाथी मानवामां आवेछे. अत्र दृष्टान्त. कोई पुरुषनी गरदनना पाछला भाग उपर के पृष्ठ-वांसाना मध्य भागमां भृंग (भमरो) अथवा स्वस्तिकादि चिह्न अथवा तिल (तल) वगैरे होय तेने ते पोतानी इंद्रियोवडे जोइ शकतो नथी. ज्यारे तेनां मातृश्री प्रमुख आप्त-वृद्धो कहेछे के 'तने अहीं भृंगादि छे' त्यारे ते मानेछे. परंतु कोई पण प्रसंगे ते स्वइन्द्रियोवडे तेने जोइ शकतो नथी. तेवीज रीते स्वर्गादि विद्यमान छतां स्वइन्द्रियोवडे ग्राह्य नहि होवाथी देखी शकातां नथी. अहीं एवी शंका नहि करवी के, जेम भृंगादिने जोनारा घणा होय छे अने नहि जोनार मात्र ते भृंगादिवाळो एकलो होयछे तेवी रीते स्वर्गादिने जोनारा घणा नथी. स्वशरीरमां रहेला चिह्ने नहि जोनारना जेवा नास्तिक छे अने आप्त वचनने प्रमाण माननारा अर्थात् परभवने माननारा आस्तिको नास्तिक करतां वधारे छे. एम पण नहि कहेवुं के, पृष्ठ (पीठ) उपर आवेला चिह्नुं फळ थायछे त्यारे तेनो निश्चय थायछे तेम स्वर्ग नरकनो कोई पण चेष्टावडे बोध थतो नथी. शैवोने मान्य शक्ति, शम्भु, गणेश, वीर वगैरे देवसमूह अने तुरुष्को-(मुसलमानो) ने पूज्य फिरस्ता, पेगंबर, पीर प्रमुख तेमनी सेवाथी थता तादृश फळवडे-लोकोक्ति प्रमाणे जाणी शकायछे ते छे के नहि? जो छे तो ने देव छे-मर्त्य (मनुष्य) नथी पण कलिकाळना योगथी प्रायः देखी शकाता नथी अने तेमनी निवासभूमि दूर होवाथी ते

क्षेत्रनो मार्गं पण मनुष्योने अगम्यं छे. तेमनी सत्ता सिद्ध छे, जे आपणा जेवा अहीं रहेनारथी दर्शावी शक्याय तेम नथी. एज प्रमाणे पाप हेतुथी प्राप्त थवा योग्य नरकगतिनी सत्ता पण स्वयमेव विचारी लेवी. वळी स्वचित्तमां एवो विचार करो के, लंका छे अथवा नहीं? छे एम तो तमे अमे सर्वे सांभळीए छीए. वारु ते कोण मानतुं नथी? जो मानो छो तो अहीं रह्यां रह्यां बतावो. अहीं रह्यां रह्यां कोनाथी बतावाय एम जो कहेवुं होय तो जेम अहीं रहेलाथी लंका न देखाय तेम अहीं रहेला छद्मस्थ (केवलज्ञान नहि पामेला) पुरुषोथी स्वर्गमोक्षादि स्थान पण न देखाय.

सौळमो आधिकार

स्वर्गमोक्षादि प्राप्त करवानुं साधन शुं छे ?

हिंसा, असत्य, चोरी, स्त्रीसंग अने परिग्रह (पदार्थो उपरनी मूर्छा) ए सर्वनो सर्व प्रकारे त्याग करवाथी स्वर्गमोक्षादि प्राप्त थायछे. जगत्प्रसिद्ध भगवान् ए पांचने छोडीने ज सिद्ध थयाछे. मुमुक्षुओ (मोक्षना अभिलाषी साधु-मुनियो) मां सत्य, शील, क्षमा, उपकारिता, संतोष, निर्दूषणता, वीतरागता, निःसंगता, अप्रतिबद्धचारिता (विना प्रतिबंधे जिवुं आववुं) सज्ज्ञानिता, निर्विकारता, सद्गोष्ठिता, निश्चलता, प्रकाशिता, अस्वामिसेविता, अतीवसत्वता, निर्भीकता, अल्पाशनता (थोडुं खावुं), विशिष्टता, संसारसंबंधजुगुप्सता इत्यादि जे अल्प गुणो होयछे ते ज ज्यारे ते मुमुक्षुओ सिद्धि पासेछे त्यारे क्षेत्रना प्रभावथी अर्थात् सिद्धस्वरूप शिव थवाथी अनंत थायछे. आमां केवलितुं वचन प्रमाण छे. सेवके स्वामीना शीलने अनुसरवुं जोइए. आ बात लोकमां प्रतीत छे. तदनुसारे महानुभाव मुनियो सिद्धना गुणोने प्राप्त करवानी इच्छाथी सिद्ध जे अमूर्त्त, निराहार, गतद्वेष, वीतराग, निरंजन, निष्क्रिय, गतस्पृह, स्पर्धारहित, बंधनसंधिवर्जित, सत्केवलज्ञाननिधानसुंदर अने निरंतर आनंदामृतरसपूर्ण छे तेमना गुणोनुं यथाशक्ति अनुकरण करेछे. यद्यपि सिद्धना सर्व गुणोने पूर्णपणे सेववाने अहीं-आ भवमां ते समर्थ थता नथी तथापि आत्मयोग्य बल (वीर्य) फोरवीने सिद्धना गुणोनु आश्रय तो जरुर लेछे. ते आ प्रमाणेः- सिद्धो अमूर्त्त प्रकाशे छे : साधुओ देह उपर ममत्व राखता नथी. सिद्धो अरूपी छे : साधुओ शरीरना संस्कारनो तथा सत्कारनो

निषेध करेछे. सिद्धो निराहार छे : साधुओ पण क्वचित् क्वचित् (पर्वदिवसोमां) आहारनो त्याग करेछे. सिद्धो द्वेषथी मुक्त छे : साधुओ सर्व जीवो उपर रुचि सहित मैत्री धारण करेछे. सिद्धो वीतराग छे : साधुओ बन्धुओना बंधनथी रहित थायछे. सिद्धो निरंजन छे : साधुओ प्रीतिविलेपनादिथी शून्य रहेछे. सिद्धो निष्क्रिय छे : साधुओ आरंभसंभना विलंभ (विशेष प्राप्ति) थी दूर रहेछे. सिद्धो निःस्पृह छे : साधुओ कोइ प्रकारनी आशा राखता नथी. सिद्धो अस्पर्धक छे : साधुओ वादविवाद करता नथी. सिद्धो निर्वन्धन छे : साधुओ स्वेच्छाविहारी छे. सिद्धो निःसंधि छे : साधुओ परस्परनी मित्रताथी विरक्त रहेछे. सिद्धो केवलदर्शी छे : साधुओ सर्व जगत्स्वभावनी अनित्यता जोनारा छे. सिद्धो आनंदथी परिपूर्ण छे : साधुओ अंतःकरण शुद्ध राखेछे अने संतोषथी समभाव भावेछे. इत्यादि प्रकारे जे गुणो सिद्धोमां होवानुं शास्त्रोमां जोवामां आवेछे ते गुणोने मुमुक्षुओ प्रकल्पी (धारी) यथाशक्ति आदरीने क्रमे करी सिद्ध थायछे. बीजा गृहस्थो पण जे दुष्कर्मनी शांति माटे पोतानी शक्ति प्रमाणे ते गुणोने देशथी (अंशतः—सर्वथा नहि) अनुसरेछे ते पण अनुक्रमे सुखी थायछे*

गृहस्थो त्यारे भले एज गुणोनों चिरकाळ देशथी आश्रय करो पण जे काममां जीवहिंसा थायछे तेनो आश्रय करेछे ते शं सारं ?

गृहस्थो प्रायः स्थूलबुद्धि, अधिकचिन्तायुक्त, आरंभसहित अने परिग्रह—(धनधान्यादि) मां आदरवंत होयछे. तेथी सूक्ष्म

* श्रीपरमेश्वर छे अने तेनी सेवाथी मुक्ति मळेछे एवुं मान-नारा सर्व शासन (मत-दर्शन) ना लोको परब्रह्म पामवानी इच्छाथी परमेश्वरप्रीत्यर्थ ए ज गुणोने अनुसरेछे.

दृष्टिथी आलोकन करवामां तेमनी बुद्धि कुंठित रहेछे (काम करती नथी). आलंबन विना तत्त्वत्रय—(देव, गुरु अने धर्म) मां ते विमोह पामेछे. माटे शुभार्थे भले निरंतर साकार देवपूजा, साधु-ओनी सेवा अने दानादि धर्म करो. उच्च (उत्तम) कुलाचारना यशना रक्षणार्थे गृहस्थो पूर्वे सर्व प्रकारना धर्मनुं सेवन करता माटे हाल पण गृहस्थो आत्मसंपदा माटे द्रव्यथी अने भावथी बने प्रकारे धर्मनो आश्रय ल्यो. गृहस्थो प्रायः सावद्य (पापमय व्यापार)-मां रक्त, सदाकाल ऐहिक अर्थप्राप्तिमां प्रसक्त, कुटुंबपोषणार्थे उच्च नीच घणी वार्त्ता—(आजीविका) मां आदरयुक्त, परतन्त्रताथी खिन्न अने मनमान्या पुण्यकार्यमां उद्यमवंत होयछे. ते आत्मरुचि प्रमाणे ज प्रवृत्ति करेछे. माटे स्वचित्तनी अभितुष्टि माटे जे पुण्य करे ते करवा द्यो. ए गृहस्थो हृदयमां जाणे एम धारीने द्रव्यधर्म करेछे के जेम आ मन द्रव्यवडे अन्य कर्मो कराव्याथी तुष्टि धारण करेछे तेमज द्रव्यवडे कोइ प्रकारना धर्म पण करीने स्व मनने प्रसन्न करीए. गृहस्थोना सर्व व्यापार द्रव्यथी सिद्ध थाय-छे तेथी द्रव्यवंतोने द्रव्यवडे ज स्वधर्म साधवाने स्वाभाविक मन थायछे अने ते युक्त छे. केमके जेनुं जेमां बल होय ते ज बलवडे ते पोतानुं धार्युं करे. माटे द्रव्यधर्म करता गृहस्थोना मननी जे प्रकारे संसारकार्यथी संवृति थाय ते प्रकारे सालंबन (साकार देवपूजा, साधुसेवा अने दानादि) द्रव्य धर्ममां—पुण्य विधिमां ते मन—अपेक्षा राखो. स्वइन्द्रियोने संसार संवंधी क्रियामांथी रोकनी जेथी मन थोडुं पण स्थिर थाय ते पूजादिनो ज आश्रय करो. ज्यांसुधी अना-कार पदार्थनुं चिंतन—सिद्ध परमात्मानुं निरालंबन ध्यान करवामां मन समर्थ न थाय अने मुसाधुकुसाधुनो निश्चय करवा योग्य ज्ञानोदय न थाय त्यांसुधी निश्चयदृष्टि कुलीन पुरुषे स्वव्यवहारनी

रक्षा करवी. निश्चय उपर दृष्टि कायम राखी ए रीते व्यवहार साचवनार गृहस्थ बीजाथी निंदातो नथी. ज्यारे निराकार पदार्थमां पण चित्त स्थिर थाय त्यारे सिद्धजुं निरालंबन ध्यान करजुं. ते साधवा माटे साधुओए अने गृहस्थ प्रमुखोए आत्मज्ञानमां प्रयत्न करवो. पूर्वे जे द्रव्य अने भाव ए प्रकारनो धर्म कहेवामां आव्यो ते सर्व निर्वाणधाम—(मोक्षरूप महेल) नी द्वारभूमि (आंगणुं) प्राप्त करवा माटे उत्तम यान (वाहन) समान छे अने आत्मज्ञान ए आंगणामां पहोंच्या पछी निर्वाणधामनी अंदर प्रवेश करवा माटे आंगणामांना पादविहार (पगे चालवा) सदृश महात्माओने शिवालयमां अवस्थिति करी आपनार छे. अर्थात् आत्मज्ञान ए परमधर्म छे जे साधवाथी निर्वाण (मोक्ष) निश्चित थायछे. आत्मज्ञानमां ज्ञान दर्शन अने चारित्र प्रमुख सर्व गुणसमूह होयछे. आत्मज्ञान प्रकृष्टपणे जयवंत वर्तेछे केमके ज्ञानादि शुद्धि एमां अनंत थायछे. ते थवाथी अनंतचतुष्टय (अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत वीर्य अने अनंत सुख) प्राप्त थायछे. जेस आकाशदर्शनमां तेम ए अनंतचतुष्टयनो पार पामवाने सर्वज्ञ विना कोर्शुं ज्ञान सर्व प्रकारे शाश्वत समर्थ नथी.

सत्तरमो अधिकार.

भगवंतनी प्रतिमा पूजवाथी पुण्य थायछे ए कथन जरा पण केम संभवे ? अजीवथी फलसिद्धि केवी रीते थाय ?

अजीवनी सेवाथी थुं थाय एवी शंका मनमां वीलकुल लाववी नहि. केमके जेवा आकारनुं निरीक्षण थाय तेवा आकार संबंधी धर्मनुं प्रायः मनमां चिंतवन थाय. संपूर्ण शुभ अंगे विराजित पुत्रिका (पूतळी) जोवामां आवतां ते तादृश मोहनुं कारण थायछे. कामासननी स्थापनाथी कामिजनो कामक्रीडा संबंधी विकारोने अनुभवे छे. योगासनना अवलोकनथी योगीओनी योगाभ्यासमां मति थायछे, भूगोलथी तद्गत वस्तुनी बुद्धि थायछे. लोकनालिथी लोकसंस्थिति (लोकनी रचना) समजायछे. कूर्मचक्र, अहिचक्र, सूर्यकालानलचक्र, चंद्रकालानलचक्र अने कोटचक्र ए आकृतियोथी अहीं रह्या रह्या तत्संबंधी ज्ञान थायछे. शास्त्र संबंधी वर्णो (अक्षरो)-नो न्यास (स्थापना) करवाथी ते वर्णो जोनारने शास्त्रनो बोध थायछे. नंदीश्वरद्वीपना पुट-(नकशा) थी तथा लंकाना पुटथी तद्गत वस्तुनी चिंता थायछे. एवीज रीते स्वईशनी प्रतिमा तेमना ते ते (प्रसिद्ध) गुणोनी स्मृतिनुं कारण थायछे. जे वस्तु साक्षात् दृश्य न होय तेनी स्थापना करवानुं संप्रति (हाल) लोकसिद्ध छे. अत्र दृष्टान्त. पोतानो पति परदेश गयो होय त्यारे सती स्त्री पतिनी प्रतिमानुं दर्शन करेछे. रामायणमां सांभळवामां आवेछे के, श्रीरामचंद्र परदेश (वनवास) गया त्यारे भरत नरेश्वर रामनी पादुकानी राम प्रमाणे पूजा करता हता. सीता पण रामनी आंगळीनी मुद्रिकानुं आर्लिगन करी रामप्राप्तिनुं सुख मानती हती.

રામ પળ સીતાનું મૌલિરત્ન પામીને સીતા મઝ્યા જેટલી
 રતિ (સુખ) માનતા હતા. આમાંના એકે દૃષ્ટાંતમાં કોઈના
 શરીરનો આકાર નહોતો તેમ છતાં તે અજીવ વસ્તુઓથી તથાપ્રકારનું
 સુખ થતું હતું. ત્યારે ईश्वरની પ્રતિમા પળ સુખને માટે કેમ ન
 થાય ? પાંડવચરિત્રમાં લોકપ્રતીત પ્રસિદ્ધ વાત છે કે દ્રોણાચાર્યની
 પ્રતિમા પાસેથી લવ્ય નામના ખીલે અર્જુનના જેવી ધનુર્વિદ્યા સિદ્ધ
 કરી હતી. ચંચાદિક (ક્ષેત્રમાં ઉખી કરવામાં આવતી પુરુષાકૃતિ
 વગેરે) અજીવ વસ્તુ છતાં ક્ષેત્રાદિની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થાય છે,
 વઢી લોકમાં મનાય છે કે અશોક વૃક્ષની છાયા શોક હરણ કરે છે,
 કલિ-(બહેડાં) ની છાયા લોકમાં કલહ માટે થાય છે, અજારજ
 (બકરીની ચરીયોથી ઉડતી ધૂલ) વગેરે પુણ્યહાનિ માટે થાય છે,
 અસ્પૃશ્ય ચંડાલ વગેરેની છાયા પળ ઉલ્લંઘાય તો પુણ્યની હાનિ કરે-
 છે, સગર્ભા સ્ત્રીની છાયા ઉલ્લંઘન કરનાર ભોગી પુરુષનું પૌરુષ હણે-
 છે અને મહેશ્વરની છાયાનું ઉલ્લંઘન કરનાર ઉપર મહેશ્વરનો રોષ
 વાય છે. એ પ્રમાણે ઘણા પદાર્થ અજીવ છતાં સુખદુઃખના હેતુ થાય-
 છે. ત્યારે દેવાધિદેવ-(પરમેશ્વર) ની પ્રતિમા પળ અજીવ છતાં અહીં
 સુખનો હેતુ કેમ ન થાય ? એવું પળ મા કહો કે પરમેશ્વરના દર્શનથી
 ભક્તના પાપનું હરણ થાય પળ પ્રતિમાની પૂજા કરવામાં આવે-
 છે તે અજીવ હોવાથી શું ફલ આપે ? પરમેશ્વરની પ્રતિમા અજીવ
 છતાં પળ તેને પૂજવાથી પુણ્ય-ફલ જરૂર થાય છે. જેની જેવી જેવી
 અવસ્થા-ગુણ વિશિષ્ટ પ્રતિમા ચિત્તમાં હોય, તેના તે તે ગુણો તે
 પ્રતિમાથી સંપાદન થઈ શકે છે. લોકમાં મનાય છે કે, ગ્રહોની પ્રતિમા-
 ના પૂજનથી તે સંવંધી ગુણો-ફલ થાય છે; સતીઓની, ક્ષેત્રાધિ-
 પની, પૂર્વજોની, બ્રહ્માની, મુરારિની, શિવની અને શક્તિની સ્થાપનાને
 માનવાથી હિત અને નહિ માનવાથી અહિત થાય છે; સ્તૂપો પળ તેવી

रीति फल आपेछे; रेवन्त, नागाधिप, पश्चिमेश अने शीतलादिनी प्रतिपाना पृजनथी पम कार्यासिद्धि थायछे; अने कार्मण तथा आकर्षण (कामण दुषण) जाणनाय मदनादिना निर्जीव पुतळा उपर जे जीवोदु नाम लेईने विधि करेते ते जावो ते विधिथी मूर्छित थइ जायछे. तेवीज रीति स्वईशनी प्रतिमानी प्रभुना नाम ग्रहण पूर्वक पूजा करनार कुशल पुरुष ज्ञानमय प्रभुने संश्राप्त करेछे. जेम कोइ स्वामी पोताना नोकरोने पोतानी मूर्त्तिहुं बहुमान करता जाणी तेमना उपर तुष्टिमान् थायछे तेम परमेश्वर पण तेमनी प्रतिमाना अर्चनथी अर्चित थतां मसन्न थायछे.

उपर आपेछां दृष्टांतोमां अने दार्ष्टान्तिकमां महान् विशेष-अंतर छे. जे देवादि कहेनामां अव्याछे ते सर्व रागी अने पूजाना अर्थी छे भगवान्-परमेश्वर तेवा नथी, तेहुं केम ?

त्यारे तो अतीव उत्तम. अनीहनी सेवा तो परमार्थनी सिद्धि-माटे थायछे. जेमके स्पृहा रहित सिद्ध पुरुषनी सेवा इष्टलब्धि-माटे थायछे.

सिद्ध पुरुष तो साक्षात् वर आपेछे अने परमेश्वरनी प्रतिष्ठित प्रतिमा तो अजीव होयछे ते थुं आपी शके ?

परिपूजनीय द्रव्यमां ए विचार जोवानो नथी. जे पूज्य होय ते पूजायछे ज. दक्षिणावर्त्त (शंखादि), कामकुंभ, चिंतामणि अने चित्रावल्की एमां कयी इंद्रियो छे के ते पूजातां लोकानुं मत-धारेछुं करेछे ? जेम ए अजीव वस्तुओ दोवाथी स्पृहारहित छतां स्वभावथी प्राणीओना कामितने पूरेछे तेम परमेश्वरनी प्रतिमा पण पूजातां पुण्यसिद्धि माटे थायछे.

દક્ષિણાવર્ત પ્રમુખ પદાર્થો અજીવ છતાં પણ વિશિષ્ટ જાતિના અને દુર્લભ છે તેથી તેમનું આરાધન કરનાર પ્રાગીઓનું ધાર્યું તે કરે છે. પણ પરમેશ્વરની પ્રતિમા તેથી નથી, તે તો મુચ્ચ પાપાયાદિની બનાવેલી હોય છે એટલે તે એમના સદૃશ શીરીતે થાય ?

જે વસ્તુ મૂલ-સ્વભાવથી ગુણ યુક્ત પ્રતીત હોય તેના કરતાં પણ પંચકૃત (પંચે માનેલી-સ્થાપેલી) વસ્તુ વિશેષ ગુણાઢ્ય ગણાય છે. અત્ર દૃષ્ટાંત. કોઈ રાજપુત્ર પ્રાયઃ વીર્યાદિ ગુણનું સ્થાન હોય તેને પડતો મુકી વીજા કોઈ દુર્બલ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પુરુષને તેના પુણ્યના યોગે પ્રમાણિક * પંચો રાજ્ય ઉપર વેસાડે તો તે વીજો પુરુષ મૂલના રાજવંશીય ઉપર પણ શાસન-હુકમ ચલાવે છે અને જો તે તેનું કહ્યું કરતો નથી તો +નંદરાજાની પેઠે શિક્ષા પામે છે હવે મનથી વિચાર કરોકે મૂલનો રાજપુત્ર ગુણી અને યોગ્ય છતાં પણ ક્ષુદ્ર કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ રાજા પંચ-પૂજિત (માન્ય) હોવાથી સેવા યોગ્ય થાય છે. તેજ પ્રમાણે ચિંતામણિ વસ્તુ નિજ સ્વભાવથી ઉત્તમ છતાં પણ પરમેશ્વરની પ્રતિમા પ્રામાણિક પંચોથી પૂજિત હોવાથી પૃથ્વી ઉપર વિશેષ માન્ય થાય છે. જુઓ વરરાજા, મહાજન, દત્તપુત્ર અને એવી વીજી વાવતોમાં પંચ જેને ભાગ્યની પ્રેરણાથી સંસ્થાપિત કરે છે તે જ માન્ય થાય છે. તેમજ સ્વ પૂજાદ (સૌભાગ્ય નામ ?)

* આ કથન જે દેશકાઢમાં પંચોની સત્તા સર્વોપરિ-પંચ ત્યાં પરમેશ્વર એવી મનાતી હોય તેને લાગુ છે.

+ નંદ નામના નવ રાજા પાટલીપુત્રમાં રાજ કરતા હતા. નંદને ચાળાક્યાદિ રાજ્ય ઉપરથી દૂર કાઠી ચંદ્રગુપ્તને ઇ સ. પૂર્વે ૩૧૫ માં ગાદિ રાજ્ય વેસાડ્યો હતો અને તેણે નવમા નંદને મારી નાખ્યો હતો.

—ઈતિહાસ.

કર્મના પ્રભાવથી પરમેશ્વરની જે પ્રતિમા સ્થાપવામાં આવી હોય તે પૂજવા યોગ્ય થાય છે.

ઉપર જે પદાર્થો કહેવામાં આવ્યા છે તે આકારયુક્ત હોવાથી તેમની આકૃતિને અન્તરાત્મામાં ધારણ કરીને તેમના વિંબ (મૂર્તિ)-ની પૂજા કરવામાં આવે છે તે યુક્ત છે. પણ ભગવાન તો નિરાકાર પ્રસિદ્ધ છે એટલે તેમનું વિંબ કરીને કેવી રીતે પૂજાય ? એમ કરવાથી અતદૂ વસ્તુમાં તદ્ગ્રહનો (અભગવંતમાં આ ભગવાન છે એવી બુદ્ધિ કરવાનો) દોષ કેમ ન લાગે ?

નિરાકાર ભગવંતનું વિંબ તો અવતારાકૃતિની રચના છે. અર્થાત્ મહાત્માઓ ભગવંતનો સંસારમાં અવતાર (છેલ્લો ભવ) જેવો થયો હતો તેવી ભગવંતની સ્થાપના કરેલી છે અને ભગવંતની જે જે અવસ્થા જેમને રુચી તે અવસ્થામાં તેના અર્થીઓ ભગવંતને પૂજે છે.

अकारमो अधिकारः

निराकार सिद्ध भगवंतनी प्रतिमा पण साक्षात् सिद्धनी पेठे स्वचित्ताशयमां चित्तवेली आशाने निःशंकपणे विस्तारेडे. स्थापना जे छे ते स्वचित्तथी कल्पायछे. ते सत् अथवा असत् (विद्यमान अथवा अविद्यमान) वस्तुनी भले हो. सर्व स्थापना सेवती वखते जेवा पोताना भाव होय तेवुं फल आपेछे. एमां संशय नथी. लोकमां पण अनाकार वस्तुनो आकारभाव बतावायछे. जेमके, *आ भगवंतनी आज्ञा छे. एनुं जे उलंघन करे ते साधु नहि अने जे उलंघन न करे ते साधु. आम्नाय-(आगम अथवा मंत्र) शास्त्रमां पण आ वायुमंडळ अने आ आकाशमंडळ एवी आकृति लेखायछे. विचारशास्त्रमां पण स्वरोदयनां पृथ्वी, अप, तेज, वायु अने आकाश ए पांच तत्त्वो आकृति काढीने बतावायछे. आ दृष्टान्तोमां जेम अनाकार वस्तु साकार बताववामां आवेछे तेम निराकार सिद्धनो पण आकार-प्रतिमा भले हो. वळी देखो ! लोकमां पूर्वे जे महात्मा लब्धवर्ण (साक्षर) थइ गया तेमणे आकृति विनाना वर्णोने स्वचित्तनी कल्पनाथी आ 'क', आ 'ख', एवी रीते प्रत्येकने नाम दर्शने साकार बनाव्या छे. जो तेम न होत अने वर्णो नियत होत तो सर्वनी आकृति सरखी होत पण तेम छे नहि भिन्न भिन्न ज वर्णाकृति छे. कोइ तुल्य नथी विश्वमां जेटलां राष्ट्र (देश) छे ते सर्वमां वर्णाकृति जूदी जूदी छे पण व्यक्ति-(पठन) समये उपदेश

* आ दृष्टान्तमां भगवंतनो प्रताप अमूर्त छे अने तेनी आज्ञा पण अमूर्त छे तोपण सत्पुरुषो तेनी रेखा (आकृति) कल्पेछे-पर्यायकार

તો સરસ્વો થાયછે અને કાર્ય પણ સરસ્વું થાયછે. એ સર્વ લિપિયોને મિથ્યા કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. જેમનામાં જે લિપિ સિદ્ધ છે તે તે લિપિવેડે ફલવિધાન કરેછે. વધારે શું ? જેવી રીતે બુધ પુરુષોએ આકાર રહિત અક્ષરની આકૃતિ કરી તેની સ્થાપના પોતપોતાનો સુગુપ્ત આશય જગાવવા માટે જૂદી જૂદી કરીછે અને જેવી રીતે રાગદારીના જાણકારોએ રાગો પણ શબ્દરૂપ હોવાથી આકાર રહિત છતાં તે સર્વની સાકાર સ્થાપના રાગમાલા નામના પુસ્તકમાં કરીછે તેવીજ રીતે સત્પુરુષો અનાકાર પરમેશ્વરનો આકાર કલ્પીને જે-જે શુભ આશયથી પૂજેછે તે સર્વ આશય પ્રાયઃ તેમને ફલેછે. અલિપ્ત પરમેશ્વરને જેમ પૂજા લાગતી નથી તેમ નિંદા પણ લાગતી નથી. જેવી તે કરે તેવી જ તે સ્વક્રીય આત્માને લાગેછે. વજ્રમયી દીવાલમાં કોઈ પુરુષ મળિ ફેંકે અથવા પથ્થર ફેંકે તો તે વંને ક્ષેપકના મળી જ પાછા જાય, તેને છોડીને કદી વીજે જાય નહિ. કોઈ પૃથિવી ઉપર ડમો રહીને સૂર્યની સામે રજ ફેંકે અથવા કર્પૂર ફેંકે તો તે સર્વ ણના સન્મુખ જ આવે, સૂર્ય તરફ કિંવા આકાશ તરફ કંઈ જાય નહિ. કોઈ સાર્વભૌમ (ચક્રવર્તી) રાજાની સ્તવના કરે તો તે કરનારને જ ફલ થાય અને કોઈ નિંદા કરે તોપણ તે કરનાર જ જનસમૂહ સમક્ષ દુઃખી થાય. સાર્વભૌમ રાજાને સ્તુતિથી કંઈ અધિક થતું નથી તેમ નિંદાથી કંઈ ઓછું પડતું નથી. તેવીજ રીતે પ્રભુને સ્તુતિથી અથવા નિંદાથી કંઈ આધિમ્પ કે હાનિ થતાં નથી. વળી કોઈ અપથ્ય આહાર લે તો તે લેનાર દુઃખ ભોગવેછે અને પથ્ય આહાર લે તો તે (લેનાર) સુખ ભોગવેછે. આહારમાં વપરાયલી વસ્તુને કંઈ થતું નથી. તેજ પ્રમાણે સિદ્ધની પૂજા તે-(પૂજા) ના કરનાર આત્માને લાભકારી થાયછે.

ओगणीसमो अधिकार.

सिद्ध परमेश्वरनी पूजा-पूजा करनारने पोताने फळदायी छे ए कथन योग्य छे. पण जेम चिंतामणि प्रमुख पदार्थो स्वपूजकोने तत्काळ अहींज फळ आपेछे तेम परमेश्वरनी प्रतिमानी पूजा तूर्त अहीं फळती नथी तेनुं शुं कारण ?

ए बावत स्थिरचित्ते विचार करवा जेवी छे, जे वस्तुने फळवानो जे काळ होय ते काळे ज ते वस्तु फळेछे. अत्र दृष्टांत. गर्भ वहेलो नहि पण प्रायः नव महिने प्रसूति पामेछे. मंत्र विद्या कोइ लक्ष जापे तो कोइ कोटि जापे फळेछे. वनस्पतियो पण आपणी उतावळे नहि पण स्वकीय काळे फळेछे. कहेवत छे के, उतावळे आंवा पाके नहि. कोइ चक्रवर्तिनी अथवा इन्द्रादिनी सेवा करी होय ते पण काळे करीने फळेछे. पारो सिद्ध करवा मांडयो होय ते साध्यमान दशामां नहि पण काळे करी सिद्ध थाय त्यारे ज फळ आपेछे. देशनां वीजां व्यावहारिक कामो पण तेनो काळ परिपूर्ण थायछे त्यारे ज सिद्ध थायछे. तेवीज रीते अहीं करेली पूजादिकनुं पुण्य स्वकाल-***भवान्तरमां** ज फळदायी थायछे. माटे फळ देनारा पदार्थोना संबंधमां दक्ष पुरुषोए उत्सुकता राखवी योग्य नथी. चिंतामणि प्रमुख पदार्थो ऐहिक छे अने ऐहिक-तुच्छ फळने देवावाळा छे. तेथी ते परभवमां नहि पण आ मनुष्यभव जे प्रायः तुच्छ काळनो होयछे

* आ कथन यथास्थित भाव सहित करेली द्रव्य पूजाना महत् फलने उद्देशी समजवुं. सामान्य पूजानुं सामान्य फळ तो अहीं-आ भवमां पण मळी शके.

તેમાં ફલે છે. પરંતુ પૂજાના પુણ્યથી થનારું ફલ મોટું હોય છે તેથી તે વહુકાલ સુધી ભોગવવા યોગ્ય થાય છે અને વહુકાલ દેવાદિ સંબંધી ભવાન્તર વિના વર્તતો નથી. માટે એ પુણ્યનું ફલ પ્રાયઃ પરજન્મમાં ગયા પછી જીવને ઉદયમાં આવે છે. જો આ જન્મમાં પુણ્યનું ફલ ઉદયમાં આવે તો તે જલદી નાશ પામે. કેમકે, મનુષ્યનું આયુષ્ય પ્રાયઃ અતીવ તુચ્છ હોય છે અને મનુષ્ય-દેહ વિનશ્વર-નાશવંત છે તેથી મહત્ પુણ્યનું ફલ આ ભવમાં ભોગવતાં વચમાં મૃત્યુ આવવાથી ઝુટી (તુટી) જવાનો ભય રહે છે. મધ્યમાં દુઃખની ઉત્પત્તિ હમેશ મહત્તર દુઃખને માટે થાય છે. અર્થાત્ મૃત્યુ જેવું અતિશય ખીતિદાયક કંઈ નથી, જે પૂજાના પુણ્યનું એવું મહત્ ફલ ભોગવતાં થવું યુક્ત નથી. માટે પૂજાનું પુણ્ય પ્રાયઃ અન્ય જન્મમાં ફલે છે. જેમ અનેક પ્રકારે પરિશ્રમ વેઠી ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુ ઘણા કાલસુધી અનેક પ્રકારે ઉપભોગમાં આવવા છતાં પણ ક્ષય પામતી નથી તેમ પૂજાદિનું પુણ્ય ભોગવ્યા છતાં એ પ્રાયઃ વીજા જન્મમાં ઉદયમાં આવે છે. અતિ ઉગ્ર પુણ્ય સાક્ષાત્ અહીંજ ફલ આપે છે. જુઓ લોકમાં કહેવાય છે કે, જે સત્યવાદી હોય છે તે ગમે તેવા દિવ્ય-(ભયંકર પ્રતિજ્ઞા) માં કંચનની પેઠે સંશુદ્ધ નીકળી જાય છે. જેમ કોઈ શુદ્ધ સિદ્ધ પુરુષને અથવા રાધુ પુરુષને સ્વલ્પ પણ આપ્યું હોય તો તે સકલાર્થની સિદ્ધિને માટે થાય છે અર્થાત્ આ લોક પરલોક સંબંધી સર્વ સુખનું કારણ અને અનુક્રમે સંસારના વંધનને છોડાવનારું થાય છે અને જેમ કોઈ અનુત્તર (સર્વોત્તમ) રાજપુત્રાદિને કોઈ પ્રસંગે ઇકાદિ વાર જરા સરખું આપ્યું હોય તો તે આપનારની ઇષ્ટ સિદ્ધિ કરે છે, વધારે શું ? દુષ્ટ પ્રતિપક્ષી તરફથી થતા મૃત્યન્ત કષ્ટમાંથી પણ તેનું રક્ષણ કરે છે; તેમ કોઈ અવસરે ઇકાદિવાર પૂજાદિથી મહત્ પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તે આ લોક તથા પરલોકમાં

सत्य सुखनी परंपरा प्राप्त करवामां हेतु थायछे. *शालिभद्रना जीवनी पेटे अथवा चोरनी पेटे एक पुरुषे उपार्जन करेलुं अतीव उग्र पुण्य अथवा पाप अनेक पुरुषोना भोगने माटे पण थायछे. जेमके राजानी सेवा करनार परिवारे सहित सुखी थायछे अने राजानो अपराध करनार परिवार सहित मार्यो जायछे.

जो ए प्रकारे परमेश्वरनी पूजादिनुं पुण्य सर्व प्रकारना स्वार्थने साधनासं छे तो जनसमूह तेनोज आदर करो. परमेश्वरना नामनो जाप करवामां शामाटे प्रवृत्ति करवी ?

महापुरुषोए एवी योजना करवामां पण विवेक ज कर्योछे. गृहस्थो जे समर्थ छे ते द्रव्य अने भाव बंने प्रकारनी पूजाना अधिकारी

* विक्रम संवत् पूर्वे ५४२-४७० ना अरसामां मगध-देशना राजगृह नगरमां श्रेणिक (बंधसार) ना राज्यमां गोभद्र नामे श्रेष्ठ रहेता हता. तेने भद्रा नामनी स्त्रीथी शालिभद्र नामे पुत्रनो जन्म थयो हतो. शालिभद्र पूर्वभवमां शालिग्रामने विषे धन्या नामनी गरीव स्त्रीनो संगम नामे पुत्र हतो. कोइ एक पर्वना दिवसे पाडोशीओने घेर खीर रंधाती जोइ संगमने ते खावानुं मन थयुं. पाडोशणोना जाणवामां ए वात आववाथी तेमणे आपेला दुध चोखा साकर अने घीथी धन्याए खीर वनावी अने थोडी संगमने पीरसी बहार गइ. एटलामां कोइ एक महिनाना उपवासी साधु त्यां भिक्षार्थे आवी पहाँच्या. संगमे ते मुनिने भाव सहित पोताना भोजनमांनी खीर बहोरावी दीधी अने मनमां बहु हर्ष पांम्यो. ते पुण्यना योगे ते मरीने शालिभद्र थयो हतो अने तेना पिता गोभद्र श्रेष्ठ जे दीक्षा लेइ मरीने देवता थया हता ते दररोज तेने माटे अने तेनी क्वियादि परिवारने माटे नवां नवां दिव्य आभूषणादि मोकलता हता. -जैनशास्त्र.

छे, परंतु जे महान् योगीओ द्रव्यप-परिग्रह विना आ संसारमां सदा शोभेछे तेमने माटे परमेश्वरनुं नामस्मरण ज युक्त छे, तेनाथी तेमनो सर्व स्वार्थ सिद्ध थायछे, जेम झेरी जनावरना विषथी मूर्छां पामेला जीवोनुं विप बीजाए करेला गारुड-हंस-जांगुली मंत्रना जापथी उतरी जायछे तेम तत्त्व नहि जाणनारनुं पाप पण परमेश्वरना नामस्मरणथी नाश पामेछे, बीजी एक वात लोकमां एवी प्रसिद्ध छे के हुमाय नामनुं पक्षी अस्थिभक्षी (हाडकांखानारुं) छतां संतत जीवनी रक्षा करेछे, ते उडतुं उडतुं जतुं होय त्यारे जे मनुष्यना मस्तक उपर तेनी छाया पडे ते राजा थायछे, आ दृष्टांतमां हुमायपक्षी जाणतुं नथी के हुं असुकना मस्तक उपर छाया करुंछुं तेमज जेना मस्तक उपर छाया थायछे ते पण जाणतो नथी के मारा मस्तक उपर हुमायपक्षी छाया करेछे, ए रीते बने अज्ञान छे तथापि हुमायपक्षीनी छायाना माहात्म्यना उदयथी ते मनुष्यने दरिद्रतानुं हरण करनार अधीशता (राज्य) उदय पामेछे अर्थात् ते राजा थायछे, जेम आ दृष्टांतमां उभय अजाण छतां ए प्रकारे सिद्धि थायछे तेम परमेश्वरना नामस्मरणथी पाप केम न जाय ? अर्थात् जाय ज पाप जाय एटले सर्वतः आत्मशुद्धि थाय, आत्मशुद्धि थाय एटले परमात्मबोध-उत्कृष्टात्मज्ञान थाय, परमात्मबोध थाय एटले कोइ प्रकारनो कर्मबंध न थाय अर्थात् कर्मनो प्रणाश थाय, कर्मप्रणाश थाय एटले मोक्षलक्ष्मी प्राप्त थाय, मोक्ष थाय एटले अक्षय स्थिति, अनंतज्ञान, अनंतदर्शन, अनंतवीर्य, अनंतसुख अने एकस्व-भावता थाय, अर्थात् सज्ज्योति जागृत थाय.

वीसमो अधिकार.

मुक्तिना विषयमां सर्वानुं कथन एकसरखुं थतुं नथी. उपरना अधिकारमां आत्मज्ञान विना मुक्ति नथी-आत्मज्ञानथी मुक्ति थायछे एम कहेवामां आव्युंछे. वैष्णवो विष्णुथी, ब्रह्मनिष्ठो ब्रह्मथी, शैवो शिवथी अने शाक्तिको शक्तिथी मुक्ति थवानुं कहेछे. तेमना मते आत्मज्ञान मुक्तिनुं कारण नथी. अर्थात् आत्मज्ञानथी ज मुक्ति थायछे एवो निर्णय नथी. तेम छतां आत्मज्ञानथी मुक्ति थायछे एवो निश्चय करवो ते थुं विचारवा योग्य नथी ?

वैष्णवादिको लोकरुढिने लेइने विष्णुप्रमुख भिन्न भिन्न देखेछे. परंतु परमार्थथी विष्णु वगेरे शब्दोवडे आ आत्माज वाच्य-बोध्य-समजवा योग्य छे. आत्माने केवलज्ञान प्राप्त थायछे त्यारे सर्व लोकालोकनुं स्वरूप तेना जाणवामां आवेछे. अर्थात् ज्ञान एज आत्मा ते वडे सर्वत्र व्यापवाथी आत्मा ज विष्णु छे. निज शुद्ध आत्मभाव जेने परब्रह्म एवी संज्ञा आपवामां आवेछे तेनी भावना भाववाथी आत्मा ज ब्रह्मा छे. शिव-निर्वाण-मोक्ष प्राप्त करवाथी अने शिवनुं कारण होवाथी आत्मा ज शिव छे. निज आत्मवीर्य-शक्ति फोरववाथी (वापरवाथी) आत्मा ज शक्ति छे. ए रीते विष्णु प्रमुख शब्दोवडे आत्मा ज समजवो अने आत्माथी-आत्मज्ञानथी ज मुक्ति छे-बीजा कशाथी मुक्ति प्राप्त थवा योग्य नथी एवुं तत्त्व स्वहृदयमां चिंतववुं. जो आत्मज्ञानथी मुक्ति थती न होय अने विष्णु प्रमुखथी मुक्ति थती होय तो वैष्णवादि संतो अने गृहस्थो विष्णु प्रमुखनी पूजा अने जाय करो पग तप, संयम, निःसंगता, :

रागरौषणुं निवारण, पंचेंद्रियोनों विषय थकी विराम, ध्यान अने आत्मज्ञान ए आदि श्रुं काम करेछे ? जो एम कहेवामां आवे के तपसंयमादि एज विष्णु प्रमुखनी सेवा छे तो ते कोनाथी प्रवृत्तिमां आवी ? जो विष्णु प्रमुखथी कहेवामां आवे तो तेमने वाणी नथी अने हाथ पण नथी के जेथी बीजाने जणावी शके. जो विष्णु प्रमुखनुं ध्यान करनारा योगियोथी ए प्रवृत्ति थइ तो तेमणे कोनाथी प्राप्त करी-जाणी ? जो अध्यात्मयोगथी होय तो तेनो प्रणेत-कोण थइ गयो ? निरंजन अने निष्क्रिय विष्णु प्रमुख तो कहेवा योग्य नथी त्यारे अध्यात्मयोग कोनाथी आविर्भाव पाम्यो-प्रकट थयो ? जो आदि योगियोथी एम कहेवुं थाय तो तेमणे पण आत्मज्ञानथी ज अध्यात्म-योग जाण्यो, बीजाथी नहि; तेमज निरिंद्रिय, निष्क्रिय, निरंजन अने एकस्वरूप विष्णु प्रमुखथी पण नहि-एम कहेवुं पडशे. स्वआत्माथकी-समभाव भाववाथी, रागद्वेष जवाथी, अपूर्व आत्मलाभथी अने सर्व द्रव्यना यथास्थित दर्शनथी जे ज्ञान-बोध थाय ते ज अध्यात्मयोग, ए रीते अध्यात्मयोग स्वतः ज सिद्ध छे. आवा आत्मज्ञानथी ज मनुष्योने मुक्ति थायछे. विष्णु प्रमुख बीजो कोइ मुक्तिनो हेतु नथी. माटे आत्मज्ञाननी स्पृहा-इच्छा करवा योग्य छे. स्वभावथी मुक्ति थायछे एम जे कहेवामां आवेछे तेमां पण एज अर्थ निवेदन करेलो छे. स्व जे आत्मा तेनो भाव ते स्वभाव. भाव शब्द प्राप्ति अर्थमां वपराता भू धातु उपरथी थयेलो छे एटले तेनो अर्थ पण प्राप्ति एवो ज करवो योग्य छे. एम करवामां आवे एटले स्वभावनो अर्थ आत्मप्राप्ति-आत्मलाभ-आत्मज्ञान एवो थाय अने आत्मज्ञानथी सिद्धिलक्ष्मी-मुक्ति निश्चित छे. ए रीते सर्वे मुक्तिना इच्छुओए आत्मज्ञानथी मुक्ति इच्छवा योग्य छे. प्रकृष्ट गुणयुक्त महात्माओए मुक्तिनुं निमित्त आत्मज्ञान विना बीजुं कंड निवेदन

कर्युं नहीं. तेमनुं कथन आ प्रमाणे छे. ज्यां सुधी *कषाय अने विषयोनु सेवन करे त्यां सुधी आ आत्मा संसार ज छे अने आत्मज्ञान थयाथी ज्यारे कषायविषयथी-कर्मथी मुक्त थाय त्यारे ते आत्मा ज मोक्ष छे. ज्ञान दर्शन अने चारित्र पण आ आत्मा ज छे. आत्माथी भिन्न कंड नथी. ज्ञानादिमय आ आत्मा ज्यां सुधी कर्मयुक्त होयछे त्यांसुधी शरीरनो आश्रय लेछे अने ज्यारे मोहनो क्षय थवा पूर्वक आत्मशक्ति-आत्मज्ञान प्रकट थवाथी आत्मामां आत्माने सम्यक् प्रकारे जाणेछे त्यारे तेने ज्ञान, दर्शन अने चारित्र उदयमां आव्युं एम आत्मज्ञानी आसो कहेछे. आत्मज्ञान विनाना अनेक कष्टाचरणोथी पण अनिवार्य एवुं अज्ञानपणाथी उत्पन्न थयेलुं अनंतकालनुं जे दुःख ते आत्मज्ञानथी निवारण थायछे. चिद्रूप आ आत्मा कर्मना प्रभावथी ज्यां सुधी शरीरनुं अधिष्ठान करे त्यां सुधी शरीरी अने ज्यारे ध्यानरूप अग्निवडे समस्त कर्मरूप इंधनने बालीने शुद्ध थाय त्यारे ते ज निरंजन. अत्यार सुधीना प्रबंधथी एटलुं सिद्ध थयुं के सिद्धि-मुक्ति माटे आत्मज्ञान विना बीजो हेतु-मार्ग नथी. माटे ए ज मार्गमां यत्न करवो के जेथी आत्माने महोदय-(मोक्ष) मां स्थान प्राप्त थाय.

उपर केवल राजयोगथी मोक्षलक्ष्मी मळे एवो मार्ग वताववामां आव्योछे, जे जैन आगम अने युक्तिथी सिद्धछे अने एकांत उत्सर्ग अथवा एकांत अपवाद रूप हठथी रहित छे. पण मुक्तिनो कोइ एवो सरल मार्ग छे के जे सर्व मत-दर्शनने अनुसरतो अने अध्यात्मविद्यानी प्राप्तिमां हेतु होय अने जेथी श्रमविना शीघ्र आत्मज्ञान थाय ? :

* जेनाथी कष (संसारेनो आयु प्राप्ति-लाभ) थाय ते क्रोध, मान, माया अने लोभ कषाय कहेवायछे.

सिद्धांत अने वेदांतना रहस्यभूत मुक्तिनो समर्थ मागें कहेवामां आवेछे ते सांभळो. मुक्तिना इच्छु मनुष्ये स्वचित्तमां आवो विचार करवो के, “ आ आत्मा शुद्ध, बुद्ध, मुक्त, निरंजन इत्यादि छे एम योगियोनुं कहेवुं थायछे. त्यारे ते मुक्त छतां कोनाथी अने केम वंधायलो छे? ” एटले तेना समजवामां आवशे के, “ भ्रमथी. ” भ्रमने ज आद्य योगियोः कर्म, मोह, अविद्या, कर्त्ता, माया, गुण, दैव, मिथ्या, अज्ञान इत्यादि इत्यादि शब्दोवडे ओळखावी गयाछे अने तेने जाणनारा सद्योगियो पण आ शब्दोने भ्रमना अर्थमां ज वापरेछे. भ्रमथी ज आत्मा - वंधायलो छे. * भ्रम अहीं पोतानी

* अतद्वस्तुमां तद्वस्तुनो ग्रह-स्वीकार करवो ते भ्रम छे. अर्थात् स्त्री, पुत्र, मित्र, माता, पिता, द्रव्य, शरीर वगेरे अनात्मीय वस्तु छे— आ भवमां सहवर्त्ति छतां आत्मानि साथे बीजा भवमां जतां नथी. तेम छतां तेमनामां जाणे के ते आत्मीय वस्तु पोतीकी होय एवी बुद्धि राखवी ते भ्रम छे. बीजा शब्दोमां संसारने विषे तथा शरीरने विषे वर्त्तमान मनोरम वस्तुमां राग करवो अने दुर्वस्तुमां दुष्ट मनोवृत्ति राखवी ते मिथ्या ज्ञान छे. सम्यग्ज्ञान तो मनमांथी रागद्वेष काढी नाखी समभाव-वीतराग दशानो अनुभव करवो ते छे. शुक (पोपट) ने पकडवा माटे झाड उपर एक चक्र (पैडुं) गोठववामां आवेछे अने ते चक्रनी कर्णिका (नलिनी-नायडी ?) उपर एक कारेलुं मुकवामां आवेछे. ते कारेलुं पोतानुं यक्ष्य छे एवा भ्रमथी शुक त्यां आवीने वेसेछे अने शुकना वेसवाथी ते चक्र भमवा मांडे-छे. त्यारे शुक कोइए तेने पकडेलो नहि छतां भ्रमथी पकड्योछे अथवा पात्र (फांसा) मां नाख्योछे एवुं मानी लइ चक्रनी साथे पोते पण भमवा लागेछे एटलुं ज नहि पण चक्रने पोतानुं इष्ट गणी वळगी रहीने चृ चृ करेछे. एटले तेने पकडवावाळा आवीने वांधी

મિથ્યા (અસત્) કલ્પનાથી થયેલી સમજવો. જેમ નલિનીશુક અને મર્કટ ભ્રમથી બંધાય છે તેમ આ આત્મા પણ ભ્રમથી બંધાયલો છે. જ્યારે મનમાંથી ભ્રમ જાય છે ત્યારે આ આત્મા મુક્ત થાય છે અને મુક્ત થાય છે એટલે આત્માનો અને પરમાત્માનો અભેદ થાય છે. જ્યારે આત્માનો અને પરમાત્માનો એકભાવ દેખાય છે ત્યારે યોગી આત્મજ્ઞાની

લે છે. પણ જો તે વચ્ચે ભ્રમ-શંકા રાખ્યા વગર શુક ઊડી જાય છે તો મુક્ત થાય છે—બંધનમાં આવતો નથી. મર્કટ (વાંદરા)ને પકડવા માટે પણ ચળા ખરેલું એક પાત્ર (વાસળ) મુકવામાં આવે છે. ત્યાં ચળા ધાવા માટે મર્કટ આવે છે અને પાત્રમાં હાથ નાંચી ચળાની મુઠી વાળી કાઢવા જાય છે. પણ પાત્રનું મુખ નાનું હોવાથી મુઠી વાળેલો હાથ નીકળતો નથી. ત્યારે મર્કટ કોઈ એ તેને પકડેલો ન છતાં ભ્રમથી અંદરથી પકડ્યો છે એવું માની લઈ ચીંચી કરવા લાગે છે. એટલે તેને પકડવાવાળા આવીને બાંધી લે છે. પણ જો ભ્રમ રાખ્યા વગર મુઠી વાળેલી છોડી દેને મર્કટ ચાલ્યો જાય છે તો બંધનમાં આવતો નથી. જેવી રીતે શુક અને મર્કટ અવદ્ધ છતાં ભ્રમથી પોતાને વદ્ધ માની લઈ બંધાય છે તેવી રીતે આ આત્મા પણ અનાત્મીય વસ્તુમાં એ પોતીકી છે એવી સુદ્ધિ કરવાથી—બહિરાત્મપણે અમુક પોતાને હેય (ત્યાગવા યોગ્ય) છે ને અમુક ઉપાદેય (આદરવા યોગ્ય) છે એવા વિચારથી રહિત થઈ કેવલ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ રાખવાથી કર્મોવડે બંધાય છે અને જ્યારે શરીરાદિ વસ્તુમાં અનાત્મીયતા આચરી—અંતરાત્માથી હેયોપાદેયના વિચાર પૂર્વક વિષય સુખથી પરાઈમુખ એટલે કે સંસારવર્તિ વસ્તુમાં રાગદ્વેષ રહિત થાય છે ત્યારે તે સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ મુક્ત થાય છે અને જ્યારે તેવી રીતે મુક્ત થાય છે ત્યારે તે અંતરાત્માને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થવાથી પરમાત્મતા પ્રાપ્ત થાય છે.—પર્યાયકાર.

कहेवायछे, ते जे केवलज्ञानमय कर्म-क्रिया-भ्रांतिथी विमुक्त मुनीश्वर कहेवायछे, आ आत्मा मुक्त-भ्रम रहित छे एवं ज्यारे प्रसिद्ध थायछे त्यारे ते सर्वत्र ममत्व रहित होयछे, वधारे थुं ? मन-शरीर-सुख-दुःख-ज्ञान-विचारथी ते शून्य होयछे, ए रीते मुक्त थवाथी तेने पुण्य पाप लागतां नथी, मननो जय करेलो होवाथी आ मारी क्रिया, आ मारो काळ, आ मारो संग (सहायक), आ माहं सुकृत (पुण्य) इत्यादि भेद पण तेने होतो नथी, ज्यां सुधी ते आ लोकमां शरीरधारी होयछे त्यां सुधी तेने सूक्ष्म क्रिया होयछे एटलेके ते निष्क्रिय होतो नथी, ज्यारे सूक्ष्म क्रिया पण नष्ट थायछे त्यारे ते मुक्त-भ्रम रहित आत्मा सिद्धता प्राप्त थवाथी सिद्ध थायछे.

सिद्ध क्रियावंत छे के निष्क्रिय छे ते विचारवा योग्य छे, निष्क्रिय कहेवाता सिद्धमां ज्ञानथी अने दर्शनथी थती क्रिया थुं सिद्ध न थाय ?

ज्ञानथी अने दर्शनथी थती क्रिया सिद्धि पामेला-सिद्धोमां होती नथी, जो पृच्छवामां आवे के, केवी रीते ? तो समजाववानुं के, सिद्धि पामेला आत्मा आ लोकमां छतां तेमने ज्यारे कैवल्यनी प्राप्ति थइ हती-केवलज्ञान अने केवलदर्शन थयुं हतुं त्यारे जे ज्ञानथी अने दर्शनथी थती वे क्रियाओ तेमने एकी वखते थइ गइ हती अने जाणवा योग्य तथा जोवा योग्य भूत, भविष्य अने वर्तमान त्रणे फाळना जे जे भाव ते सर्व प्रकट थया हतां, तेमने ननुं कइ पण जाणवानुं अने जोवानुं होतुं नथी, अर्थात् मुक्त-भ्रमरहित जीवोने पनुष्यभवमां सक्रियत्व होयछे अने सिद्धिमां निष्क्रियत्व होयछे, ए रीते सिद्धोमां प्रसिद्ध रीते निश्चय पूर्वक निष्क्रियता सिद्ध थइ अने ए सर्वनो हेतु मनोनिगोध-योग छे गाटे ए जे मार्गमां रमण करो.

शुद्धिपत्रक.

(भाषांतरनुं.)

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
३	८	शरीरोनुं	शरीरोनुं
६	३	अपथ्य	अपथ्य
७	१३	खक्षुषादि	चक्षुरादि
८	१	कहवामा	कहेवामां
८	१६	पायः	प्रायः
९	१	निपजावेछ	निपजावेछे
९	१४	स्थूल	स्थूल
९	२४	तैजस ?	तैजस
१२	५	कर्मा	कर्मा
१२	८	तैजस ?	तैजस
१३	८	सुखो	सुखी
१९	१८	निष्क्रयादि	निष्क्रियादि
२१	१५	होजो	होवीजोइए
२७	२१	आखे	आंखे
२७	२३	किरणानां	किरणोनां
२७	२४	मेत	तेम
२८	१	जाव	जीव
२९	१५	तैजस ?	तैजस
२९	७	देवयुक्त	द्वेपयुक्त
३२	२४	करलां	करेलां

३७	३	स्वग	स्वर्ग
३७	२१	शकेछे.	शकेछे ?
३८	३	जा	जो
४६	९	जेवुं	जवुं
४७	१	आधुओ	साधुओ
४७	६	सरंभ	सरंभ
४९	१०	ळ यमां	लयमां
५४	७	वस्तुमा	वस्तुमां
५५	१२	अप	अप्
५९	२२	भोजन	भाजन
६२	११	बीजायी	बीजाथी
६३	२	संसार	संसारमां
६३	४	ते आत्माज मोक्ष	तेज आत्मा मोक्षमां
६३	२४	संसार	संसार)
६३	२४	प्राप्ति	(प्राप्ति
६५	८	वांदरा ते	वांदरानै

